

naše planine

3 - 4

1987

Naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

our mountains

unsere berge

ČASOPIS PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

Glavni i odgovorni urednik: prof. dr Željko Poljak. Urednički odbor: Nikola Aleksić, Darko Berljak, Vlado Božić, Krunoslav Milas, Željko Poljak, Ante Rukavina i Cvjetko Sošarić.

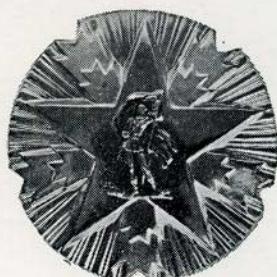
Izlazi u šest dvobroja godišnje. Preplata za 1987. g. 2000 dinara (za inozemstvo dvostruko). Pojedini broj 500 dinara. Uplate slati na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (broj 30102-678-5535). Na uplatnici treba naznačiti: Za Naše planine i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel.: 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tiskan »Vjesnik« Zagreb. Oslobodeno od poreza na promet na osnovi mišljenja Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu (br. 5499 od 26. XII 1972). Tiskanje sufincira Republička samoupravna interesna zajednica fizičke kulture SR Hrvatske.

**Godište 39 (79) Ožujak—Travanj 1987. Broj 3—4
Volumen 39 (79) Mart—April 1987 No 3—4**

Od 1898. godine »Hrvatski planinar«, od 1949. »Naše planine«

SADRŽAJ

Dr Nenad Vadić: Biserje se rasulo planinom	43
Dr. Ante Rukavina: »Velebno« nekad, danas i u budućnosti	57
Lucijan Smokvina: Planinarenje i planinarsko pogovaranje	60
Petar Lučić-Roki: Sjećanje na Baitu Segantini	62
Norma Lovrić: Wasdale — kolijevka engleskog alpinizma	65
Ante Juras: Krka — kraška ljepotica	71
Bojan Tollazzi: Markirali smo put tragom partizana po Mosoru	75
Ivo Puhařić: Biokovo u nama	78
Cvjetko Šoštarić: Gradine na Ivanšići	80
Božica Papež-Mokos: Šumari i zaštita prirode i planinarstvo	83
Božica Papež-Mokos: Šumari i planinarstvo	83
Miro Lay: Jankovac	89
Pisma i prijedlozi	90
Edo Kireta: Istraživanje spilje u kamenolomu Tounj	91
Speleologija	92
Alpinizam i ekspedicije	94
Vijesti	94

**Planinarski savez Hrvatske
odlikovan je 1974. godine
Ordenom zasluga za narod
sa zlatnom zvijezdom**

Na naslovnoj stranici:
Klanac u Velikoj Paklenici
Foto: Dr. Željko Poljak

Biserje se rasulo planinom

Dr. NENAD VADIĆ

ZAGREB

Tamo negdje na sredini silne trupine Velebita skupilo se na malom prostoru takvo obilje ljepote kakvih nema više niti na Velebitu, a kamoli gdje drugdje. Rascvjetani vijenac bijelih ljkova, koji upravo plaše svojom divljom ljepotom, čudesni Dabri, ravno Oštarisko polje s izuzetnim vidikovcima po rubu, lirski lijepa Sladovača, silno Ljubičko brdo i još mnogo toga, svako za sebe a još više u estetskom zajedništvu kontrasta, pružaju namjerniku koji znade tražiti i osjetiti ljepotu neponovljiva zadovoljstva.

Prignuviš svoj visok i širok hrbat olakšao je gordi Velebit prelazak na tom mjestu putniku, ratniku i trgovcu. Vjerojatno je u minulim stoljećima, kada su te prirodne pogodnosti imale drugačije značenje, živio taj kraj životom koji iz perspektive današnjega stanja teško možemo sebi i zamisliti. Premda je 1750. godine preko Oštarija počela gradnja prve novovijeke prometnice preko Velebita, premda je tek treća cesta osvremenjena nakon drugog svjetskog rata (1968), premda je prije 50 godina, u vrijeme početnog razvoja suvremenog turizma, misao o

povezivanju mora i planinskog zaleda bila razvijena snažnije nego danas, Oštarije su danas pustije nego što su bile ikada. Povijest se čudno i grubo šalila s ovim krajem. Hotel izgrađen 1940. godine odnio je ratni vihor zajedno s nadama zbog kojih je građen. Ovaj koji i danas postoji usred polja, izgrađen 1971. godine, poslova je, zahvaljujući mentalitetu i navikama naših ljudi, kao da je usred nedostupne pustinje. Pomoglo je tome i premještanje glavnih tokova »suvremenih nomada« na druge pravce, tako da je tek osvremenjenoj cesti ostao samo lokalni značaj. Upravo je nevjerojatno kako su Oštarije danas, unatoč snažnom razvoju turizma i suvremenoj prometnici, zapravo oaza mira i tišine. Hoće li nastojanja sadašnjeg vlasnika hotela na Oštarijama (»Industrogradnja«, Zagreb) da prikaže komparativnu vrijednost Oštarija kao atraktivnog planinskog zaleda turistički izgrađenoj »Ličkoj rivijeri« u Karlobagu označiti i novu budućnost ovog kraja ostaje tek da se vidi.

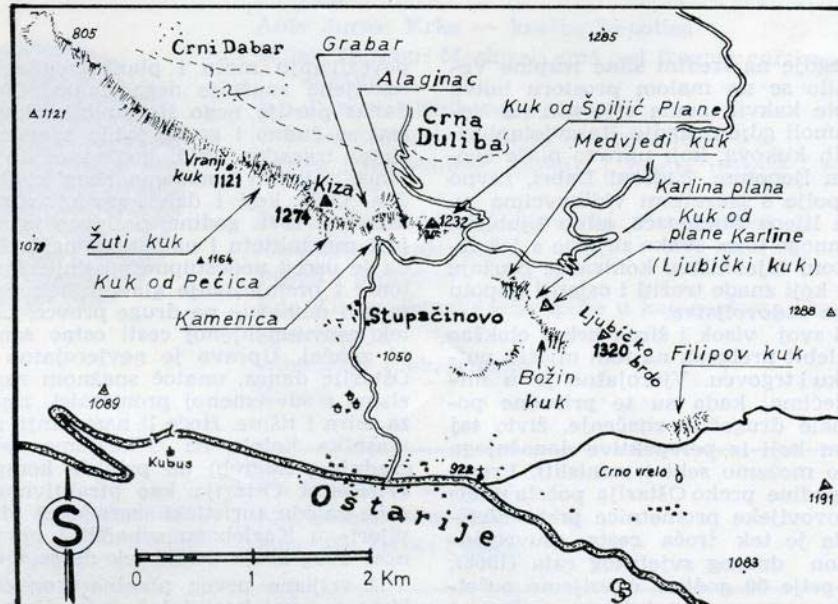
U vrijeme prvog planinarskog otkrivanja živio je ovaj kraj još bujnim životom. Sva-

ka travka s Ljubičkog brda, s košanica među kukovima ili s predivne Sladovače bila je pretvorena u meso, mlijecne proizvode i vunu, kojima je trebalo prehraniti i odjenuuti brojnu čeljad. A daleko naokolo nije bilo krumpira kakvi su rasli u Crnom Dabru. Životne se vrijednosti nakon posljednjeg rata brzo izmijenile. Opustio je ne samo Velebit. Ali onom što se zbilo u tek malo više od dvadeset godina s Oštarijama i okolicom, gotovo nema primjera. Na plodnom Oštarijskom polju još samo tragovi života, tek poneki komadić obradene zemlje. Dabri urasli u korov kao šumu, a napušteni stanovi postaše sklonište zvjeradi. Upravo stravično kojom brzinom je čovjek napustio to plodno tlo, gdje je vjekovima živio teško ali časno.

Obilazeći ta polja i šume, vrhove i grebenе, kose i košanice, verući se po kukovima i stijenama te čavrljajući s onim rijetkim stanovnicima koji još nisu posve uzmakli pred nedaćama gorštačkog života, ostadol zatečen. Spoznadoh zapravo da sam prevaren. Rijetko se koji naziv iz topografskih karata kojima se danas služimo poklapao s nazivom što ih koristi domaće stanovništvo. Kada sam pokušao naći spas i objašnjenje u planinarskoj literaturi, zbrka postade još veća. Tada me sreća dovela do sugovornika bistro pameti, dobra vida i sjećanja, radosnog da još ima netko tko pita za staze njegova djetinjstva i mladosti. Između ono nekoliko kuća u Stupačinovu u kojima se ljeti još nadje živo biće, upravo na putu kojim stižu umorani putnici sa sjevera, ima jedna koja živi dulje i intenzivnije od drugih. Tu proveđe veći dio godine Anica Prpić, stalno u pokretu, stalno u poslu, zaboravljujući i godine i bolne zglobove. Naći ćete je ili na uzorno obrađenom polju oko kuće gdje brine o životu, koju naročito u početku rasta u prirodi, dok je još neiskusna, treba budno čuvati od li-

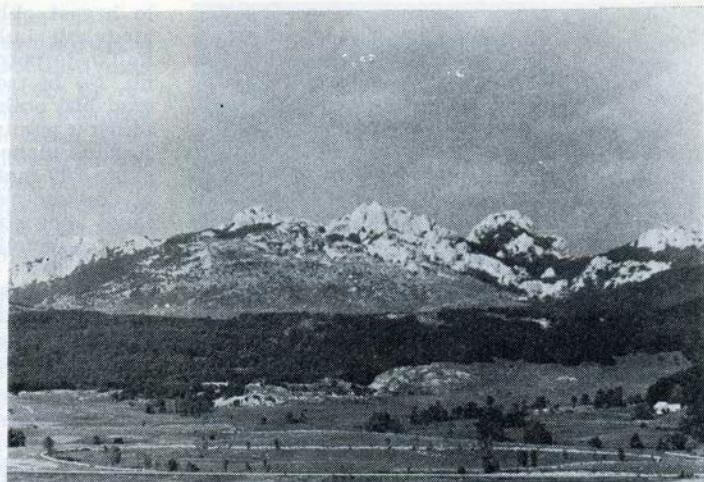
sice. Tek s prosinacim burama i snijezima ostavlja Stupačinovo da se skloni na sigurnije i toplije u kući na rubu velegrada, ali da se vrati s prvim znacima proljeća. Rođena je u kući Baburića uz samo vrelo Petrovac. Prošla je nebrojeno puta svim stazama u okolici i rado će svojim jasnim glasom ne samo odgovoriti na svako pitanje nego i poći u polje i pokazati. Zahvaljujući njoj i dobrim ljudima, Juri i Mandi Brkljačić, nastali su ovi zapisi. Sa željom da se ne zaborave imena koja je ovaj narod upotrebljavao dok su Oštarije još živjeli pravim životom. I da se ispravi bar dio nepravde koju smo mi planinari zajedno s kartografima nanijeli ovom kraju i ljudima pogrešno bilježeći i brkajući toponime. Ali i zato da vratim Oštarijama bar dio duga za ljepotu i radost koju su mi pružile i uvijek ponovno pružaju. Da šapnem svima koji žure kako ovdje treba ostati, jer nisu vidjeli dušu planine, jer ona je obično malo izvan staze kojom upravo jure.

Putniku koji dolazi s mora otkrit će Oštarije prilično drugačije lice nego onome koji stiže s kopna. Pogled od Starih vrata upravo osupne. Pred očima se otkrije odjednom sva raskoš bijelih kukova, koji su kao najljepši ukras ogradiili Oštarijsko polje sa sjevera. Upravo neodoljiva je želja da se što prije prijede ravno polje i uvuče u taj divni bijeli derdan i otkrije što se iza njega skriva. Onome tko stiže s kopna pružit će Oštarije svoje drugo lice. To je panorama smirenja: prekrasne košanice, šumarci, šume i napokon izdužen planinski hrbat kojemu trava nije uspjela pokriti sve stijene. One se na zapadnom kraju uspešne kao silni bijeli zid nepoznatog grada. Zatim opet šumom pokrivena kosa s dvije gole glavice (Brdašca), koja ne da niti naslutiti raskoš biserja skrivenog u

S lijeva na desno: Zuti kuk, Kiza, Kuk od Pećica, Grabar i Kuk od Špiljica plane

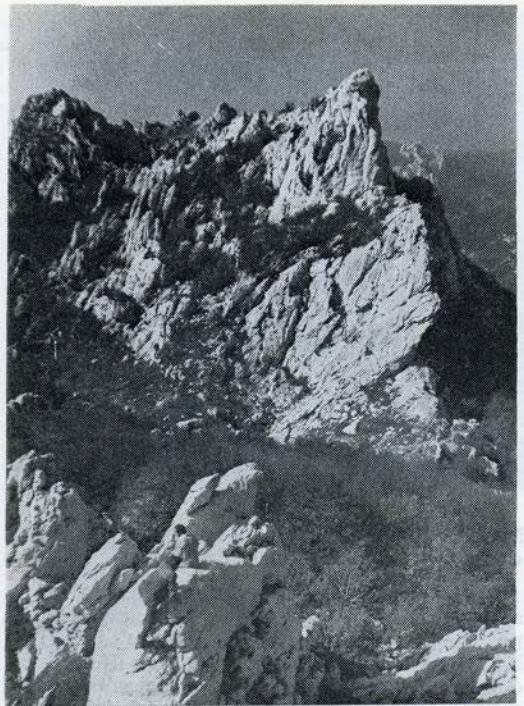
Foto: Dr. N. Vadić

oku. Taj planinski hrbat, koji čini sjevernu među na istoku Oštarijskog polja, zovu Ljubičko brdo. Počinje iznad onog kotla pod Crnim vrhom, preko kojega prolazi staza za Jadovno i Brušane i gdje ponire Crni potok, turistički jedna od bitnih vrijednosti Oštarija. Na samom početku osovile se gotovo uspravno osamdesetak metara stijene Filijova kuka. U domaćem izgovoru Filip je Pilip, kao što su mu i potomci Pilipine, pa bi možda trebalo sačuvati taj oblik imena. Zbog visoke i lijepo šume kojom je obraslo Ljubičko brdo, a i zbog nagiba zemljišta, ne vidi se Filipov kuk dok se ne dođe pod njega, odnosno dok se ne uspne na one krasne vidikovce južno od Oštarijskog polja. Malo iza napuštenih kuća Brkljačića, od kojih će uskoro ostati samo još zidovi, uspinje se prema istočnom dijelu tjemena staza kojom su Oštarci nekada izvodili stoku na Ljubičko brdo. Taj istočni dio bila zovu Pleće i uočljiv je po ovećim kamenim pločama. U donjem dijelu je staza prilično zarasla, ali čim uđe u područje visoke stare šume, lako se prati. Nedugo označiće je vrijedni Gospičani pa je tako lijepo Ljubičko brdo dobilo pravi planinarski pristup. Malo prije označen pristup na vrh za potrebe PPV-a, najkraći je smjer (nije ni potrebno ići do kuće Brkljačića nego zapadnim dijelom Ripišta doći do ostataka kuće Bože Šikića), ali kako ne slijedi uhodanu stazu naporan je i neudoban. Dohvatiti hrbat Ljubičkog brda kod Pleća jedinstven je doživljaj iz dva razloga: u kretanju prema vrhu sve je vrijeme iznad travnatog bila lanac bijelih kukova do 9 km udaljenog Bačić kuka, a vidik prema jugu najlepši je baš s toga mjesta. Pleće je upravo dovoljno istočno položeno da pruži nezaboravan i poučan pogled na kopneni bok i hrbat južnog Velebita sve do najvišeg vrha. Jedino treba doći iza podneva, kada je sunce već prošlo Jelarje i nagnulo se nad Pag, kada svjetlo dolazi bočno i kontrasti postaju

izraziti. I jasno, za sunčana, kišom oprana dana ili za čistih jesenskih obzorja.

Na zapadni bok Ljubičkog brda naslanja se skupina stijena, kukova, kojih topografija postaje jasna tek ako se promatraju s bila Ljubičkog brda. Nad poljem dominira lijepo modelirana okomita stijena s odvojenim nižim zubom istočno. Ta čudesna slika bijelog kuka nad zelenim poljem, uz travnati hrbat Ljubičkog brda, ostaje svakom posjetiocu pojam za Baške Oštarije. Čudno je da danas među Oštarcima nije lako saznati za ime toga kuka. Oni ga najčešće zovu samo Kuk. Međutim, stanovnici Stupačinova bez iznimke ga zovu Božin kuk. Visoko pod kukom bila je nekada kuća Bože Šikića, koji je, kako kaže Jure Brkljačić, bio vremešan dok je on bio dječak. A misli da mu je i otac bio Božo. Uz kuću imao je na potoku i svoj mlin, sada stoje još samo, već dobrano zarasli, travovi zidova. Taj kuk je nekoliko metara visokim, stjenovitim, ali ne teško prelaznim pragom vezan s većom skupinom stijena u pozadini, koja u polukrugu, otvorenom prema Ljubičkom brdu, obavlja dvije vrata obrašle lijepom šumom. Sjeverni krak toga luka, po kojem se stiže s Ljubičkog brda nakon silaza na prijevoj gdje se sastaju šuma sjeverne i južne padine, ima oblik kamenite grede, koja se okomito ruši na sjever a koso položenim pločama na jug. Na najvišoj točki te skupine stijena, koju čine veliki blokovi, šumarska je oznaka granice triju šumskih područja. Označena je na staroj karti s 1337 m. To je, dakle, najviša točka na potезu od Ljubičkog brda do Bačić kuka. Pogled je zato neponovljiv. Cijeli čudesni lanac Dabarskih kukova i cijelo prostranstvo srednjeg Velebita, od Metle (1288 m) na istoku do Šatorine i još dalje, obuhvati se jednim pogledom. Neostaje samo vidik na Dabre. Tek kada se baci pogled na stotinu metara niži travnati

U Dabarskim kukovima

Foto: Dr. N. Vadić

prijevoju, zvan Karlina plana, jasno je zašto zovu Kuk od Plane Karlne, premda ga planinari u novijim opisima zovu Ljubički kuk. To je ime nepoznato stanovništvu, a sročeno je na način koji je stran narodnom načinu imenovanja.

Posjetiocu koji ne žali truda, a poznaje osnovnu tehniku penjanja i snalažljivost, pruža se mogućnost obilaska ove skupine stijena sve do Božinog kuka. Sigurno je da neće biti prikraćen u estetskom doživljaju, koji će u nekim detaljima i premašiti užitke što ih pruža veranje po najpoznatijim velebitskim kukovima. Uspon na sam vrh Božina kuka ipak je samo za prave penjače, a najlakši je po istočnom boku, s prijevoja između kuka i odvojenog zuba istočno. U nastavku kretanja prema Karlinoj plani potrebno je, zbog nekih detalja, upozoriti na oprez i potrebu poštivanja vremenskih uvjeta. Za loše vidljivosti ili skliskosti ta staza nije za svakoga.

Danas je teško saznati koji je životni do-gađaj dao ime toj jedinstvenoj oazi mira i ljepote. Posve je neobičan osjećaj naći se na tom lijepom travnatom sedlu okružen, zapravo zarobljen, sa dvije strane silnim stijenama kukova, a s druge dvije lijepom, lako prohodnom šumom, gdje ćete lako naći tragove simpatičnog, samo naizgled nezgrapnog sisavca. Je li kuk što se nadvio zapadno nad Karlinom planom zbog njega dobio im Medvjedi kuk ili je razlog imenu njegov ma-

lo hrgast oblik, teško je reći. Za uspon na Medvjedi kuk dovoljno je onoliko vještine koliko je potrebno za silazak na Karlinu planu. Ne bi trebalo govoriti kako će taj mali trud biti obilno nagrađen. Pogled unatrag na idiličnu planu i stotinjak metara viši kuk od Karlne plane, koji je svom širinom svojom od skoro 300 metara sakrio Ljubičko brdo, ispuniti će zadovoljstvom svakog posjetioca, ne samo zbog rijetkog estetskog ugodaja nego i zbog zadovoljstva što je prošao tim putem. U zapadnom dijelu Medvjedeg kuka odvojena je od masiva šiljata stijena. Nastali prolaz zovu Medvjeda vrata i lijepo se vidi sa svih vidikovaca južnije, a naročito s Brdašca, koje nije udaljeno niti 700 metara.

Pogled u smjeru pružanja Dabarskih kukova, na njihov središnji dio, impresivan je i nezaboravan. U prvom planu bode oči cesta što ju je prije nešto godina izgradila vojska, a uspinje se u nekoliko zavoja preko kamenite travnate površi zvane Šipilić plana pod sam vrh prvog u toj skupini kukova. Zato ga i zovu Kuk od Šipilić plane.

Povratak u Stupačinovo s Karlne plane moguć je ili kroz šumu na južnoj strani, pratеći samo dijelom vidljivu stazicu do Baburić i dalje Grgić dulibice. Tim su smjerom pretežno Baburići izvodili stoku na Karlinu planu. Ljepota tih dulibica, stisnutih između Brdašca i opisanih kukova, teško je narušena najopasnijom velebitskom otrovnicom — putem probijenim zbog izvlačenja drva.

Ziva voda iz dulibice pojavljuje se, kako vjeruju, ponovno na vrelu Petrovcu u Stupačinovu, koje je u opasnosti da nestane nastavi li se današnji tempo krčenja šume. Ili ćemo se vratiti kroz šumu na sjevernoj strani, gdje u predjelu zvanom Velika kosica staza silazi na šumsku cestu. Ona iz Oštarija vodi sjeverno od Metle a ispod Jadičevca (1274 m) za Jadovno i Gospic, odnosno za Smrčeve doline i Samare, gdje se sastaje sa cestom što iz Sušnja vodi za Štirovaču.

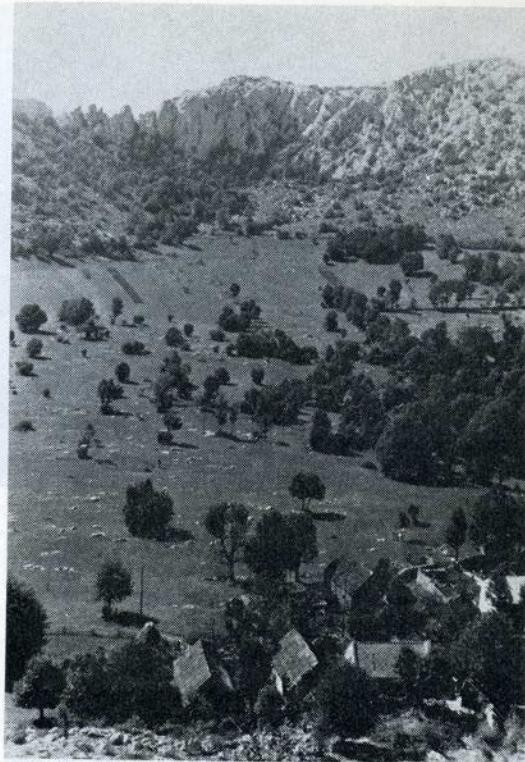
Na Velikoj kosici bio je početak staze kojom su Baburići i Prpići izvodili stoku na Ljubičko brdo. Njima to bijaše najbliži, ali je to ujedno bio i najlakši pristup na Ljubičko brdo. Stazu je danas moguće pratiti samo u detaljima. Odvojak s nje na Karlinoj plani označili su nedavno Gospicani i tako zapravo otvorili mogućnost za grebensku vezu Ljubičkog brda s Dabarskim kukovima. Malo nakon spomen-obilježja poginulom mlađiću traktoristi, na prijevoju pod Šipilić planom, odvaja se od te glavne slabija šumska cesta na sjever za Crnu dulibu. Niti stotinu metara od njezina početka odvaja se prema zapadu spomenuta cesta na Kuk od Šipilić plane (1232 m). Kuk je u vršnom dijelu travom obrasla kamenita zaravan koja se u kamenim blokovima spušta do prijevoja Alaginca. Upravo čudesna slika, kakvoj nema

premca, otvara se s vrha toga kuka. Grabar, Kiza i Kuk od Pećica bjelinom svojih raskošnih stijena plijene pogled i uzbuduju maštu. Padine ovog posljednjeg, travom prorase skoro do vrha, predivna Velika košanica što se uvukla pod vršne stijene Kize, šuma što se uvukla visoko među glatke, smjelo oblikovane stijene Grabara i plodni, zeleni Crni Dabar u dubini te opet bjelina čudesnog oblika i snage u pozadini — Baćić kuk, slika koja se suzdržanog daha može promatrati satima.

I među stijenama pa kroz šumu može se spustiti na prijevoj, ali se sjeverno ispod stijena kuka kroz bukovu šumu još dobro prati stazica što silazi na travnatim prijevojima Alaginac. Na to mjesto izlazi i označena staza od Kamenice za Crni Dabar. Konjski put, kojim su stanovnici Crnog Dabara prelazili u Oštarije, prolazi zapadnim rubom vrtače pod Kukom od Špiljić planje pa kroz šumu i zatim preko čistine (Mala planina) silazi na cestu skora na pola puta između Kamenice i raskrižja pod Špiljić planom (400 metara od Kamenice, 500 m od raskrižja).

Prijevoj je, kažu, dobio ime po nekom Turčinu Alagi, koji je tu stradao od tko zna kakva zla. Isto tako se neće valjda nikada saznati tko je i kada ime prijevoja podijelio kuku zapadno nad prijevojem. Istina je da se Alaginac i ne vidi iz Crnog Dabara, a kuk se zbog blagog povijanja grebena upravo nadnio nad dolinu Crnog Dabara. Narod je pak na putu za Oštarije izlazio na Alaginac i eto, vjerojatne mogućnosti da se nепајnjoj zamijene imena. Kuk je narod oduvijek zvao Grabar. Po mnogočemu to je jedinstven velebitski kuk. S istočne strane liči na neku golemu toljagu, sa zapadne, od Kize, pruža sasvim jedinstven ugođaj. Bijele, izglađene i zaobljene stijene izdižu se skoro okomito iz tamne šume do zaobljenog i prilično prostranog vrha. Na jednom se mjestu šuma (za Kotlom) uzdiže visoko u polupećinu urušenog stropa, koju zovu Kotao. Ono malo što je o kuku napisano samo je naglasilo veo tajanstvenosti i nepristupačnosti, kako doista izgleda promatran s Kize. Međutim, prilaz do vrha je tehnički lakši nego na Kizu, tek orientacijski je malo teži. Moguć je i s istočne strane, s Alaginaca, a za sada je označen od staze koja od Kamenice vodi za Kizu*. Oznaka počinje na omanjkoj zaravni u šumi, oko 50 m prije nego što staza izade na livadu zvanu Mala košanica. Pratiti treba prilično lako prohodnu šumu na južnoj padini kuka, birajući najlakše prelaze s jedne terase na drugu. Pogled s vrha (oko 1255 m) je izuzetna nagrada posjetiocu koji se odlučio za taj kratki uspon. Najljepši detalj je neobično slikovita, nazubljena sjeverna strana Kize i tamno zelenilo cijelog prostranstva Crnog Dabara.

Kada spomenutom stazom za Kizu izademo na krševitu livadu zvanu Mala košanica, stigli smo na istočni bok središnjeg kuka u tom

Konjsko

Foto: Dr. N. Vadić

dijelu, zvanog Kuk od Pećica. S te strane on liči na planinski pašnjak, što je nekada i bio. Pravo lice pokazuje na jug, gdje okomitim i razlomljenim stijenama dominira iznad Stupačinova. Po pećinama što se skrivaju među tim silnim stijenama dobio je ime. Planinari ga gotovo ne posjećuju smatrajući ga dijelom Kize. Tek s vrha Kuka od Pećica postaje jasna topografija te najljepše skupine u Dabarskim kukovima. Teško je reći je li ljepši i privlačniji pogled na Grabar na istok, ili na Kizu na zapad, ili na Oštarijsko polje prema Kubusu, ili na sve zajedno. Uspon je do vrha lagan. Treba ostaviti stazu za Kizu, preći Malu košanicu u smjeru jugo-zapada do obraslog žlijeba u kojem vjetrima i snježima prkositi tvrda velebitska bukva, južnim rubom žlijeba izaći na travnatu padinu pa njome do vrha. Treba pripaziti na labavo stopeću stijenu pod vrhom, koja je upravo iznad staze za Kizu.

Obišavši taj kuk sa sjeverne strane, staza se spušta pod Kizu, prateći neprohodan kruševit prijevoj što dijeli Kizu od Kuka od Pećica, pa zatim izlazi na prekrasnu livadu zvanu Velika košanica, iznad koje se osovila golema žaba — vrh Kize. To je svakako najpošjećeniji među Dabarskim kukovima, a teško je reći da li zbog egzotičnosti imena ili neobičnog oblika. Premda mu je novim prem-

* Označilo i opskrbilo upisnom knjigom i žigovima PD Novi Zagreb

Pogled s bila Ljubičkog brda na Božin kuk i Kuk od Karline plane

Foto: Dr. N. Vadić

jerom skinuta visina za četiri metra (1274), to je ipak najviša točka u središnjem dijelu toga čudesnog lanca bijelih kukova, za koje je dr. Željko Poljak prije dvadesetak godina uveo prikladan naziv Dabarski kukovi.

Kizu zapravo čine dvije skupine stijena. Na vrhu južne je ona karakteristična stijena s tri kamene glavice, lijepo vidljiva s juga. Sjeverna, s glavnim vrhom, nagnuta je nad Crni Dabar i gotovo da nije vidljiva od Stupačinova. Otkako je na Kizu označen prilaz od Kamenice, zapušta se onaj prvotni od Baburskih ograda, što je, zapravo, prava šteta. Premda je potonji zbog nekih detalja u stijeni teži, a i uspon je jednoličnom krševitom padinom zamoran, omogućuje prolazak kroz cijeli kuk i povratak drugim putem. Kiza se i ne može doživjeti ako se ne izade na onu terasu na južnom rubu kuka, okruženu sa sjevera kamenom kulisom neopisivih i čudesnih oblika i s vidikom na Oštarijsko polje od kojega se teško otrgnuti.

S vrha Velike košanice može se nastaviti do slijedećeg kuka, kojemu su stijene s jedne strane žučkaste boje, pa mu otuda ime Žuti kuk. Gledan iz Stupačinova izgleda kao lijepa kamenom kulisom neopisivih i čudesnih oblika i s vidikom na Oštarijsko polje od kojega se teško otrgnuti.

Pristupačan je i posljednji kuk u tom nizu vidljivom s Oštarija, na kojem se grijezde vrane pa mu odatle i ime Vrani (Vranji) kuk. Prići treba s južne padine kroz Meralova vrata istočno od kuka (meralom zovu brekinju, oskoruš, Sorbus terminalis). Nije zgorega spomenuti da mještani kažu kako je južna padina Žutog kuka zmijsko sijelo.

Butinovača kao zadnja u lancu prije Dabarske kose pruža svoje rijetko slikovito i zastrašujuće lice tek posjetiocu Crnog Dabra.

Cijeli taj slikoviti lanac od Filipovog do Vranog kuka dugačak je četiri i po kilometra zračne linije, što je tek malo manje od polovice udaljenosti do Bačić kuka. Ako izuzme-

mo prvi u nizu — Filipov kuk, koji je zbog položaja planinarima nezanimljiv, i Božin kuk, koji je pristupačan samo penjačima, ostaje još osam kukova u nizu, koje je moguće proći gotovo grebenski, što je ne samo izuzetno zanimljivo nego pruža i teško opisive doživljaje ljepote.

* * *

Na samom zapadnom rubu ravnog Oštarijskog polja, sjeverozapadno od Kubusa, uzdiže se brdo nalik na tvrdavu. Taj dojam je još naglašeniji otkako je do vrha probijena cesta. Na svim kartama, ali i poznatim mi planinarskim opisima, označeno je kao Velika Basača ili samo Basača. Narod ga zove Škrbina, i to i oni s polja i oni iz Sušnja. No, poznaju i toponom Basača. Od Kubusa se lijepo vidi da je brdo zapravo izduženo prema polju te se čini kao da ima i predvrh koji se krševitom travnatom padinom spušta do ravnine polja. Tu padinu imenuju Basača. Premda se Škrbina izdigla samo oko 160 m iznad prijevoja (1089 m), to je dovoljno da posluži kao prvorazredan vidikovac. Ima uzduž Velebita i drugih mjeseta s lijepim vidikom na more i otoke, ali se niti jedan ne može mjeriti s pogledom sa Škrbine. Prvo je 400 m niže terasa s još živim selom Ledenikom i povremeno živim Sušnjom. Kroz krševit zid na njenom rubu vidi se veći dio Karlobaga. Velebitski kanal gotovo do Raba i neobično slikovita trupina gotovo cijelog Paga, vjerojatno su glavni razlog atraktivnosti razgleda sa Škrbine. Na kopno pak plovi pogled u prostranstvo Velebita preko Velinca, Budakova brda i Bačić kuka, koji odavde izgleda skromniji nego što je stvarno. Slijedi onaj divni niz kukova od Žutog do Medvjedeg, koji kao da daje naslutiti da se iza njega skriva nešto čudesno. Upravo s tog mjesta vidi se cijela Kiza, a postaje jasno zašto Kuk od Pećica ne spada Kizi. Napokon, kao na dlanu je Oštarijsko polje u cijeloj svojoj dužini i širini.

Dabarski kukovi; u prvom planu
Medvjeti kuk

Foto: Dr. N. Vadić

Sjeverno od Škrbine može se spustiti još dobro očuvanom stazom kroz Ivanovu dragu do Ledenika i dalje prema Velincu i Budakovu brdu ili već gotovo napuštenim stazama do mora.

Na jug se sidi preko Basače na Stara vrata, zvana i Oštarijska vrata, ili najčešće Kubus ili Ura. Originalni spomenici gradnji i graditeljima cestā preko ovoga velebitskog prijevoja bude znatiželju svakoga tko prvi put prolazi ovim krajem. Kameno odmorište izgrađeno pokraj spomenika bilo bi idealno mjesto za opijanje morskim dahom i neobičnim razgledom, koji je ipak samo sjenka onoga sa Škrbine, kada slavna velebitska bura ne bi upravo ovdje uzimala zalet prije bijesnog obrušavanja do mora. Kada se prođe i Debela kosa, čija je oštarijska padina pitoma, travnata, dok je suprotna strma i krševita, pa vršni dio liči na neko tursko groblje, stiže se na Velika vrata. Kroz njih je silazila prvotno cesta za Karlobag. Tim se putem, kroz Ravnu dragu, dolazi najbrže i najlakše s Oštarija u selo Konjsko.

Malo prije nego se dode na lokve, od kojih se stazica spušta u selo, stiže se na temelje nove ceste koja vijuga tamo iz Sušnja i smjera put Ramina korita. Zalogaj je, valjda, u određenom trenutku bio prevelik, pa je »sancija« šumskog prostranstva Ramina korita odgodena do daljnega.

Ima na primorskoj terasi toga dijela Velebita još nekoliko sličnih kraških fenomena, no Konjsko je jedinstveno i neponovljivo. Kao ravni pladanji zeleno polje, promjera oko 600 metara, sa slikovito razbacanim usamljenim stablima jasena, okruženo bijelim nazubljenim zidom vapnenca, s dahom nevidljiva mora koje je udaljeno tek dva i po kilometra. Uz kopneni, istočni rub smjestile se kuće, sve više puste. Od brojnih žitelja Šikića, Mažurana i Brkljačića može se da-

nas nabrojiti jedva još šest glava. Premda je do Konjskog stigla struja, a može mu se prići i automobilom, sva je prilika da ga čeka ista sudbina kao i ostala naselja na Velebitu. Tko zna nagoviješta li svježe obnovljena kuća kod Šikićevih barem povremeni nastavak života na ovom čudesno lijepom polju usred surog krša?

Uz u prostranstvo južnog Velebita sakrivena posjetiocu Baških Oštarija šumom pokriven gorski hrbat koji se proteže od Velikih vrata do Velikog Sadikovca (1286 m) u dužini od oko tri kilometra. Zapadni dio toga dvovrhog grebena zovu Jelarje (1178 m) a istočni Sladovačko brdo (1214 m). Preko prijevoja među njima (oko 1100 m) prelazi označena staza VPP-a. Na topografskoj karti koja je sada u uporabi označena su oba vrha imenom Jelan. No, to nije sve. Na istoj je karti područje Sadikovca posve pokriveno šumom, a tu nakaradnost preuzeo je i autor planinarsko-turističke karte Južni Velebit (1982). Teško je ime Jelarja povezati s jelovom šumom sada kada je pokriveno lijepom bukovom šumom. Tek, sloj humusa u šumi deblji je nego što je uobičajeno u bukovoj šumi. Vrh sasvim rijetko doživi posjetu, premda planinari u prolazu za južni Velebit produ malo ispod njega. Možda je tome kriva činjenica da je šuma na grebenu između Sladovačkog brda i Jelarja teže prohodna, što je u okolini Oštarija zapravo iznimka. Zato je najlakši prilaz, ako se ne dolazi s juga, ravno kroz šumu u smjeru zapadne gole glavice. Nagrada za posjet je više nego obilna. Pogled plovi do mora i otoka Paga, preko Velinca, u prostranstvo srednjeg Velebita, da se vратi razigranim grebenom Dabarskih kukova sve do Filipova kuka i onda do naselja 250 m niže. U njemu se može pratiti svaki detalj; zidovi srušene crkve kao goli kostur podsjećaju na užase koji su ovuda prohujali. Tu na vrhu kopali su nekada srčanik i zatrli ga. Ipak je vrh u vrijeme punog cvjetanja prava cvjetana.

Kada se, napokon, odvoji pogled od sjevera i krene prema jugu, čeka nas novo iznenadenje i posve drugi ugodač. Na vrhu smo skoro dva kilometra dugog planinskog pašnjaka zvanog Sladovača. Dok se upija tišina, osjećajući se tako beskrajno daleko od civilizacije premda je na dohvrat ruke, teško je i zamisliti da su na tim Sladovačkim dolcima, u ne tako davnoj prošlosti, paslo na tisuće grla sitne i po nekoliko stotina krupne stoke. Priznajem, svaki put kad sam na Sladovači čujem zvuk klepki, glasanje stoke, pjesmu pastira i... čudim se da ništa ne vidim, da sam sâm... Neponovljiva estetska vrijednost Sladovače jest jedinstvo te opustjeli travnate padine sa dva lijepo oblikovana vrha na istočnom obzoru. Sjeverniji u obliku položenog stošca, koji je prema Sladovačkom brdu krševit a prema jugu travnat, zovu Sadikovac.

Južniji vrh, koji kao dvostruka kuštrava kamenita glava izrana iz šume prašumskog tipa, problematičnog je imena. Sva je prilika da mu pravog narodnog imena više nikada nećemo saznati. Dr. Branimir Gušić ga u jednom davno pisanom putopisu (HP, 22:71, 1926) imenuje Riljev kuk. Kako mu navodi i visinu od 1280 m, vjerojatno mu je kao izvor podataka služila topografska karta koja nam danas više nije dostupna. Ostatak toga imena je valjda toponim Riljeva plančica na sada uporabnoj karti VGI (reambulacija 1930, djelomična dopuna 1962.), koji se marljivo prepisuje i u nove karte. Poznato je koliko grešaka ima u tim kartama, ne samo u bilježenju toponima. Vjerojatno niti njihove prethodnice nisu bile imune od toga, o čemu svjedoče i nazivi pojedinih kukova u vijencu Dabarskih kukova, kako ih u istom putopisu iznosi Gušić. U najnovije vrijeme imamo za njega ime Mali Sadikovac (Forenbacher: »Planinarski put Velebit«, 1984), koji je preuzet (usmeno priopćenje) također iz jedne stare topografske karte. Bilo bi to zaista prihvatljivo ime da isti toponim nije u blizini dva puta unesen u kartu i to nijednom kao ime vrha. Prvi put tek malo više od 1 km južnije od kuka pred Ramnim koritom, drugi put jugoistočno od Kruga (1342) prije Šugarske dulibe. Jure Brkljačić, koji je u mlađosti mnogo vremena proveo na Sladovači, prisjeća se da mu je otac govorio da je to Marketin kuk.

Uspon na prijevoj između Sadikovca i toga kuka naporan je i zbog strmine i zbog neuhodane staze. Međutim, pravo je zadovoljstvo doživjeti takve suprotnosti kao što je silazak preko pitomih Sladovačkih dolaca i uspon kroz takvu šumu prašumskog tipa. Zato je taj prilaz na Sadikovac, premda najduži, i najljepši. Posjetilac koji upoznaje Sadikovac s te južne, travnate strane, iznenadit će se tek kada izade na greben. Na drugoj strani ruši se on naglo više od 650 m u dolinu Suvaje do Brušana. S te strane on pljeni pogled posjetioca koji stiže s kopna sve vrijeme do izlaska na Takalice. Posve

neobičan je ponor na samom grebenu pod vrhom, na koji nikada nije dovoljno upozoriti one koji se tu nadu po magli. Bilo bi korisno obilježiti ga i osigurati malo prikladnije. I uspon na spomenuti kuk problematičnog imena posve je jednostavan ako se stijene obidu s istočne strane. Vrijedi ga poduzeti zbog vidika na Sladovaču i pozadinu.

Do baze na Oštarijama može se sa Sadikovca, osim opisanim putem, vratiti na nekoliko načina. Ili prateći svježe oznake po sjevernom grebenu koji se spušta na Takalice, ili prateći stare oznake bokom Sladovačkog brda do škole, ili s prijevoja prema Sladovačkom brdu pratiti staru zarasu stazu prema Sladovačkoj jami i Sladovači, ili uglavnom golin grebenom do vrha Sladovačkog brda, što mi je najmilija varijanta zbog krasne panorame unatrag na obidene vrhove. Sladovačko brdo ima do samog vrha urezanu ružnu ranu. Ne vjerujem da će efekti te skijaške staze ikada moći nadoknaditi narušen sklad i učinjeni štetu. Previše dragocjeno je svako drvo u ovom kršu.

***

Ponovno sjedim na zapadnoj glavici Jeljarja. Sunce se nisko nagnulo tamo nad Novaljom. Izmaglica smiraja topla ljetnog dana uvukla se među bijele Dabarske kukove. Čine mi se još raskošniji i nestvarniji. Prolazi mi pred očima priča koju sam čitao... ili čuo negdje...

Najljepšu svoju kćer, vilu Velebitu, poslao je otac s torbom bisera da ukrasi planinu koju htjede učiniti jedinstvenom, neponovljivom... Prosula je punе šake bisera već tamo do Serave i ozrevši se bi zadovoljna. Zanesena beskrajnim zelenilom, stigne i na pola puta. Tek tada primijeti rupu na torbi i samo još za šaku bisera... Uzlupa joj se srce, poleti prema ocu, pa opet natrag, a stijenje je letjelo sve tamo do Panaša. Ostade tako ravno polje popriječno na planinu. No, smiri joj se uplašeno srce kad vide s Jeljarja kakav ukras ravnom polju ostade od izgubljenih bisera. Kako je lebdjela visočije, tako bi zadovoljnija, da tamo pred samim Svetim brdom pusti dvije suze radosnice koje potekoše prema Starigradu i Selinama. Ostavi još posljednje bisere kod Hallana pa se spusti u podzemlje. Crnopac je takav čupav i strašan jer se dobro uzdrmao pri tom. Izade na svjetlo okupana bistrinom Krupe te se, lješkareći na valima divotne rijeke, vратi ocu da mu kaže kako su posao dobro obavili...

Sunce samo što se ne utopi na vrhu one žarke ceste na pučini. Sjena je legla na polje, a bijela ona ogrlica od Božinog do Baćić kuka postade još bjelija... Prebirem po sjećanju i ne znam jesam li tu priču zaista čitao ili negdje čuo, ili mi se samo mašta upalila... No, siguran sam da je prava istina ono o izgubljenom biseru iz torbe lijepe vile...

»Velebno« nekad, danas i u budućnosti

Dr. ANTE RUKAVINA
GOSPIĆ

Gledajući Oštarijsko polje s bilo kojega od okolnih vrhova koji ga okružuju, s Ljubičkog brda, Brdašca, Sladovače ili sa Crnog vrha, i promatrajući ga onako golog i slabo napućenog, gdje samo hotel »Velebno« predstavlja začetak novog načina življjenja i opstanka, i nehotice se može postaviti pitanje: a što je bilo ovdje, na ovom izduženom prostoru, prije tri stotine, prije pet stotina godina ili čak još prije? Teško je i pomisliti što je tu bilo u još daljoj povijesti ovoga kraja, jer se i za bliža razdoblja teško mogu dobiti cijeloviti odgovori. Ali ipak, iz dataka sačuvanih u narodnom sjećanju, koja su se prenosila s koljena na koljeno, te iz zabilježenih podataka prolaznika i putopisaca, otkrivaju se detalji koji skidaju dijelove tajni s ovih predjela.

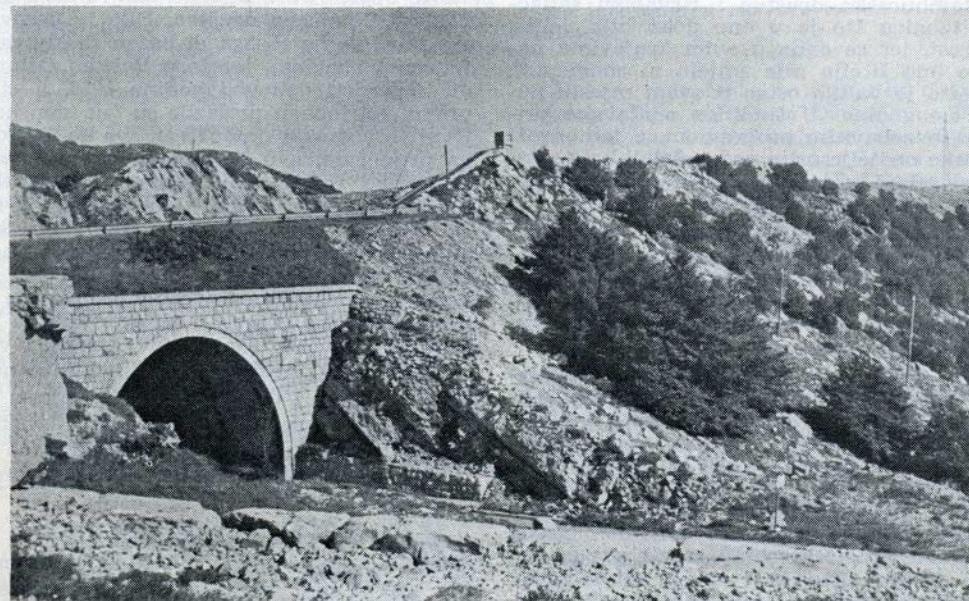
Zna se da je od davnine prolazio ovuda karavanski put kojim je bila povezana unutrašnjost sa starinskim Vegiumom odnosno Scrisom, pretečama današnjeg Karlobaga. Bila je to vjerojatno uska konjska staza za jahače i tovarne konje, kojom su, naravno, prolazili i pješaci. Možda je uz neki od onda brojnih izvora postojao, u inače bujnoj šumi onoga doba, kakav zgodan proplanak gdje su se mogli odmoriti putnici i konjanici. A možda je postojala i kakva koliba, mo-

žda, jer o njoj nema nikakvih podataka, a ne spominje je ni usmena predaja.

A onda je oko 1750. godine probijena ovuda prva cesta, nazvana karolinska. Kroz stoljetnu šumu prošao je prvi znak budućeg vremena koje će ovuda u sljedećih sto godina probiti još dvije ceste, Marijaterzijansku i Knežić-Kekićevu, svaku svojim smjerom, samo će svima trima biti zajednička dionica između poslije sagradene crkve i škole. Puno godina poslije, godine 1968., posljednja od ovih triju cesta postat će asfaltna veza Gospića s Podgorjem, to jest s Karlobagom.

Sve su ove ceste probijene radi vojnih, ali i gospodarskih razloga. Trebalо je izvestiti trupe s Velebita do brodova na obali, a u obratnom smjeru prevoziti unutrašnjosti potrebna dobra. No, put je bio dugačak i težak. Na samom Oštarijskom prijevoju bilo je najteže, bio je dugačak i surov, osobito za oluja i snjegova, a bura je često prevljalivala svojom snagom i kola s teretom.

Zato je vojnička uprava Vojne krajine primorala žitelje iz bližih sela s obje strane planine da se naselite oko ceste u Oštarijskom polju. Napravila im je duguljaste kuće od kamena pokrivene šimlom, da za uvijek budu pripomoći prolaznicima i kirijašima. Iz-

Kubus na Oštarijama i cestovni tunel

Foto: Dr. A. Rukavina

gradena je i **osteria** (talijanski: gostonica) po kojoj je prozvano cijelo mjesto. Svaki je doseljenik imao pravo da krči šumu. I koliko je god sam sebi iskrčio šume toliko je stvorio prostora za obradu i pašenje. Iako su te pogodnosti mogle nekoga i privući da se naseli ovamo, ipak su se pojedinci nerado odvajali od svojih ognjišta koja su tek bili zasnovani po izgonu Turaka. Priča kaže da se neki Vrban stalno vraćao svojem bivšem domu u Podgoru. Svaki je put bio kažnjavan bićevanjem. Na kraju je i umro pod batinama, a da se nije pokorio carskoj zapovijedi. Ipak, kad je počelo krijašenje, bilo je u dobrovoljnih doseljenika.

Razvijalo se polako naselje i život u njemu. Potekli su trupci prema morskoj obali, kirijaši su svladavali povelike udaljenosti otpornim domaćim konjima. Još dvadesetih godina ovoga stoljeća bilo je u Baškim Oštarijama, tako se konačno nazvalo mjesto, 28 kirijaša, što znači da se 28 pari konja stalno kretalo u oba smjera. U to je doba još šuma bila uščuvana i dosizala do samih kuća. Potoci su bili vodonosniji i na njima se od jeseni do proljeća mljelo žito na brojnim mlinovima, a ostaci od njih devet viđeli su se do nedavno. Postojala je i pilana na pogon ugljenom, a otvorene su tri trgovine i tri gostonice. Najstariji se žitelji sjećaju da se u mjestu mjesечно prodavalao i 50 kg kave i više od 100 kg šećera.

Još u 19. stoljeću izgradene su prve javne zgrade, crkva od godine 1855. do 1858, škola godine 1889. a također i lugarnica. Spominje se da je župnik Josip Žagar cijeli radni vijek proveo u Baškim Oštarijama i tu umro i sahranjen, i da je škola za velikih snjegeva bila zatvorena zimi i do dva mjeseca. Tridesetih godina vrijedni i danas živi učitelj Vladimir Vodopivec osnovao je Hrvatsko tamburaško društvo u Hrvatsku seljačku čitaonicu što je u ono doba bila velika hrabrost, jer se onda u ovim krajevinama narodno ime žitelja nije smjelo ni spomenuti. No, zato je valjda ostao u ovom mjestu punih šest godina. U školi su održavane priredbe sa zabavnim programom, a tamburaši su svake nedjelje prije podne šetali kroz mjesto od sela Ljubice do Kubusa, svirajući na veliko zadovoljstvo mještana.

Novi tokovi života unijeli su nemir i u ovaj kraj. U 20. stoljeću širom su se otvorila vrata novog, prekoceanskog svijeta, a lička pruga umanjivala protok robe nekada živototvornom cestom. Zamrlo je kirijašenje, a žitelji se počeli osipati.

A da ne opusti potpuno ovaj kraj nego da se na neki način unaprijedi i bude zametak novog načina privredivanja na ovom velebitskom prijevoju pobrinuli su se izdanci ovoga kraja koji su ga već napustili, ali ga nisu zaboravili, ali i drugi ljubitelji Velebita i njegovih ljepota. Oni su krajem tridesetih godina ovoga stoljeća osnovali u Zagrebu dioničko društvo »Velebno« sa svrhom da podgodi Baške Oštarije i da u njima bude začetak suvremena cijelogodišnjeg turizma.

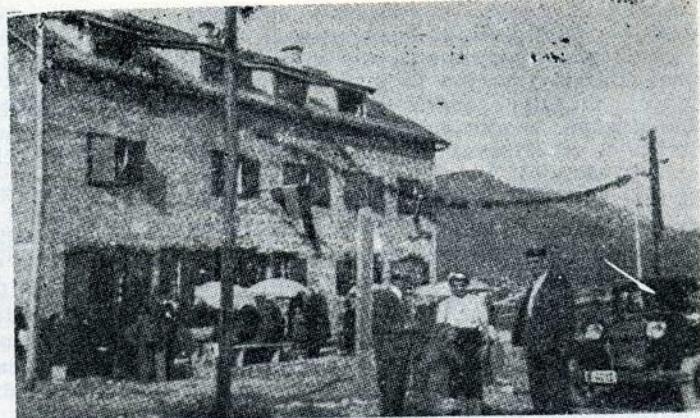
Gledajući iz današnje perspektive planovi su dioničkog društva za ono doba bili uisti-

nu zamašni. S općinom Karlobag sklopljen je sporazum da ona preda dioničkom društvu »Velebno« 16 jutara zemlje na zapadnom rubu Oštarijskog polja, onaj ogoljeli dio takozvane zemljische zajednice (općinske, u stvari ničije zemlje) desno od današnje ceste idući prema Karlobagu i nekoliko stotina metara prije Kubusa. Za uzvrat dioničko bi društvo napravilo električno osvjetljenje za cijele Baške Oštarije, pa bi tako i novopodignuti objekti i cijelo mjesto bili osvijetljeni.

Bilo je predviđeno podizanje 20 različitih objekata, a prvi od njih bio je hotel »Velebno«. Godine 1939. počela je njegova izgradnja zapadno od današnjeg račvanja stare i asfaltne ceste, neposredno prije Kubusa, s izravnim pogledom na blizu Kizu. Bila je to jednokatna zgrada s iskorištenim potkrovljem, zidana od klesana kamena oivičenog tvrdom žbukom. Poslovima je rukovodio privatni građevinski poduzetnik Ico Biškupović iz Pazarišta u Lici, koji je prije toga već gradio na Velebitu poznata đačka odmarališta na Baćić kosi i Ograđenici. Hotel je »Velebno« imao 21 sobu za goste. U svakoj je sobi bila električna struja, tekuća voda i zidana peć. Velike zidane peći bile su u hodnicima i u njih su se mogle za loženje ubacivati cijele cjepanice. Još za vrijeme izgradnje godine 1939. sobe su preko ljeta bile popunjene gostima kojima nisu smetali neožbukani zidovi i nedostatak komfora. Bili su to istinski ljubitelji Velebita i mora, koji su dolazili vlačkom ili autobusom iz Zagreba i okolice, pa se koje ljetne nedjelje moglo kod hotela vidjeti i dvadesetak automobila.

Izgradnjom je rukovodio zagrebački odvjetnik Drago Šafar, zdušno su mu pomagali Lože Prpić i Jure Biončić, kao i mnogi drugi članovi dioničkog društva. Bilo je predviđeno da se uz hotel izgradi bazen za kupanje s izvorskom vodom, jer je u Baškim Oštarijama izgrađen vodovod godine 1936, a cijevi prema Karlobagu prolazile su uz sam hotel. Ovaj je vodovod produživan sve do Karlobaga prije rata, a u Karlobagu ga je dovršila talijanska vojska ljeti godine 1941. »Velebno« je dobivalo električnu energiju od male termoelektrane izgrađene iza hotela, koja se ložila drvenim ugljenom. Od samog hotela uz cestu do na vrh Kubusa bilo je postavljeno električno osvjetljenje, tako da su gosti dobar dio večeri i noći provodili na Kubusu uživajući u planinskem ugodaju s vidi-kom na more. Uz cestu je s obje strane hotela do Kubusa i do prvih kuća u mjestu bilo posadeno drveće, pravi drvoredi, i svaki je Oštarač morao posaditi pet stabala, a na polju iza hotela bila je počela sadnja botaničkog vrta.

Iza hotela bila je napravljena garaža za hotelski autobus s otprilike dvadesetak mješta koji je ljeti svakog dana vozio goste na kupanje u Karlobag, a pred večer ih vraćao na spavanje u Baške Oštarije.

Predratni hotel »Velebno«

»Velebno« je imalo i svoj zaštitni znak, maskotu, kako se to danas kaže, jednog sijamskog mačka kojega je netko darovao. On je redovito dočekivao i ispraćao goste umiljavajući im se za cijelo vrijeme boravka. Pri hotelu je bila i kuja Cirika, manje pasmine, koja je bila pas čuvan.

Uz 21 zgotovljenu sobu i stan za domara bilo je još predviđeno da se u prizemlju otvori dućan (prodavaonica mješovite robe), državna pošta i soba za liječnika, uz već postojeću sobu za zajednički boravak i kuhinju. U sljedećim godinama trebalo je graditi druge objekte i žičaru do Karlobaga, ali je godine 1941. počeo rat i sva je izgradnja prestala.

Hotel je »Velebno« svečano otvoren 18. kolovoza 1940. Svečanost su uveličali brojni gosti iz Like, Podgorja i Zagreba. Pod slavolucima i lijepo urešenim okolišem goste su zabavljali domaći tamburaši, a puno se klicalo ondašnjem hrvatskom političkom rukovodstvu, jer se tih dana navršavala prva godišnjica uspostave Banovine Hrvatske.

Hotel je imao svoga domara. Šafar je sa Sljemena doveo domara Firsta i njegovu ženu, koji su i na Sljemenu obavljali sličan posao Oni su ostali i godine 1941, ali su onda napustili Baške Oštarije. Njih je naslijedio domar Skočibušić, koji je ostao u sjećanju kao dobro naoružan čovjek, jer je već bilo ratno stanje i hotel godine 1942. nije primao goste. Iste godine u njega se uselila domobranska posada, ali je u proljeće 1943. ustukla pred partizanskim jedinicama, koje su tada zapalile hotel. Krajem pedesetih godina potpuno su porušeni posljednji ostaci zidova i pojedinci su razvezli lijepo obrađeni kamen za izgradnju privatnih kuća.

Hotel je imao stalnoga čuvara. To je bio i danas živući Mile Šikić-Cujin iz Baških Oštarija, koji je tu dužnost obavljao tri godine. On se usput brinuo i o električnoj centrali i nabavi drvenog ugljena za nju, a po potrebi je bio i planinarski vodič gostima iz ho-

tela. Sjeća se da je imao mjesecnu plaću od 300 dinara, a njegova je žena povremeno radila u hotelu obavljajući, uz ostale radnike, kuvarske, krojačke i slične poslove i zato je primała dnevno 20 dinara. Sve je to plaćalo dioničko društvo od svojih sredstava i prihoda od korisnika hotela. Hotel je imao stalne kuharice i soberice, jer je bilo dosta gostiju, većinom Zagrepčana. No mnogi su dolazili i autobusom koji je svakodnevno prevozio putnike na relaciji Gospic — Karlobag. Za tih 40 kilometara trebalo mu je po onda dobro održavanoj cesti više od dva sata vožnje.

Kako je već rečeno, rat je uništilo prvi hotel »Velebno«, a svi ostali planovi vezani uz njega ostali su neostvareni. Trebalo je proći 30 godina da nikne novo »Velebno«, na drugom mjestu i većeg kapaciteta, u skladu s novim težnjama u razvoju našeg turizma i rekreacije.

* * *

Nakon rata često se govorilo o izgradnji novog hotela u Baškim Oštarijama. S razvojem turizma i asfaltiranjem prometnica ta se ideja sve više spominjala. Prema navodima Dinka Tomičića, prijeratnog Gospicanina i poslijeratnog Zagrepčanina, neko njemačko poduzeće, koje je s našim naftašima ostvarivalo dobre poslovne rezultate, željelo je u Baškim Oštarijama početkom šezdesetih godina podići više manjih objekata, koje bi nakon isteka određenog roka prepustilo našim vlastima. Nekako u to doba i Jakov Blažević, dipl. pravnik i političar iz Gospica, natuknuo je ideju o izgradnji novog hotela »Velebno«. Ukrzo je prihvaćena ova druga ideja i krajem šezdesetih godina počinje izgradnja. Investitor je Šumsko gospodarstvo iz Gospica pod direktorom Nikolom Maričićem, Blaževićevim prijateljem. Novi hotel »Velebno« gradi se u samom mjestu, između ceste asfaltirane godine 1968 i Ljubičkog kuka. Ovaj objekt B kategorije otvoren je 1. svibnja 1971. Ima 80 ležajeva, od toga 30 dvokrevetnih soba, ukratko, to je komforan objekt u alpskom stilu.

Međutim, Šumsko gospodarstvo iz Gospića ubrzo ga prodaje Hotelskom poduzeću »Plitvice«, a ovo ga prepušta Građevinskom poduzeću »Industrogradnja« iz Zagreba. Ovakvom razvoju situacije oko »Velebnog« uzrok je većim dijelom dovršenje Ličke magistrale, to jest ceste od Koranskog mosta do Prezida, koja je skrenula ljetnu rijeku turista preko istočne Like. Sadašnji vlasnik namjerava graditi i druge objekte uz hotel, pa je početkom osamdesetih godina izgrađeno skijalište na zapadnom obronku Sladovače. Time je učinjen još jedan korak u cilju pretvaranja Baških Oštarija u rekreativsko središte, čime bi se ostvarila davno zasnovana ideja.

Posljednjih godina »Velebnom« se većinom koriste radnici radne organizacije »Industrogradnja« za odmor i rekreativnu, ali i ostali prolaznici. U njemu je godine 1984. održana svečanost otvaranja Planinarskog puta »Velebno«, sljedeće godine izdašno je korišten u povodu održavanja 25. sleta planinara željezničara, a godine 1986. bio je polazna točka planinarima PD »Industrogradnja« u povođu njihovih odlazaka u Ravni Dabar gdje su napuštenu školu pretvorili u istoimeni planinarski dom.

Uzimajući u obzir komparativne prednosti Baških Oštarija, kao što su blizina mora udaljenog 18 km te mogućnost istodobnog odmaranja na moru i u planini koristeći pri tom

mediteransku i kontinentalnu klimu, mogućnost skijanja i boravka u netaknutim dijelovima planine, radna je organizacija »Industrogradnja« predviđala izgradnju turističkog kompleksa »Velebno« na površini od 42 ha, pri čemu bi sadašnji hotel bio njegova središnja točka.

Osnovna značajka ovog kompleksa bio bi cjelogodišnji režim korištenja uz opremljenost sadržajima na otvorenom i zatvorenom prostoru. S obzirom na trenutne finansijske mogućnosti predviđena je etapna realizacija kompleksa, tako da svaka etapa u prostornom i funkcionalnom smislu predstavlja jedinstvenu cjelinu, a po završetku posljednje etape nastao bi jedinstven i funkcionalan kompleks.

Prema ovom planu trebalo bi izgraditi još dva hotela, svaki s 500 ležajeva, 20 kućica sa po 8 ležajeva i kamp s 300 ležajeva, dakle, ukupno s postojećim hotelom oko 1540 ležajeva. Uz ove smještajne objekte potrebno je izgraditi brojne sadržaje koji odgovaraju suvremenom gradiću gdje se dnevno treba smjestiti 1600 osoba.

Kako se ostvarenje ovoga zamašnog i velbnog plana u pogledu izgradnje infrastrukture, a to je temelj budućeg razvoja cijelog kompleksa, naslanja na skromne mogućnosti slabo razvijene općine Gospic, to je malo nade da će se i prve etape ovoga plana uskoro ostvariti.

Planinarenje i planinarsko pogovaranje

LUCIJAN SMOKVINA

VARAŽDIN

Velebit... Veličanstvena planina. Pogledajte na zemljopisnoj karti! Usporedite duljinu od 145 km, pa ćete se uvjeriti da je to udaljenost gotovo od Maribora do Rijeke. I koliko god se ta planina obilazi, koliko god se o njoj piše, nikada nije o njoj sve rečeno. Uvijek ćemo naći nešto novo. Uvijek neke nove staze, nove stijene, nove neprohodne šume i novi vidici.

Zahvaljujući svojim planinarskim prijateljima iz Bibinja, koji su mi omogućili da im se priključim, obišao sam s njima dobar dio prekrasnog puta što su ga zadarski planinari i njihov zaljubljenik u Velebit Slavko Tomerlin istražili i označili te sagradili uz velike napore planinarsko sklonište »Tatekovu kolibu« omogućivši tako i nama, koji tome nismo, na žalost, ništa pridonijeli, da možemo te divote doživjeti.

Polazak iz Mandaline planiran za šest ujutro oduljio se uslijed kiše do 10 sati, i još nas je pratila kišica. Iako smo otvorili kišobrane, morali smo se sklonuti pod borove, još uvijek u dilemi hoćemo li dalje. Konačno je zapuhala bura, otjerala mrske oblake i uz vruće sunčeve zrake nastavili smo uspon. Vrućina je postajala sve jača, znoj potekao, ali smo se dosjetili i improvizirali tuš. Evo kako! Od prethodne kiše, koja je u višim predjelima bila obilnija, sve su krošnje drveća bile punе kišnih kapljica, i trebalo je samo stati pod krošnju, potegnuti granu ili stresti deblo i tu je divno rashladivo ugrijano tijelo.

Putem smo nailazili na posebno popločene i uređene prostore veličine otprilike 2×1 metar, koje narod zove »mirilo«. Tu su nosioći radi odmora polagali pokojnika, kojeg su iznášali s gorskih pašnjaka, kad bi netko tamo umro.

Mi guramo naprijed, naprtnjače vuku natrag, i tako u tom sukobu dogurasmo do prostrane livade u dnu Stapa, gdje se nalazi spomenuto planinarsko sklonište. I zamislite veselja: pred kolim bočne mali bistri i hladni potocić. Jedan od prvih poslova bio nam je da se u njemu temeljito operemo i osvježimo. Drugo jutro tužno smo gledali potocić: više nije tečao — utrošio je svoju zalihu vode.

S koliko strpljenja i napora je istražen i markiran obilazak Kamene galerije u Runjavoj glavi, može ocijeniti samo onaj planinar koji je to prošao. Na jednom prostoru, možda ne većem od stotinjak metara u kvadrat, krećete se više od jednog sata, doživljavajući vertikalne uspone i spustove, prelazeњe s jednog grebena na drugi. Sad si u dnu rupe, za tridesetak minuta uspona gledaš tu istu rupu iz čiste ptičje perspektive, prošavši usput razne prekrasne oblike stijena, u čijim se oblicima priroda razigrala i premašila mogućnosti ljudskog maštana.

Imali smo sreću da smo mogli prenoći po prijateljskoj vezi na Velikom Rujnu, čime nam je bilo omogućeno da idućeg dana obidemo i sklop Bojinog kuka.

Ista stvar kao na Runjavoj glavi, ali u puno većem a i težem obliku, doživljjava se na Bojincu. On je znatno prostraniji, njegove vertikale su takve da treba dobro promisliti kako svladati pojedine dionice. Da nije zabijeno onih nekoliko klinova, morali bi oni koji nisu dovoljno krakati, potražiti savjet i pomoć suputnika, kako da se izvuku iz škripca. Nakon toga slijedi kontrast: put se spušta u prekrasan zeleni travnati dolac, djelomično posumljen, a u jednom od takvih dolaca nalazi se i izvor pitke vode. Do nje doduše i nije tako lako doći, ali žedan planinar će svladati sve prepreke da dosegne vodu koja mu se nalazi iznad glave.

Postoji ispisana uputa na jednom raskrižju: smjer strmiji, smjer lakši. No i onaj lakši ima žestokih strmina, ali je puno bogatiji oblicima stijena i prolaza, te kontrastima svojih zelenih dolaca. Ako se tu nađete, pokusajte obe smjera, jednim gore, drugim dolje, nećete požaliti.

O vidicima s Bojinog kuka potrebno je posebno govoriti. Imali smo i sreću da je poslije kišice krajem toga kolovoza preuzeila maha bura. Ona je očistila horizont. Bojin kuk visok je samo 1121 m, ali se nalazi nad samom obalom, pa gledajući prema jugozapadu, kao da se nalazite nad velikom zemljopisnom kartom. Lako ju je čitati jer je na njoj sve poznato. Na vidiku je otočje ispred Zadra uključujući Kornate i Dugi otok. Od Zadra razabiru se samo visoki objekti. Nadalje, mostovi mališnički, paški, virski pa i pašmansko-ugljanski, čitav Pag, Osorščica na Lošinju, dok južni pogled ograničuje gorje u pozadini Šibenika — Moseč i Svilaja. Iza otočja vidi se široka pučina sinjeg Jadranskog mora.

Sreli smo planinare iz Graza i iz Münchenha. I jedni i drugi se tuže da se ne mogu osloniti na točnost zemljopisnih karata koje su im dostupne. Baš radi te vertikalne razvedenosti velebitskih stijena ni jedna karta ne može točno prikazati teren, pa bila ona i detaljnija od uobičajenih.

Spustili smo se na cestu u Milovac. Stoji tu starica s košaricom zrelih smokava, koje prodaje prolazećim auto-putnicima.

- Bako, prodate li šta tih smokava?
- Pa, stane tu poneki i kupi.
- Koliko dugo tu stojite na dan?
- Stojim od jutra do sumraka.
- Nije li to naporno za vas, već imate dosta godina.

— Imam sinko »devedeset manje dvi«. Ne-go, recite vi meni odakle ste vi sada došli s brda?

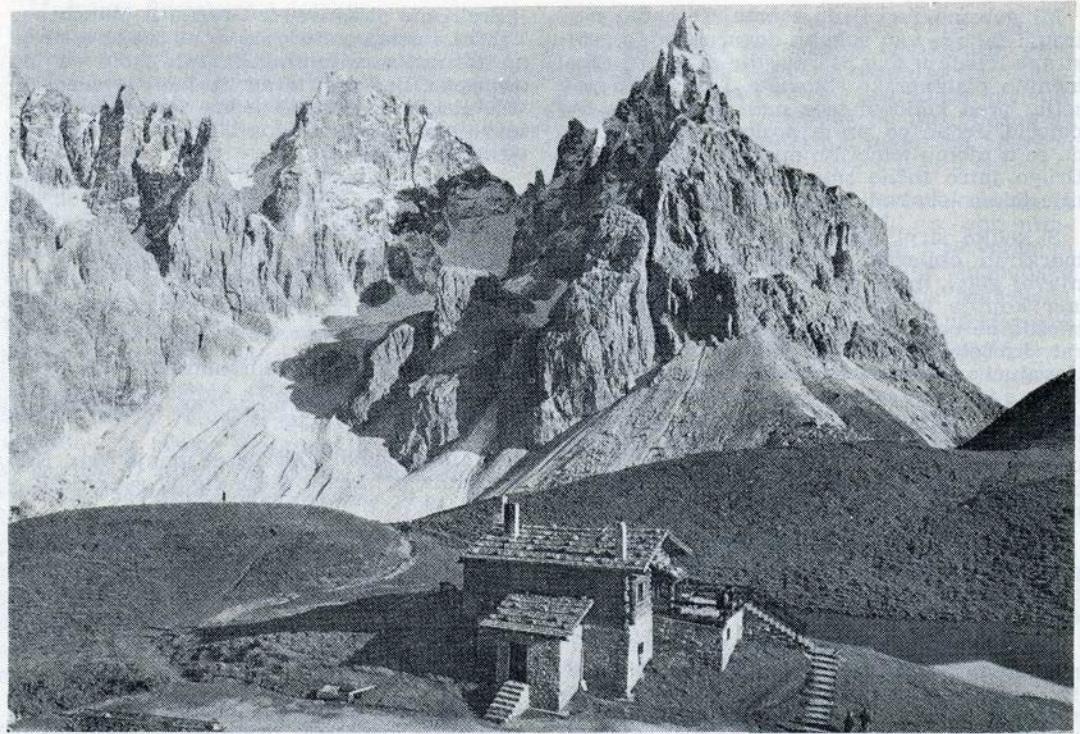
- Bili, bako, u Velebitu i tu šetali tri dana.
- E, pa plate li vam za to?
- Bako, ne plati to nitko, mi to radimo iz ljubavi za planinom, za prirodom.

Čudni ljudi, misli si baka, i gleda nas očito s nerazumijevanjem. Sjetio sam se kako sam prije tridesetak godina, dok su još sve subote bile »radne«, ponekad odlazio svom prepostavljenom moleći ga da me pusti u subotu jedan sat ranije, da dospijem na vlak za Ravnu goru u 14 sati. I on me jednom zgodom upitao isto što i ova »devedeset manje dvi« starica.

Jedan utjecajan rukovodilac u razgovoru s nama planinarima razvio je misao: lovac ide u lov i donece kući lovinu, ribić doneće ribu, a šta vi planinari, da bar donesete gljive? Zato se ne moramo čuditi što je u pregledu fiskulturnih grana općine Varaždin planinarstvo svrstano u posljednju grupu zajedno sa šahistima. A o tom redoslijedu ovise priznanje i financiranje. Jesmo li i mi sami tome krivi?

Nedavno je održan vrlo uspjeli slet planinara Hrvatskog zagorja s otvorenjem planinarske kuće Grebengrad kraj Novog Marofa. Odazvalo se oko 30 planinarskih društava s više od 500 planinara iz cijelog Hrvatskog zagorja i okolice. Svi su oni bili aktivni planinari, jer u planinarstvu nema kibica, navijača, publike. A naše lokalne novine ispunile su u svom listu stranicu i pol sportskim vjestima iz svih grana fizičke kulture, navajući i sitne detalje o pojedinim sportašima, o raznim sportskim susretima i događajima, ali o našem sletu nije bila tiskana ni najmanja vijest. Zar smo mi kopile ovog društva?

U tom razmišljanju stiže i prevozno sredstvo te se otkotrljasmo natrag u civilizaciju.

Baita Segantini (2200 m) i Col Cimon della Pala (3186 m) u Dolomitima

Sjećanje na Baitu Segantini

PETAR LUČIĆ ROKI

ZAGREB

Bila je jesen i kose zrake sunca tamo iza Oštrelja milovale su posljednje, već smede lišće kestenovih i hrastovih šuma pitomih vrhova Kožlaka. Sjedili smo na pragu stare stoljetne klijeti sagradene od kestenovih stabala iz okolne šume, u kojoj su već odavno sva stara debla posjećena. A i drvene se klijeti danas već vrlo rijetko pronađu u našim »bre-gima«. Dok sjedimo na njenom istrošenom pragu, oči se odmaraju na blagim obroncima sjevernog ruba Samoborskog gorja.

Zlatno-crveno lišće vinograda, koji se smiono uspeo do samog ruba šume, oživljavalo je već gotovo smireni ugodaj jesenje prirode. Bilo je očito da i ona teži za odmorom, nakon obilja što ga je pružila ljudima za veselih dana berbe grožđa i kestenja.

Odmaraњe u zavjetrini drvene klijeti podsjetilo me na jednu vrlo osebujnu planinarsku kuću u Dolomitima, nazvanu »Baita Segantini«. Kada sam je prvi puta ugledao, bilo mi je jasno da sam konačno u planinama pronašao »pravu stvar« nakon svih onih dvadesetak i više godina, koliko sam hodao i uspinjao se po tom prostranom gorju talijanskih Alpa.

To su bila ljeta, kad su se ostvarivali planovi za pohod »velikim planinama«. Započelo je u Trentu, starom povijesnom gradu sjeverne Italije, u kojem se svake godine prikazuju filmovi iz prirode, a tom se prilikom upriličuju i sastanci alpinista iz čitavog svijeta.

Moji pohodi nastavili su se u Dolomitima, na cvjetnim travnjacima i crvenkastom stijenju vrhova grupe Sella, pa u divovskim i strmoglavim visovima oko Cortine i Misurine, oko prelijepе doline Val Gardene, i dalje prema zapadu do vitkih tornjeva Dolomita di Brenta iznad slikovitog mjestanca Madonne di Campiglio.

Tek negdje pri kraju ovih kruženja sjetimo se još jedne skupine ovih planina, koja nam je stajala nekako izvan puta, negdje između Belluna i Marmolade. Bile su to bizarne kamene gromade gorske skupine koja nosi malo duži naziv: »Pale di San Martino di Castrozza«, po naselju iznad kojega se uzdižu.

Iz naših krajeva najkraći je prilaz do njih preko furlansko-venetske ravnice do starog gradića Vittorio Veneto i dalje prema zapadu preko grada Belluna. Dolinu rijeke Piave napuštamo kod mjesta Feltre i nastavljamo cestom koja se uspinje prema sjeveru bezbrojem zavoja i uzbudljivih planinskih prizora, sve do samog kraja doline kojom teče jaki gorski potok Cismon.

Ovdje, gotovo na tisuću i petstotina metara nadmorske visine, nalazi se mjestance San Martino di Castrozza, okruženo stariim crnogoričnim šumama. Ove su tamne šume smreka i arisa strogosti zaštićene na širokim prostorima planina oko samog mjesta i njegove okoline. Nigdje se nisu mogli primijetiti tragište šumske sječe, a jedina su oštećenja bila od prirodnih sila — snježnih lavina i nevremena. Osim toga, nema ni opasnosti da će planinsku cestu zakrčiti ispljena debla ili susret s teškim kamionima, kao što je to kod nas, nažalost, još uvijek na pristupima našoj najljepšoj planini Velebitu. Čovjeka obuzme tuga kada se sjeti svih onih nemilosrdnih sječa u području velebitskih šuma jele i bukve, a ujedno i bezbrojnih neispunjениh obećanja u vezi sa zaštitom »zaštićenog područja« Velebita.

No, bolje je napustiti ta razmišljanja, jer smo u našim krajevima mi planinari kod toga potpuno nemoćni. Ostanimo radije, bar na kratko, u ovom predjelu pokrajine Trentino i nastavimo prema cilju našeg pohoda, do planinarske kuće »Baita Segantini«.

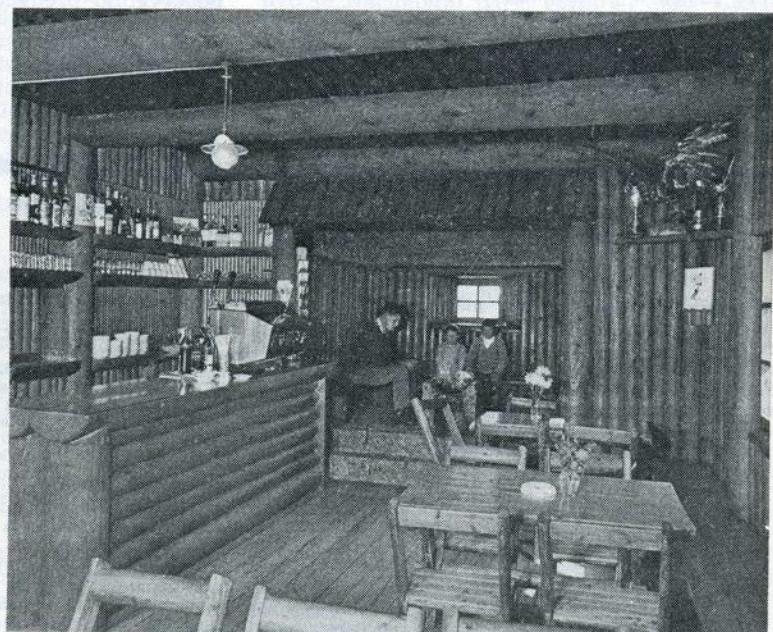
Tipična alpska cesta oštrim se zavojima uspinje strmo sve do prijevoja Passo Rolle

(1989 m), da bi zatim nastavila sa spuštanjem prema gradu Predazzu i dolinama Val di Fiemme i Val di Fassa u središtu Dolomita.

Mi se zaustavljamo na samom prijevoju, i malom žičarom uspinjemo se do valovitih travnjaka na visini od 2200 metara. Gore, na travnjaku, odjednom iznikne pred očima sunčem obasjana prelijepa planinarska kućica, u okrilju stijena i vrhova zapanjujuće divljine. Ovdje zapadne stijene skupine Pale strže u visinu i do tri tisuće metara, a naša se BAITA SEGANTINI smjestila uz sam rub malog gorskog jezera. Taj biser jednostavne planinske arhitekture složen je od masivnih smrekovih oblica na kamenim temeljima, a krov joj je pokriven pločicama od sivog škriljevca. Te su ploče osigurane od naleta jakih vjetrova nizovima povećeg kamenja uredno složenog na krovu.

Unutrašnjost kuće predstavlja pak posebno umijeće i profinjen ukus graditelja ovog planinarskog skloništa. Zidovi i strop blagovaonice obloženi su pažljivo odabranim smrekovim oblicama. Radna površina, tako zvana Šank, izrađen je u istom stilu, tako da se njegov ravni dio, na kojem stoji aparat za pripremanje čaja i kave, sastoji od dvije prepolovljene oblice. U dnu prostorije uredeno je malo otvoreno ognjište na podu od zelenog škriljevca, a klupe su izrađene od malo krupnijih smrekovih oblica.

Navikli smo da su blagovaonice u planinarskim kućama obično obložene brodskim podom, pa je ova zamjena okruglom smrekovinom pravo iznenadenje, koje ostavlja dojam iznimno ugodnog i toplog boravka.

Unutrašnjost Baite Segantini

Baita Segantini je malo neobična planinarska kuća, pa zbog toga i nosi naziv »Baita« a ne »Rifugio«, kako se obično u talijanskim Alpama nazivaju planinarske kuće. Ova je dobila ime po znamenitom talijanskom slikaru Giovanniju Segantiniju, koji je živio od 1853. do 1899. godine. Bio je samouk, seljački sin i pastir, a njegova se djela, puna planinskog sunca i svježih boja, čuvaju u mnogim velikim galerijama Evrope. Kao slikar živio je i radio u Engadinu u Švicarskoj, gdje je i umro u 41. godini života.

Već dugo sam neodoljivo želio proboraviti neko vrijeme u toj ubavoj planinarskoj kući, koju sam zapazio na prospektima još odavna, za vrijeme svog boravka u Trentu. Konačno mi je ta želja bila ispunjena na malo neobičan način.

Tih dana boravili smo u San Martinu di Castrozza u namjeri da obidemo i snimimo bizarse skupine Pale di San Martino. Dva dana prije planiranog pohoda popeli smo se na greben planine Tognole, da bismo razgledali sve te uređaje na prostranim skijaškim terenima ove planine, ali se dogodilo da sam ovdje prilično teško ozlijedio koljeno, pa sam i nakon nekoliko dana ležanja mogao hodati samo uz velike napore i krajnji oprez, pomazući se sa dva štapa.

No ipak sam uspijevao približiti se svojim foto-ciljevima najviše zahvaljujući žičarama, koje sam prije znao omalovažavati govoreći da se njima ne služe »pravi planinari«. U ovim brdima brojne su žičare raznih tipova, a ja sam sada, u svojoj situaciji »invalida« uvidio da to zpravo može biti istinski humano prevozno sredstvo u raznim situacijama. Žičare mogu u planinama čovjeka zaista približiti visoko prema cilju, pogotovo ako nije u stanju popeti se vlastitim nogama. Tako sam eto i ja stigao do Baite Segantini sa svojom ozlijedenom nogom.

Danas se, međutim, žičarama i uspinjačama služe i oni čvrstih nogu i zdrava srca, uželi da se što brže ili uz manji napor domognu visina. Samo, kod takvih uspona, nažalost, izostaje bezbroj nenadoknadivih dodira s prirodom i njenim fenomenima. Ipak, u novije se vrijeme, ne samo turisti, nego i planinari alpinisti, sve više koriste žičarama, pogotovo kada im one mogu znatno skratiti put, približavajući ih višim predjelima u planini.

Popodnevna je oluja naglo protutnjala vrhovima oko San Martina i ubrzo se iza istočnih obronaka rasplinula prema ravnici rijeke Piave i Jadranu. Ostavila nam je iza sebe pojавu, za koju zaista treba imati i malo sreće da se doživi u naravi. To je najprije zlatan, a poslije purpuran odsjev sunca sa zapada na crvenkastim stijenama i tornjevima Dolomita. Takve smo neobične boje vrhova često gledali samo na razglednicama po kioscima alpskih turističkih mjestra, pomišljajući da su boje možda ipak pretjerane.

U многим sam prijašnjim pohodima tim gorama priželjkivao da uhvatim i snimim takav prizor, ali tek sada mi se posrećilo da ove kamene visove ugledam u njihovom prekrasnom purpurnom plaštu.

Toga predvečerja sunce se nalazilo na pravoj visini, pa su njegove kose zrake sjajale kroz fine kristale prozirnih maglica koje je za sobom ostavila oluja. Izgledalo je da su se kameni kolosi osuli suhim zlatom, a oko njih su se vijali isto tako zlatni rastrgani oblačići. Pratili su obasjane vrhove sve od goleme izbrzdane gromade vrha Cimone della Pala, pa preko čitave kolonade tornjeva čudesnih oblika prema istoku, do smionog tornja Sas Ma'or, cilja najodvažnijih penjača.

Zlatan je odsjev prelazio pomalo u purpurno crvenilo predvečerja, a Baita Segantini mirno je čekala da primi sve one koji su proveli naporan dan u obilaženju iznimnih ljepota i sklada prirode ove skupine visokih Dolomita.

KAMO NA IZLET

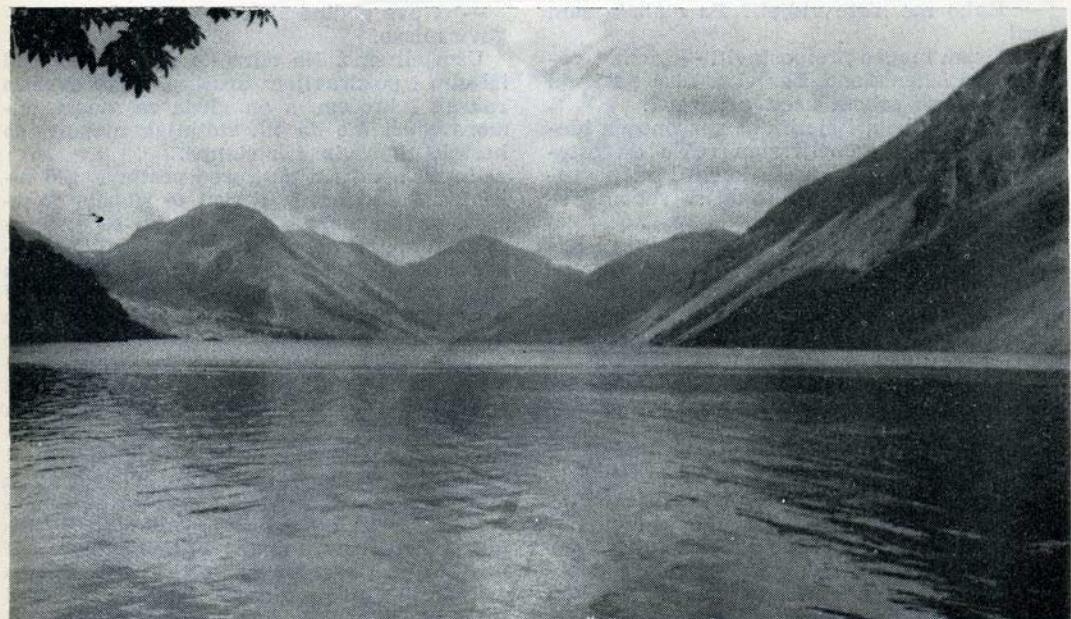
• **Otvorenje Međimurskog planinarskog puta.** U nedjelju 20. lipnja bit će u Štrigovi svečano otvorene Međimurske planinarske pute. Pozivaju se sva planinarska društva i planinari pojedinci da sudjeluju u toj svečanosti, prvo takve vrste u Medimurju. Zborno mjesto je na autobusnom kolodvoru u Čakovcu u 9 sati, odakle će posebni autobusi odvesti posjetioce u Štrigovu. Istoga dana preporuča se pohod dionice Štrigova — Vukanovac (2 sata pješice), odakle će autobus i 17 sati prihvati posjetioce i odvesti ih u Čakovec, tako da na

vrijeme stignu na sve autobuse i vlakove. Cijeli put traje oko 8 sati hoda i ima 8 KT. Predviđena je značka za dnevnik popunjen kontrolnim pečatima. Radnog prihvata preporuča se grupni posjet najaviti na adresu organizatora: PD »Železna gora«, 42300 Čakovec, pp 76.

• **Planinarski partizanski maraton** organizira PD »Dilj« iz Slav. Broda 13. i 14. lipnja stazom dugačkom 48 km, za koju je potrebno oko 14 sati hoda. Noćenje je pod šatorima kod Spomen-centra Ljekovke vode, gdje će biti organiziran umjetnički program i večera

uz logorsku vatru. Obavijesti: PD »Dilj«, Slav. Brod. Dražen Smoljan, D. Đakovića 72.

• **10. planinarski maraton »25. maj«** organizira Savez planinarskih društava Novi Sad (Ul. cara Lazara 6, tel. 021/29-978) na dan 1. i 2. maja na Fruškoj gori. Za veliki maraton (88 km) dobiva se zlatna, a za mali (25 km) srebrna značka. Start je u petak 1. maja u 9 sati kod Doma PD »Železničare na Popovici. Od žst. Novi Sad voze 1. maja u 8,30 sati posebni autobusi. Smještaj u domovima i pod šatorom. Prehrana osigurana. Prijave se primaju do 1. maja.

Jezero Wastwater. Desno The Screes, u sredini Greath Galbe, lijevo Yewbarrow

Foto: Norma Lovrić

Wasdale – kolijevka engleskog alpinizma

Nastavak iz prošlog broja

NORMA LOVRIĆ

SPLIT

U ljeto 1985. ponovno sam u Engleskoj — sjedim na Istočnoj obali promrzla i željna sunca poput Engleza. Kiša neprestano pada već desetak dana, pljušti nad cijelom zemljom a novine samo variraju temu: kiše dolaze. Svi mi već sliče na utopljene miševe; odvraćam pogled od ljudi, ne gledam prirodu, sreća što sebe ne mirišem jer sam prehladena. Ovo treba prekinuti. Ustajem i bacam stvari u ruksak.

— Kud ćeš? — čujem povike za sobom.

— U Wasdale.

— Kuda?

— Wasdale Head, Lake District.

Sigurno misle da sam luda jer znaju da je to na suprotnoj obali i da imam samo nekoliko dana. Ja računam ovako: kad odbijem put, ostaju mi tri čista dana za Dolinu. Dovoljno za prvo upoznavanje.

Putem me prati sreća, mijenjam autobuse jedan za drugim i u kasno poslijepodne vozač mi se obraća:

— Gospodice, stigli ste.

Ambleside, Youth Hostel. Kišica samo rominja, a to je već nešto. Bacam stvari na krevet i izlazim trčeći pokraj domara, trčim do grada u Centar za informacije.

— Ne, — moraju me razočarati. Do Doline nema uopće nikakvih autobusnih linija

kao ni kroz cijeli District. Niste to znali? Pa ovo je Nacionalni park, ceste su uske, možete proći samo kolima ili pješke.

Momak u redu iza mene ljubazno me upućuje:

— Pokušajte u agenciji preko puta, oni organiziraju jednodnevne izlete kroz Jezera.

Točno. Kroz Dolinu svaki dan prolazi kombi agencije »Divokoza«.¹⁸ Plaćam kartu za dvije ture: jednom ću doći, drugom se vratiti. Djekođka upisuje moje ime u listu putnika: Lovrić!

— Jeste li bili u Sloveniji? — pitam znatiželjno.

— Nisam — odgovara plaho, crveneći se.

Ujutro pred hotelom čekam kombi. Evo ga, veliki bijeli sa zelenom divokozom na »čelu«. Mašem mu veselo, on prolazi, ne zaustavlja se. Sva sledena gledam za njim; staje pedesetak metara dalje, pred hotelom. Zapanjena, s ruksakom na ledima, protestiram:

¹⁸ Autobusom se može stići do svih gradića na periferiji Districta. Kombi agencije »Mountain Goat« staje pred hostelom Wasdale Hall na 6 km od Doline. Prijave prima agencija »Now and Then« preko puta autobusnog kolodvora

— Kako me niste vidjeli? Pa mahala sam vam!

— Nisam mogao pretpostaviti — gleda i vozač mene iznenadeno. Zar vam nisu rekli da ne možete sa sobom uzeti prtljagu?

— Ne — rekoh, i sjetim se spasonosne ideje: Slušajte, u agenciji sam rekla da ostajem nekoliko dana i uzela kartu i za povratak. Mogli su pretpostaviti da sa sobom nosim i nešto prtljage.

Argument u Engleskoj uvijek djeluje i kolikogod strogo poštivali zakone, pred njim se povlače. Nije mu pravo, ali otvara stražnja vrata kombija. Pružam mu poletno drške ruksaka, on ih hvata, koljena mu popuštaju, složi se preko njega na zemlju.

— Prokleti ruksak! — dere se na mene, što to imate unutra?

— Knjige — čujem svoj mukli glas.

Krenuli smo; zavalala sam se u naslonjač i tog dijela puta se uopće ne sjećam. Ni pejzaža, ni vremena, ni što je vozač pričao.¹⁹

Na prvom odmorištu izlazimo iz kombija i divnog li čuda — sunce se stidljivo pomali. Svi se smiju razdragano i glasno, dobijamo kavu i započinju kontakti. Vozač, kad me već primio, ugodan je i razgovorljiv. I meni napetost popušta, uključujem se provjerelim splitskim štosevima. Idemo dalje, sunce je sve jače a pejzaž se naprosto prepriča. Stajemo na prijevoju Hard Knott Pass — iznad nas na brdu rimska utvrda, a čija će drugo? Tu sam pomalo na svom terenu i pribrajam nove poene. Ponovno u kombiju, vozač me zove da sjedem naprijed; zabavljamo društvo pričama o Wasdale Headu. Pročitali smo izgleda iste vodiče, pa se nadopunjujemo bez greške.

— Znate li da Wasdale ima tri »naj« stvari u Engleskoj? Najdublje jezero, najvišu planinu i najvećeg lažljivca?

Ne znaju, ali ja znam: jezero je Wastwater, planina Scafell Pike a lažljivac stari Will Ritson, suvremenik penjačkih »lavova«.

— A znate li najveću laž za koju je na natjecanju lažljivaca dobio prvu nagradu?

Ne znaju, ja znam, ali šutim iz strateških razloga.

— Evo ovako: kad je došao na njega red, nastade grobni muk: svi čekaju priču. A dobro Will napravi bezazleno lice i opali: Ja uopće ne lažem, ja samo pretjerujem.

— A znate li, nadglašava gromoglasni smijeh, a znate li što je rekao drugu kad mu je ovaj sav očajan viknuo s vrha stijene da ne zna kako će sići? Napeto iščekivanje.

— Napravio je trubu i poslao mu savjet: zatvori oči i prošeta!

Dok traje kikotanje lice mu se uozbilji i nagnje se prema meni:

— Preklani je u Wasdale došla jedna Francuskinja, sama. Stradala na stijenama i tek su je lani našli.

Nisam znala.

— A ove godine stižem ja, završavam nješto misao.

Ušutjeli smo. Na odvojku za Wasdale Hall izlazim i pozdravljam društvo. Uzimam sarađivača i krećem, a on gleda za mnoge, primoravajući me da tih stotinjak metara do hostela napravim bez stanke.

Hostel otvara u pet, pred vratima red ruksaka. Ostavljam i ja svoj te silazim do jezera, vadim mape i gledam oko sebe: točno sam na suprotnom »vrhu«²⁰ od Wasdale Heada. S desne strane, slijedeći potpuno liniju Wastwatera, diže se planina The Scree. U prijevodu Sipari i to ne bez razloga: cijelom dužinom grebena ruše se strmo u jezerske dubine; duboka voda skriva im kraj. Ima i stijena, i dobrih smjerova u njima. Scafell i Scafell Pike se ne vide jer su uvučeni prema Eskdaleu. U sredini, iznad Doline, raskošne padine Great Gablea i Kirk Fella. Lijevo bi trebao biti Pillar, ali se ni on ne vidi jer je uvučen prema Ennerdaleu. S lijeve strane jezera, na putu od hotela u Dolinu prepoznajem Yewbarrow i malo brdo Middle Fell. Pomalo sam razočaran: osim Great Gablea završit će dan ne vidjevši Scafell, ni Scafell Pike, ni Pillar. Ulazim u hostel, prijava kod domara.

— Sami ste? — pita brižljivo i već znam na što cilja. Dodite poslije večere, trebamo razgovorati.

Uznenirena sam i prilazim mu skrušeno čim sam završila.

— Lani je ovdje, — započinje krzmajući, — poginula jedna Francuskinja dok se sama verala po planinama.

— Preklani, preciziram, klimajući glavom, ali ja sam iz Jugoslavije.

— Sve isto — nastavi nepopustljivo razmislivši trenutak, — prijavljivat ćete se svaku večer.

Nastavljamo pričati i saznajem mračni finale: dok su ronili jezero tražeći djevojku, našli su leš jedne nestale žene iz Doline i nakon 30 godina dokazali suprugu umorstvo. Susprežem smijeh: tko zna kakav sam nemir unijela u Dolinu — a tek da znaju moju sreću!

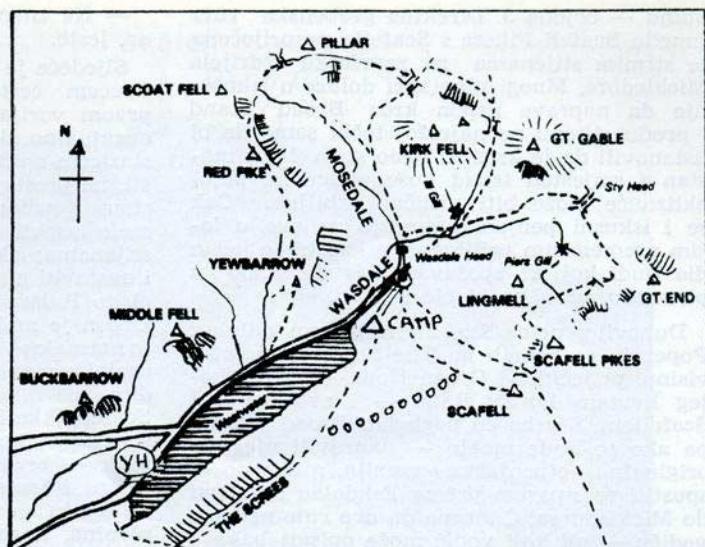
Ujutro sunce i kišica. Sunce i kišica, školski primjer engleskog vremena. Svi su za dorčkom raspoloženi: do mene Englez sa sinom, pa Škot sa sinom, dva Australca, mali Kinez i Englez i jedna prava obitelj. Donose porridge, očajan. Dok birljamo po tanjurima domaći svećano diže zaimaću i pita ponosno:

— Tko će još?

Škot brzo pljusne sina i obojica nestanu kroz vrata, Australci se duboko zapričaju u dijalektu, Kinez mi se belji jer ga domaći ne vidi, ja ispustim žlicu i s poda gledam drsko u Engleza: on herojski približi tanjur žlici i dodaje teatralno:

— Zašto ne?

¹⁹ Englezi razlikuju »vrhove« jezera: gornji (head) i donji (foot).

Vrhovi oko jezera Waswater. Kružićima je označen smjer kojim je Norma Lovrić pokušala uspon na Scafell

Domar izlazi, vraćam se na svoje mjesto.

— Poslije ovakvog porridgea mogli biste udariti na Himalaju — izazivam i dalje.

— Ne mora na Himalaju, ali bi mogao na suđe — ima svoje videnje i domarka što se vrzma oko stola.

Definitivno sam ga utopila. Izlazim u veliko jutro i krećem prema cesti za Wasdale Head sa ciljem: Scafell Pike. Na povratku s njega iz ždrijela Mickledore, koje ga spaja sa Scafellom, pokušala bih kroz Broad Stand stići na vrh Scafella i vratiti se stazom u Wasdale. Sutradan bih onda do Great Gablea da vidim Napes Needle i prošvrljam po Dolini, a preksutra se preko Pillara spustila do podnožja Pillar Rocka. Imam i dva nova vodiča koja sam jedva uspjela pogledati — skrećem s ceste, širim mapu na travi i vadim knjige da detaljno pogledam rute. Malo me brine Broad Stand jer sam nedavno u penjačkom vodiču vidjela da je označen trojkom, a kako se kiša svako malo prospe iz oblaka, sve je skliko. Da vidim:

»Najveća pojedinačna prepreka za planinara koji ide grebenima Lakelanda je zloglašni Broad Stand s kojim se svaki putnik koji prelazi sa Scafelli Pike na Scafelli suočava na samom kraju Mickledorea. Prepreke s kojima se suočava na drugim grebenima lako se mogu svaldati ili zaobići — ali ne i Broad Stand. To je mjesto koje razbijesni čovjeka, koje čini da se čovjek naljuti sam na sebe zbog nesposobnosti da ispenje 30 stopa stijene koje mu prijeće put na jednostavnu kosinu što se diže iza nje. Iz daljine izgleda da nije ništa, izbliza se još uvijek čini da se nema oko čega razbijati glava, ali s prvom policom pod nogama, dok još uvijek ne izgleda nemoguće, sljedeći nespretan pokret u li-

jevo plus strah od gorih nepoznatih rizika nad glavom, utječu na razumnog planinara da se povuče sa scene i ode na vrh Scafella upotrijebivši jedan od dva uobičajena puta (Lord's Rake ili Foxes Tarn) od kojih svaki uključuje dugo zaobilaznje i, nažalost, popriličan silazak. Međutim, Broad Stand ima dugu povijest i mnogo je priča vezano uz njegovo ime pa ga treba bar posjetiti. Na mjestu gdje Mickledore greben dodiruje ispučane stijene Scafella krenite niz sipar prema Eskdaleu (istočno) i nakon desetak jardi uđite u duboku okomitu pukotinu popločanu kamjenjem sve do male police. Ova je pukotina usko mjesto i dobro joj pristaje nadimak »Agonija debeljka«, a i dame, također, čije su mjere bujnije provest će u njoj neudobne trenutke. Policu okružuju glatki zidovi, smjer za uspon (samo za eksperte) je preko izgrebanog ugla s lijeve strane. Ali za planinara polica je granica njegova istraživanja i treba se vratiti natrag kroz pukotinu, odlučivši kao što je red, da će se popeti drugi put. Autor je prvi put donio ovu odluku 1930. i otad ju je ponovio desetak puta; njegovo stalno razočaranjanje više je nego naknađeno zadovoljstvom što još uvijek živi. UPOZORENI STE!«²¹

Nije baš ohrabrujuće, ali to je planinarski vodič. Da vidim drugi, pripenjački:²² »Broad

²¹ A. Wainwright: A Pictorial Guide to the Lakeland Fells (Vodič kroz lakelandske planine u slikama). Westmorland Gazette, Kendal.

²² R. B. Evans: Scrambles in the Lake District (Pripenjavanje u Lake Districtu). Vodič nekategoriziranih i laganih kategoriziranih smjerova. Cicerone Press, Harmony Hall, Milnthorpe.

Stand — ocjena 3. Direktna grebenska ruta između Scafella Pikesa i Scafella preprijećena je strmim stijenama na završetku ždrijela Mickledore. Mnogi planinari dolaze u iskušenje da naprave uspon kroz Broad Stand i prođu stijenu na najnižoj točki samo da bi ustanovili da je kritički ugao strm, često mastan i smješten iznad kose police na kojoj okliznuće može biti prilično ozbiljno. Čak se i iškusi penjači navezuju za ovo u lošim vremenskim prilikama, a kad bi se jedan dio ljudi koji su spašavani odavde složio u piramidu, problem bi bio riješen. »

Duhovito, nema šta, ali mijenjam odluku: Popet ću se odmah na The Screes i uhvatiti visinu, prijeći na Green How — brdo s kojeg hvata Lord's Rake — i evo me pod Scafellom. S vrha ću pogledati Broad Stand, pa ako se bude moglo — napraviti njegovu originalnu »otpenjačku« verziju, a ako ne — spustiti se siparom prema Eskdaleu na stazu do Mickledorea. Čudi me da ove rute nema u vodiču — ali koji vodič može opisati baš sve varijante? Malo se prljim oko ulaza na stazu za The Screes, ali i nju pronalazim i evo me na grebenu. Greben je širok plato, po sredini prolazi staza kolske šrine. Veoma visoka suha trava, a iz trave iskaču crvene i plave ovce: boja kojom ih seljaci »markiraju« potpuno se razmaže po njima tako da su sve »bojeni« osim crnih. To je ujedno i jedina »marka« na engleskim planinama jer oni ne »mrče« svoja brda. Svaki planinar koji prođe nosi kompas i mapu u najlonu oko vrata. Visoka trava i niski oblaci što brzo putuju bacajući kratke sjene stvaraju čudesan dojam kao da hodam nebeskim proplankom.

Nakon par sati hoda evo me i na kraju: sad treba prijeći na Green How. Ostavljam stazu The Screesa što se počinje blago spuštati prema Dolini i upadam u močvaru. Trava je i dalje visoka ali jarko zelene boje — kao da prolazim kroz navodnjeno polje. Manevrijući kroz glib gubim pravac i vrijeme, ali ipak izlazim na stazu za Scafella. Vrh Scafella još uvijek ne vidim, pod oblakom je. Privučena pogledom na Dolinu ostavljam stazu i približavam se rubu, vadim fotoaparat. Gledajući kroz objektiv iskorakim lijevom nogom — trava se pod njom svine — desnom se uprem u glib i zadržim ravnotežu, bacim se natrag ledima. Probije me znoj. Kad sam se smirila, puzim natrag do ruba i pipam travu nad ivicom: sigurno je dvadesetak centimetara duža od nje. Hvatom se staze i još uvijek klecavim nogu stižem u Wasdale Head. Ovako pak nisam zamišljala svoj trijumfalni ulazak u Dolinu. Prolazim pored Wastwater Hotela, nekadašnje krčme Tysonovih gdje su odsjedali »lavovi«. Nemam volje ni za njega, zaobilazim i udaram putem do hostela. Nakon večere pričam s domarom:

— Eto, rekoh, danas sam napravila The Screes gdje je Francuskinja poginula. Sad možete biti mirni. A onda kao usput: Sjećate li se, je li imala fotoaparat?

— Ne znam, zastane, da, mislim da jest... da, jeste.

Slijedeće je jutro oblačno, bit će jake kiše. Krećem cestom u Wasdale s jučerašnjom prvom varijantom u glavi: Scafell Pike i eventualno Broad Stand do Scafella, a onda stazicom natrag u Dolinu. Kiša počinje, pljušti, ne prestaje. Na polovici puta, pod obroncima Yewbarrowa razmišljam: bolje mi se malo uspeti i potražiti zaklon pod njenim stijenama; ako se razvedri mogu se spustiti i nastaviti put, a mogu i preko Red Pikea stići do Pillara i baciti pogled na Pillar Rock. Uspon je malo teži od The Screesa, ali su sve to normalne planinarske stazice. Greben je uzak i kamenit. Pred vrhom kiša prestaje, vidim Red Pike i Pillar, Kirk Fell i sav Wasdale. Scafell Pike i Scafell pod oblacima, još ih nisam ugledala. Sunce izlazi i obasjava sav krajolik — bezbrojni potoci, vodopadi iz točila, jezera i jezerca svuda naokolo do horizonta bljeskaju se na suncu. Blagi zeleni obronci planina, duge udoline prošarane bijelim kućicama i suhozidem, zvonca ovaca što gerilski izlaze iz stijena stvaraju pravi seoski ugodaj. Ne spušta mi se više u Wasdale, idem na Pillar. Malo otpejanjavanja i evo me u ždrijelu, pronalazim stazicu i sjedam na cairn Red Pikea. Sad samo grebenom dalje; tu i tako staza gubi na visini. Krećem. Kako sam krenula, nebo se zatamnilo, spustilo na zemlju. Vraćam se, pronalazim rupu i čekam. Prolazi vrijeme. Negrđe oko pet poslijepodneviše nema smisla čekati, vraćam se. Na silasku niz Yewbarrow ponovno sunce, blještavo. Posljednji pogled na Scafelle i zastajem zapunjeno: oblak se nad njima razdvojio — njihove tvrde, oštре linije fantomski izranjaju iz magle i tonu u njene dubine.

U hostelu muk, svi mokri na brzinu večeraju i odlaze u sobe. Penjem se i ja uz stepenice, na vrhu me domarka hvata za rukav:

— Niste se ove dane prijavljivali za rad. Biste li počekali kraj večere i oprali suđe?

U kuhinji nema nikoga; hrpe tanjura i lonaca naslagane do stropa. Mislili su na mene intenzivno. Vrata se širom otvaraju i ulazi moj Englez žvačući; zavalii se u stolicu i objasni kratko:

— Došao sam uživati.

— Zovite i druge — rekoh. Bit će spektakularno.

Stvarno odlazi i dovlači sobom Kinezu i Australca. Nemaju gdje sjesti, vrte se oko mene.

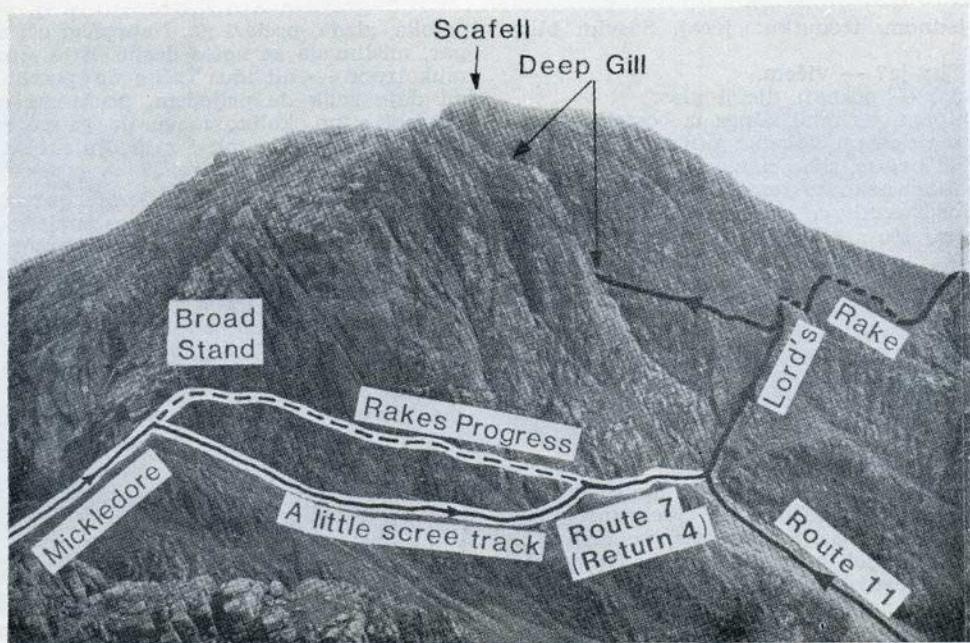
— Znaš što, kažem Kinezu, ja ću ti dodavati oprane tanjure a ti ih samo isplahni.

Dobro, — pristaje on, ali me nakon par komada gleda ispod oka.

— Znaš što, obrati se Australcu, ja ću ti dodavati tanjure a ti ih samo slaži.

Brzo uči, moj Istok. Počinje i Australac, a onda uhvati široki osmijeh prijatelja:

— Kako te nije sram, napada ga, da ti jedna dama pere suđe?

Mogućnosti prilaza na Scafell

Ustupam mjesto za sudoperom gentlemanu, namignem Englezu i dobro zatvorim vrata za sobom.

Treće jutro kiša kao iz kabla, ne bih izlazila da ne moram: hostel se mora napustiti do 10 ujutro²³. Iznimke nema, nikad i ni za koga. Cestom uz jezero do Wasdale Heada, ulazim u Wastwater Hotel. Presvući ću se, popiti piće, pogledati slavno mjesto iznutra. Na ulazu me dočekuje djevojka:

— Sto želite?

— Ništa, popila bih piće.

— Ne možete u hotelu — glasi suhi odgovor, imate bar u podrumu.

Ritson's Bar u podrumu: dvije velike novouredene prostorije u »starom« stilu — za penjačku raju iz kampa. Gužva; hrana i piće odlični i jeftini. Po zidovima fotografije braće Abraham i komadi stare penjačke opreme: zakrpljeni knapsack²⁴, čizme sa čavlima i cepinama, skije dugačke koliko i zid. Šminkerska imitacija — za razliku od Wasdale Halla gdje je sve onakvo kakvo jest: trošno i po siromašku. Izlazim u dvorište. Neki čovjek na kiši prodaje ulaznice za dobrovrijnu predstavu — član GSS-a.

— Sami se izdržavate? — pitam u čudu, jer sam često po planinama nailazila na škrinje punе opreme koju drže za slučaj nesreće.

— Da, — gleda i on mene, nije mu baš jasno pitanje.

Tu je i dućan alpinističke opreme, u nekadašnjem sjeniku Tysonove farme, čije je priječeđenje vrata, slavna »The barn door traverse«, bilo ulaznica za penjačko društvo. Kupujem čokoladu i sokove.

— Idete gore? — raspituju se gazda. Nije pametno. Zvali smo lokalnu prognozu i rekli su da se pogoršava.

— Ne, rekoh — ne idem.

A na pragu pomislim: A zašto ne? Mokra sam ionako, hostel ne otvara do pet. Bolje mi se kretati. Prolazim preko crkvenog groblja, prelazim mostić i ulazim u polje paprati. Hodam kroz paprat i preskačem potociće — mnogobrojne su se stazice pretvorile u brze slivove što ometaju napredovanje. Preskačem prvi veći potok, dolazi drugi. Tražim mjesto za prijelaz. Sad već staza ide preko kamenja, sve sitnijeg i sitnijeg. Počinje sipar pod Mickledorom. Stižem grupu Engleza koji su bili daleko ispred mene, nevjerojatno su spori. Njihov je teren trava, moj kamen. Magla je sve gušća, još nisam uspjela vidjeti ni Scafell ni Scafell Pike. Na visini sam negdje pod Scafell Cragom — ali ni jedan centimetar stijene ne viri iz magle. Osjećam pod nogama oštrinu uspona, hvatam se za stijene i izlazim u Mickledore. Ništa se ne vidi. Vadim kartu i kompas, idem prema Scafell Pikeu. Tu i tamo izranjavaju veliki cairni, ali je jasno da se put nastavlja. Na jednom mjestu drveni štapići zabodeni među kamenjem, vijore na njima bijele trakice poput zastava. Magla postaje »totalna« — vrtim se u mjestu.

²³ Rijetki su hoteli koji rade non-stop.

²⁴ Stari tip ruksaka s jednom drškom, nosio se oko ramena.

U jednom trenutku: jecaj. Sasvim blizu mene.

— Tko je? — vičem.

— Ja, — poznati dječji glas.

Napipam ga: mali Kinez iz hostela, u majici i tenisicama. Oblaćim ga i tješim:

— Ne boj se, sići čemo.

Sjedimo neko vrijeme. Oteglo se. Mislim na Wordswortha i njegov sunčani dan na ovom mjestu s kojeg je video cijeli Lake District. »Na vrhu Pikea... nije bilo ni daška vjetra koji bi zaštuškao barem u našim papirima s hranom, što su ležali rasprostrti po zemlji. Tišina se činila da nije od ovoga svijeta — mirovali smo i šutjeli da bismo mogli čuti; a nikakav zvuk nije dopirao do nas; Scafellski su vodopadi za nas bili nijemi; nije bilo ni insekta da prozuji zrakom. Doline što smo ih vidjeli iz Asha ležale su pod nama; uz bok s Eskdaleom vidjeli smo i njenu poseststru dolinu Donnerdalea što se završava Duddon Pijescima. Ali veličanstvenost planina ispod nas, i blizu nas, ne može se zamisliti. Vidjeli smo čitav masiv Great Gavela od njegova podnožja, Duplju Wastdalea pod našim nogama — bezdan neizmjeran; Grasmere i druge planine Cummrocka; Ennerdale i njene planine, a more iza nje!«.²⁵

— Čujem korake — šapče Kinez.

Ja ne čujem.

— Evo ih — ponavlja.

Stvarno, sad čujem i ja. Moji Englezi sa sipara.

— Kud ćete? — zaustavljam ih.

— Tražimo onaj drugi put — odgovara najstariji. Vratiti se siparom bilo bi samoubojstvo.

— Čini vam se, — otežem dijalog, mjereći ideju da im se priključim. — Po sredini grebena se i možete kretati, ali se nećete usuditi zakoračiti s njega ni lijevo ni desno.

Zastali su. U tom trenutku desilo se nešto što sliči na bajku: na hip, na jedan jedini hip, magla se razmakla; sjedili smo točno nad siparom Mickledorea, gdje smo i ušli. Zgrabim Kinea za ruku i skočim na sipar. Kojčim na polovici puta, okrećem se: nema Engleza, magla ih je opet zatvorila. Ostavljam Kinea i vraćam se gore, vičem. Čuli su me. Jednog po jednog izvlačim na sipar i pokazujem kako treba ići. Mali me Kinez dočekuje pogledom punim divljenja i daje mi ruku.

— Ja sam ti doktor za sipaye, — opravdavam se, i prešućujem nastavak: »nizbrdo«.

Odjednom netko projuri odozgor pored nas: najmlađi Englez iz grupe. Zaustavlja se kod

²⁵ W. Wordsworth: Guide to The Lakes (Vodič Jezera) Oxford University Press, 1984. (Wordsworthova je ortografija ponešto zastarjela: Gavel je Gable, Wastdale — Wasdale, Donnerdale — Dunnerdale).

potoka, gleda, prelazi ga. Naprežem oči u siper, mislim da se nešto desilo. Nije, evo ih, mukotrpno — ali idu. Trčim do potoka; on mi daje znak da prijedem, pruža mi ruku. Damski sitno, koliko mogu da ga ne razočaram, prelazim potok i zahvaljujem se. On juri natrag, prema siparu.

Kinez i ja vučemo se uz jezero prema hostelu, nikad kraja. Pretiče nas mali auto i trubi: naši Englezi veselo mašu. Skraćujemo put preko šumice, evo i drage nezgrapne linije našeg utočišta. Iznutra se čuje glazba i u veselje. Divni topli Wasdale Hall, starinski i narodni!

— Gdje ste bili? — domar nas iščekuje na vratima.

— Na Mickledoreu — odgovaramo uglas.

— Kako je bilo gore? — prilazi mi u salunu poslije večere.

— Magla, nije se video prst pred nosom. Da vas pitam, čemu služe oni mali štapići s bijelim trakama?

— Vrh, — odgovara uzbudeno, — Scafell Pike.

— Nisam vidjela cairn — prolaze i mene trnci.

— Nema veze, — nestaje i vraća se s ambrom Scafell Pikesa: namotani alpinistički konop, cepin i gojzerica s čavlima. Raskošnih 3.206 stopa i bijednih 977 metara. Spremam ga pažljivo.

— Slušajte, Wordsworth je s vrha video čitav District. Jeste li i vi?

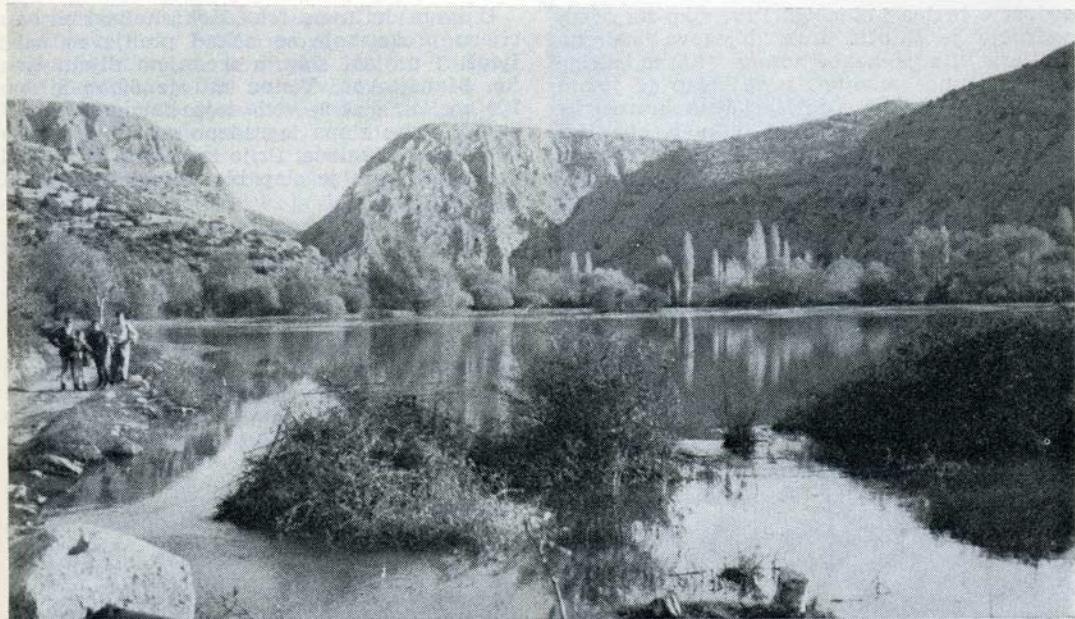
— Čista literatura — unese mi se u lice. Znate li koliko sam puta bio gore? Nikad nisam video ništa.

Nisam baš uvjerenja u njegovu verziju; a i Wordswortha je pratio glas »srećkovića«.

U salonu biva sve tiše; posljednji se kartići dižu i odlaze. Vatra polagano dogorijeva u kaminu. Otvaram prozor i gledam crne stijene sipara. Vjetar silazi s njihovih tajanstvenih strmina, burka obasjanu površinu jezera, nosi njihov teški dah preko vode.

»Nikad se ne osjećam sam u zagrljaju stijena i planina, već moj duh bludi, vrluda i vrtloži se poput lista u jeseni; neobuzdana živahnost misli, mašte, osjećaja i poriva za kretanjem rađa se iz moje nutrine — neka vrsta vjetra s dna koji ne puše ni prema jednom smjeru kompasa i dolazi ne znam otkuda, već me uzbudjuje cijelog; svo moje biće je ispunjeno valovima... Što se dalje penjem od žive Prirode, od ljudi, i stoke, i ptica poljskih i šumskih, to raste u meni intenzitet osjećaja života...²⁶

²⁶ S. T. Coleridge: citat preuzet iz »The First Tigers« Alana Hankinsona.

Pejzaž uz rijeku Krku

Foto: I. Antunac

Krka – krška ljepotica

ANTE JURAS

ŠIBENIK

Dan planinara Dalmacije 1986. godine održan je 18. svibnja u prekrasnom ambijentu Slapovi Krke — Skradinski buk. Iako je Krka, kao fenomen krša, nadaleko i dobro poznata svima, tek je prisutnost oko 800 planinara ovoj manifestaciji potaknula veće planinarsko zanimanje za ovaj kraj.

Krka je rijeka koja se uspjela održati u krškom kraju cijelim svojim tokom. Odlikuje se jedinstvenim prirodnim ljepotama, atraktivnim slapovima i povijesnim znamenitostima. Upravo zbog toga je mnogobrojni turisti iz svih krajeva svijeta posjećuju i dive se njenoj ljepoti.

Krka predstavlja fenomen sa slapovima i sedrenim barijerama, koji je jedinstven i izvanredno zanimljiv, ne samo s geografskog i hidrografskog gledišta, nego i s geološkog, botaničkog i zoološkog. Usjekla se duboko u dinarske planine, pa joj je obala veoma strma, s dubokim kanjonima. U svom toku stvorila je tri velika proširenja — Kninsko, Kosovo i Petrovo polje — koja su izvanredno vrijedna, budući da su ispunjena plodnim tlom i zasadena raznim kulturama. Krka sadrži najviše koncentriranih karakteristika naših krških rijeka — barijere, slappe, brzake, kanjone, jezera itd. — pa je moramo sačuvati kao prirodnu rijetkost.

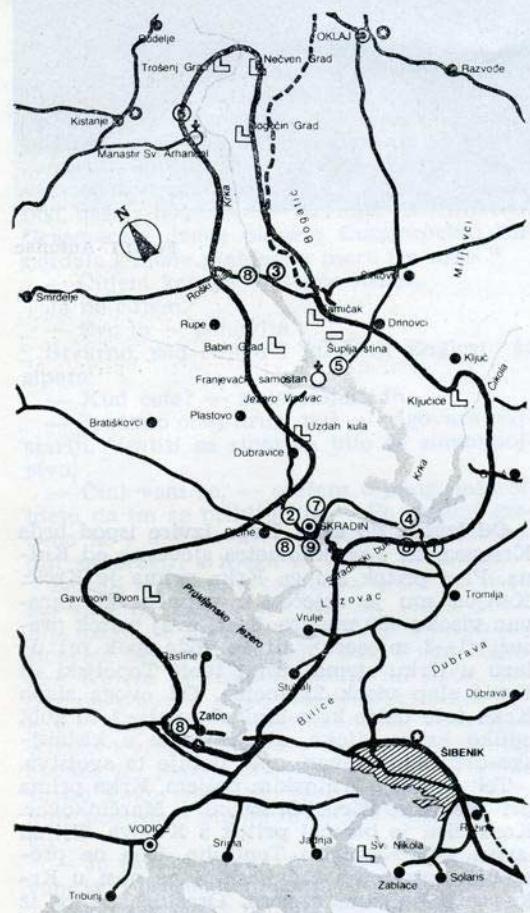
Od izvora do ušća. Krka izvire ispod brda Krševca, tri i po kilometra sjeverno od Knina. Prvi pritok što ga Krka prima je Krčić. Kanjon mu je usječen u vapnenačku zaran visoku 450 metara. Ljeti ovaj pritok presuši (1—3 mjeseca), ali se voda ipak pri ulazu u Krku strmo ruši i tvori Topoljski ili Krčić slap visok 22 metra. Od ovoga slapa Krka teče dalje kroz Kninsko polje i tu gubi odlike krške rijeke, ali čim uđe u kistanjsko-drnišku zaravan, opet dobije ta svojstva.

Tekući dalje Kninskim poljem, Krka prima pritoke Kosovčicu, Orašnicu i Marčinkovac. Kosovčica je bujični pritok s Kosova, čiji su izvori kod Riđana i Tepljuha. Ona ne presušuje (minimum 110 l/sek) i ne nosi u Krku veće količine nanosa. Orašnica izvire iz stalnog Crnog vrela kod Vrpolja, a Marčinkovac je izvor u Kninskem polju. Niže od Knina Krka prima Butišnicu. Izvori su joj u jugozapadnoj Bosni kod Trubarja, odakle silazi prema Strmici kao potok Tiškovac. Dužina toka joj je 39 km, a pad 418 m. Tekući dalje, Butišnica otvara zalede Petrova polja.

Kod Marasovine Krka se počinje širiti i ulazi u Bobodolsko jezero. Izlazeći iz tog jezera ona se sužava do Bilušić buka, a nizvodno od Marasovine započinje zanimljivo

područje brzica i slapova. Prvi slap na ovom području je Bilušić buk. Njegova sedrena barijera bila je nekoć visoka 19,5 m, ali je danas znatno smanjena. Ovaj slap je jedini na Krki na kojem nije izgrađena hidroelektrana. Nizvodno od Bilušić buka Krka ulazi u jezero Čorić (Bjelovar), dugačko 1300, a široko 400 m. Iz njega voda otjeće prema Hidroelektrani »Manojlovac«.

Niže Čorić jezera Krka se probija kroz strme klisure i tvori važne slapove. Prvi u ovom dijelu toka je Brdjan, visine 16–20 m i širine do 200 m. Nekada je imao izvanredno lijep izgled te se usporedivao i sa slapovima Plitvičkih jezera. Danas je njegova barijera velikim dijelom godine suha.

Nacionalni park Krka

- 1 ulaz Lozovac
- 2 ulaz Skradin
- 3 ulaz Roški slap
- 4 Skradinski buk
- 5 Samostan Visovac
- 6 Manastir Krka
- 7 Hotel »Skradinski buk«
- 8 restorani
- 9 marina

U svom dalnjem toku Krka nailazi na barijeru preko koje se nekad prelijevalo najljepši i najjači slap u srednjem dijelu Krke, Manojlovac. Visina mu je 59, a širina 100 m. Za niskog vodostaja barijera presusi. Na vrhu slapa izgrađene su dvije mlinice slikovita izgleda. Prijе izgradnje HE »Manojlovac« ovaj je slap bio najveličanstveniji dio doline Krke.

Južno od Manojlovca riječno korito je suho. Pri kraju toga suhog dijela je slap Rošnjak, najmanji i najniži slap na Krki, visine 8,4 m. On se ruši niz sedrenu stepenicu, a podno njega se pružaju livade i šaš. Nedaleko od Rošnjaka je slap Miljacka s tri reda sedrenih stepenica i visine 238 m. Da dnu ove barijere napravljena je pumpna postaja koja opskrbљuje vodom Kistanje. Barijera slapa Miljacke najljepša je sedrena tvorevina na Krki.

Dalje nizvodno Krka se širi i teče stepeničasto pa se ne može ploviti po njoj. Ovdje Krka prolazi kraj manastira Arandelovca tvoreći brojne brzace. Taj manastir ima veliku povijesnu vrijednost. Sagrađen je u drugoj polovini 14. st. kao zadužbina Jelene Subić, sestre cara Dušana Silnog. Na tom dijelu dubina Krke je 13,5 m, a širina do 1 km.

Od Arandelovca do Roškog slapa Krka je brza i plovna tri milje. Tu se kanjon širi, a mnogi slapovi žubore kroz 12 sedrenih stepenica. Roški slap je kraj srednjeg toka rijeke Krke, a visina mu je 25 m. Tu je 1910. godine talijansko društvo »Monte Promina« i »Dalmazia« izgradilo električnu centralu. Kroz barijeru Roškog slapa prolazi stara cesta što spaja Bukovicu s Drnišem.

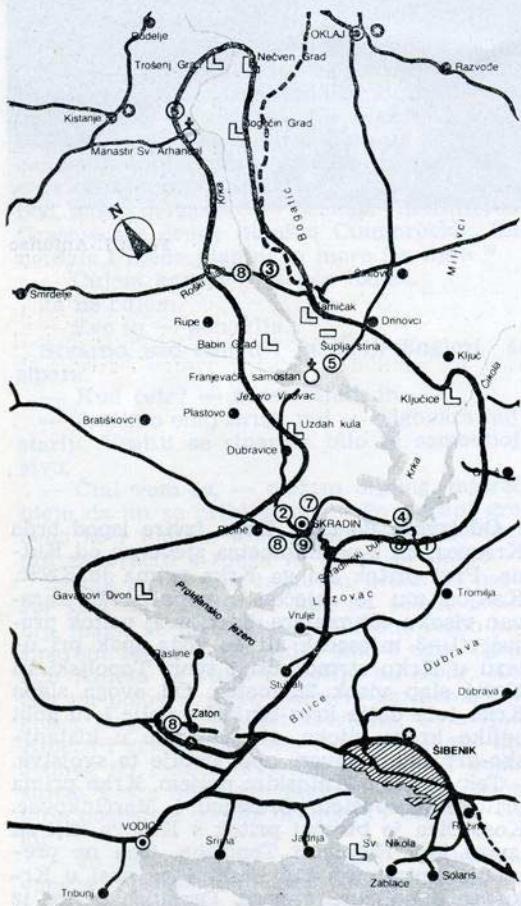
Jedan kilometar niže Krka stvara svoje najveće proširenje — Visovačko jezero — dugog 9 km, široko 150–1500 m, a duboko 60 m. Nasred jezera je otočić Visovac sa franjevačkim samostanom, koji posjeduje bogatu knjižnicu, rijetke inkunabule, pergamente i mnogo umjetnički vrijednih slika. Iz raznih se rukopisa doznaće da su na otočiću Turci radili razna nedjela i vješali fratre na stabla, pa mu ime navodno od toga i potječe. Sigurno se zna da je postojao već u XV stoljeću. Otok ima prekrasan izgled. »Rese ga vitki čempresi, nemirni jablani, srebrolisni jaseni, kršni brijestovi, kitne tamarinde, borovi koji uzdišu i vrbe koje plaču, te nasmijani ocvjetjali oleandri« (K. Stošić: Rijeka Krka sa 24 slike, Šibenik 1927). Zato se s pravom kaže da je Visovac naš Bled.

Izlazeći iz Visovačkog jezera Krka se sužava na 150–200 m kod Babingrada i 7,5 km dalje tvori nadaleko poznati slap, Skradinski buk. Oko 500 m prije Skradinskog buka, u Torku, u Krku utječe rijeka Čikola, duga 19 km. Ona izvire ispod Svilaje kod Ružića—Kljaka, gdje prima pritok Vrbu iz Ramljana, te protjeće kroz drniško Petrovo polje.

Vode što ih donosi Čikola i Krka prelijevaju se preko velike sedrene barijere i tvo-

područje brzica i slapova. Prvi slap na ovom području je Bilušić buk. Njegova sedrena barijera bila je nekoć visoka 19,5 m, ali je danas znatno smanjena. Ovaj slap je jedini na Krki na kojem nije izgrađena hidroelektrana. Nizvodno od Bilušić buka Krka ulazi u jezero Čorić (Bjelovar), dugačko 1300, a široko 400 m. Iz njega voda otjeće prema Hidroelektrani »Manojlovac«.

Niže Čorić jezera Krka se probija kroz strme klisure i tvori važne slapove. Prvi u ovom dijelu toka je Brljan, visine 16–20 m i širine do 200 m. Nekada je imao izvanredno lijep izgled te se uspoređivao i sa slapovima Plitvičkih jezera. Danas je njegova barijera velikim dijelom godine suha.

Nacionalni park Krka

- 1 ulaz Lozovac
- 2 ulaz Skradin
- 3 ulaz Roški slap
- 4 Skradinski buk
- 5 Samostan Visovac
- 6 Manastir Krka
- 7 Hotel »Skradinski buk«
- 8 restorani
- 9 marina

U svom dalnjem toku Krka nailazi na barijeru preko koje se nekad prelijeva najljepši i najjači slap u srednjem dijelu Krke, Manojlovac. Visina mu je 59, a širina 100 m. Za niskog vodostaja barijera presuši. Na vrhu slapa izgrađene su dvije mlinice slikovita izgleda. Prije izgradnje HE »Manojlovac« ovaj je slap bio najveličanstveniji dio doline Krke.

Južno od Manojlovcia riječno korito je suho. Pri kraju toga suhog dijela je slap Rošnjak, najmanji i najniži slap na Krki, visine 8,4 m. On se ruši niz sedrenu stepenicu, a podno njega se pružaju livade i šaš. Nedaleko od Rošnjaka je slap Miljacka s tri reda sedrenih stepenica i visine 238 m. Da dnu ove barijere napravljena je pumpna postaja koja opskrbljuje vodom Kistanje. Barijera slapa Miljacke najljepša je sedrena tvorevina na Krki.

Dalje nizvodno Krka se širi i teče stepeničasto pa se ne može ploviti po njoj. Ovdje Krka prolazi kraj manastira Arandelovca tvoreći brojne brzace. Taj manastir ima veliku povijesnu vrijednost. Sagrađen je u drugoj polovini 14. st. kao zadužbina Jelene Šubić, sestre cara Dušana Silnog. Na tom dijelu dubina Krke je 13,5 m, a širina do 1 km.

Od Arandelovca do Roškog slapa Krka je brza i plovna tri milje. Tu se kanjon širi, a mnogi slapovi žubore kroz 12 sedrenih stepenica. Roški slap je kraj srednjeg toka rijeke Krke, a visina mu je 25 m. Tu je 1910. godine talijansko društvo »Monte Promina« i »Dalmazia« izgradilo električnu centralu. Kroz barijera Roškog slapa prolazi stara cesta što spaja Bukovicu s Drnišem.

Jedan kilometar niže Krka stvara svoje najveće proširenje — Visovačko jezero — dugi 9 km, široko 150–1500 m, a duboko 60 m. Nasred jezera je otočić Visovac sa franjevačkim samostanom, koji posjeduje bogatu knjižnicu, rijetke inkunabule, pergamene i mnogo umjetnički vrijednih slika. Iz raznih se rukopisa doznaje da su na otočiću Turci radili razna nedjela i vješali fratre na stabla, pa mu ime navodno od toga i potječe. Sigurno se zna da je postojao već u XV stoljeću. Otok ima prekrasan izgled. »Rese ga vitki čempresi, nemirni jablani, srebrolisni jaseni, kršni brijestovi, kitne tamarinde, borovi koji uzdišu i vrbe koje plaču, te nasmijani ocvjetali oleandri« (K. Stojić: Rijeka Krka sa 24 slike, Šibenik 1927). Zato se s pravom kaže da je Visovac naš Bled.

Izlakeći iz Visovačkog jezera Krka se sužava na 150–200 m kod Babingrada i 7,5 km dalje tvori nadaleko poznati slap, Skradinski buk. Oko 500 m prije Skradinskog buka, u Torku, u Krku utječe rijeka Čikola, duga 19 km. Ona izvire ispod Svilaje kod Ružića-Kljaka, gdje prima pritok Vrbu iz Ramljana, te protječe kroz drniško Petrovo polje.

Vode što ih donosi Čikola i Krka preljevaju se preko velike sedrene barijere i two-

Dvadeset nacionalnih parkova u Jugoslaviji

južne strane. Sačuvani ostaci 70 m duge građine vrlo su zanimljivi pa se uspon na Ključ (Ključicu), uz prekrasan vidik koji se s nje pruža, višestruko isplati. Dio planinarske staze »Tragom 1. šibenskog partizanskog odreda« prolazi podnožjem Ključice, a članovi PD »Kamenar« Šibenik markirat će odvojak do ovog relativno najočuvanijeg zamka na Krki.

Među najznačajnije kulturno-povijesne spomenike uz rijeku Krku svakako spada Kninska tvrđava. Građena je više stoljeća. Najstarije dijelove sagradili su hrvatski vladari, a dogradili su je Mlečani i Turci. Sastoji se od tri dijela: sjevernog, srednjeg i južnog.

Za staru hrvatsku povijest posebno su vrijedni arheološki lokaliteti u Biskupiji, gdje se nalaze ostaci triju bazilika iz IX., X. i XI. stoljeća.

Svega nekoliko kilometara od Skradina nalazi se selo Bribir s Bribirskom glavicom, arheološkim lokalitetom nulte kategorije. Tu se mogu vidjeti tragovi života iz doba Ilira, zatim ostaci bedema stare ranorimiske Varnavije, temelji starohrvatskih crkava, nekropole i turske kule iz XVII. stoljeća.

Pred samim ušćem Krke u Jadransko more smjestilo se veliko zeleno Prukljansko jezero. Na njemu je otočić Stipanac s ostacima crkvice za koju je u nekim izvorima zapisano da je čak iz XVI. stoljeća. Po izgledu ostataka svoga romaničkog stila vjerojatno je kasnijeg datuma. Crkvene zidine služe danas ribarima za promatranje kretanja ribljih jata.

Zanimljiva je legenda o Gavanovim dvorima. U jezeru, na dubini od svega tri metra, primjećuju se ostaci ruševina za koje narod kaže da su bili dvori bogatog i oholog Gavana. Legenda o Gavanovici, koja je prezrela siromaha i nogom mu dobacila komad kruha, živi i danas. Gavana i Gavanovicu stigla je kazna, pa su im dvori propali u vodu Prukljanskog jezera.

Ljepotica Krka završava svoj put u šibenskoj luci. Na njenom ušću razvio se najstariji slavenski grad na jadranskoj obali — Šibenik. Od 1066. godine, kad se prvi put spominje, pa do danas, mnogobrojni kulturno-povijesni spomenici svjedoci su njegova burnog života.

Planinarsko značenje rijeke Krke. Krku čine planinarski privlačnom njeni prekrasni slapovi, pejzaž okopljanskog područja koji predstavlja poseban ugodaj, ljepota i posebnost njenog kanjona, ostaci starih gradova, zamkova i dvoraca smješteni na okolnim liticama, brdima i brežuljcima te zadovoljstvo uspona na Prominu i Dinaru — planine koje, uz okolni krš, kriju u svom podzemljtu tajne nastajanja i postojanja ove čudnovate rijeke.

Svojom osrednjom visinom (Čavnovka, 1148 m) Promina se ispisrečila između Petrova i Kosova polja i skradinsko-kistanjske vapneničake zaravni i jedina je dalmatinska planina bogata rudama (ugljen, boksit). Uspon do planinarskog doma ili na njen vrh, vrlo je pristupačan i moguć iz svih mesta u njenom podnožju.

Dinara je granična dalmatinsko-bosanska planina, koja svojom gradom, visinom i dužinom spada u red najljepših i u najviših planina naše Republike. Dinara je »snježna kapa« Krke i razlog njenog vijugavog toka.

Zaključak. Mnoga, pa i strogo znanstvena djela o području rijeke Krke, domaća i strana, nisu propustila spomenuti izvanredne prirodne ljepote ove rijeke. U tim djelima, skoro redovito, nailazimo na brojne fotografije i reprodukcije sadašnjeg i nekadašnjeg izgleda njenih slapova.

Od istaknutog znanstvenog radnika Cvijića pa na ovamo, mnogi naši znanstvenici — geografi, prirodoslovci i drugi — kao J. Poljak, I. Pevalek, J. Roglić itd., ističu specifične prirodne ljepote Krke. »Te specifične ljepote Krke«, ističe geomorfolog Poljak, »traže od nas, da ih sačuvamo u punoj mjeri za sadašnja kao i za buduća pokolenja, jer Krka je prirodni spomenik, za čiju izgradnju je Priroda utrošila milijunska godišnja razdoblja, nastavljajući taj rad i danas. Prirodne krasote Krke zadivljuju sve nas, ali one imperativno traže od nas da to remek djelo Prirode čuvamo i štitimo, tako da ostane u onoj veličanstvenosti u kojoj ga je Priroda stvorila i oblikovala« (Krka i problemi njezine zaštite, Zagreb 1953).

Nacionalni park »Krka« preuzeo je ulogu čuvara i zaštitnika tog »remek djela Prirode«. Planovi Nacionalnog parka u pogledu zaštite i turističke valorizacije rijeke Krke vrlo su ambiciozni i zanimljivi. Očekuje se njihova brza i djelotvorna primjena.

Članovi PD »Kamenar« iz Šibenika, u suradnji s upravom Nacionalnog parka, uredit će i markirati više staza i prilaznih putova prema najatraktivnijim mjestima i punktovima u Nacionalnom parku.

Pećina »Turska kula«

Foto: Ivica Mandić

Markirali smo put tragom partizana po Mosoru

BOJAN TOLLAZZI

SPLIT

Prvi put sam išao u planine još kao učenik osnovne škole, zajedno s bratom Mitjom. Krenuli smo na Veliku planinu (1666 m) poviše Kamnika u Sloveniji. Tada smo se prvi put susreli s planinarskim markacijama. Od starijih planinara saznali smo »tajnu« crvenih krugova s bijelom točkom u sredini. Kao gimnazijalci u planine smo počeli odlaziti i sami, te tada, u prostranstvima nepoznatih planina i šuma, shvatili svu blagodat dobro markirane planinarske staze. Osjećali smo se sigurnima, uvjereni da nas staza vodi željenom cilju — planinarskom domu ili vrhu planine.

Mnogo godina poslije saznao sam iz planinarske literature da je kružičastu markaciju uveo dugogodišnji domaćin planinarskog doma »Sedam triglavskih jezera«, zasluzni planinar Alojz Knafelc. Taj se način markiranja već desetljećima upotrebljava širom naše domovine.

I cvrči, cvrči cvrčak na čvoru crne smrče...

Vladimir Nazor

Bila je srijeda, 25. lipnja 1986. u pola šest ujutro. Na autobusnoj stanici kod Turističke palače u Splitu sastali smo se, prema dogovoru, Milorad Mrdaković, Đuro Miljković i ja. Drug Milorad je glavni organizator akcije čišćenja i markiranja staze za transverzalu Mosorskog partizanskog odreda (MPO). Zadanu riječ Planinarskog društva »Mosor« trebalo je održati!

Jutro je bilo vedro i sunčano, nagovještavajući vruć dan. Bili smo dobro opskrbljeni vodom i čajem. Autobusom smo se odvezli Jadranskom magistralom do sela Suhih Potok, nedaleko od Krila-Jesenica. Tu je odmah dogovorena podjela rada. Milorad i Đuro će markirati, a ja ću, »naoružan« dobrom mačetom i kosirom, čistiti stazu.

Kada smo ncrtali prvu markaciju na električnom stupu uz magistralu, naišli su planinari iz »Vršačke Kule«, koji u obližnjem selu imaju svoje odmaralište. Odmah

nakon upoznavanja pohvalili su nam se da su ove godine njihove članice sudjelovale na našem usponu »100 žena na vrh Mosora«. Znali smo to! Pozvali su nas na kavu, ali kako smo s radom bili tek započeli, a dionica koju smo namjeravali markirati je duga — daleko je Omiš! — zahvalili smo im i krenuli dalje.

Asfaltni put vodio nas je do sela Željevića. Ispod sela prostire se poveća zaravan. Sva se ova zemlja nekada obradivala, a danas samo poneka »krpica«. Pored crkve i župnog dvora stoji Zadružni dom — štedionicu, podignuta u prošlom stoljeću; lijepe jednokatne zgrade okružena procvalim oleandrima. I u onim prošlim vremenima sloga je ljudi spašavala u nevolji. Danas su sve te kuće zatvorene, pa i crkva. Prečicom po kaldrmi stigli smo u središte toga potpuno napuštenog sela. Nema stanovnika, nema lavaža pasa, posvuda vlada mir. U nas su zjapili samo prazni prozori i otvorena vrata napuštenih domova. Primjećuje se da je u prošlosti ovo zasigurno bilo bogato selo — kuće su velike i lijepo građene od klesanog kamena. Pored mnogih kuća rastu krošnje hrastovi, a ima ih i po okolnim livadama. Ispod jedne krošnje ima hлада za najmanje stotinjak ljudi! Nigdje po Mosoru nisam vidio toliko i tako lijepih hrastova, koliko ih ima tu, na južnim padinama Mošnjice. Kako li je tek nekad izgledala ova planina, sva pokrivena hrastovom šumom i livadama, posijana kamenim kućicama!

Iz nekog dvorišta pozdravio nas je ženski glas. Prišli smo ženi, koja se prijateljski rasprčala. Tu je rođena. Njezini roditelji privredivali su godišnje vagon vina, više stotina kilograma suhih smokava i višanja. Pokazuje nam napuštenu kuću i prešu kojom su nekad tiskali grožđe. Asfaltirani put i električnu struju dobili su prije desetak godina, ali ni sve to nije ih zadražalo na djedovini. Asfalt im je samo omogućio lakšu seobu na obalu mora. Tamo su izgradili nove kuće, našli zaposlenje, a mnogi su se počeli baviti unosnim turizmom — »Zimmer frei«. Možda će njihovi unuci opet zavrnuti rukave i uz pomoć poljoprivrednih strojeva ponovo obradivati ovu, inače plodnu zemlju, koja je sva okrenuta suncu i moru.

Poviše sela nalazi se malena kuća — pojata. Na njoj je spomen-ploča Mosorskog partizanskog odreda. Odavle vodi betonirana staza u pećinu zvanu »Turska kula«, gdje se odigrala bitka između 118 talijanskih vojnika i žandara s 18 prvoboraca Mosorskog partizanskog odreda. Spomen-ploča na stijeni pored pećine svjedoči o tome. Pored povijesnog značenja, ovamo se vrijedi popeti i zbog veoma lijepog vidika na Brački kanal i otok Brač. Na ovom mjestu nalazi se kontrolna točka transverzale MPO.

Vratili smo se u Željeviće i na raskrižju uskih seoskih uličica skrenuli lijevo. Došlo je vrijeme da »nastupim« ja, sa svojom te-

škom i velikom mačetom. Gdje ona zasijeće po grani ili tanjem deblu, sve pada — baš zato je dobila naziv »teška industrija«. Staza koja vodi prema selu Krugu i dalje prema Dućama i Omišu dobro je uočljiva, ali obrašla. Imao sam mnogo posla. Istovremeno su Milorad i Đuro markirali s puno poleta. Čas su bili ispred, a čas iza mene, ovisno o tome koliko je tko imao posla. Valja ovdje naglasiti da staza prolazi preko stepeničastih livada, pored velikih hrastova i gусте borove šume, koja na nekim mjestima doslovce sliči na prašumu. Staza se kreće na nadmorskoj visini od 200-250 metara, a vidici koje pruža nezaboravni su. Kada nismo bili u sjeni hrastova i borova, osjećali smo topilnu sunčevih zraka i usijanu atmosferu — Dalmacija je to, a padina okrenuta prema jugu. A dolje ispod nas, uz more i u moru, kupači su uživali u blagodatima Mediterana. Uz šalu, poletno, nastavljamo svojim poslom.

Došli smo do napuštenog zaseoka Kruga. Kuće su izgradene ispod strme, gotovo okomite stijene. Ne mogu shvatiti zašto su prvi stanovnici podigli naselje upravo na tom mjestu, kad se samo malo niže nalaze prostrane livade. Pokušavam zamisliti stravu olujnih zimskih noći, kada su se gromade kamenja odvaljivale od stijene.

U ovom naselju rodio se Mate Brnčević, jedan od rukovodilaca pobune mornara Austro-Ugarske ratne mornarice u Boki Kotorskoj, kojega su austro-Ugarske vlasti strijeljale 11. veljače 1918. Na njegovoj rođendanu biće kontrolna točka br. 3 transverzale Mosorskog partizanskog odreda.

Milorad i Đuro tražili su Matinu kuću, uvjereni da na njoj mora biti neko spomen-obilježje. Uzalud!

Gotovo svaka kuća ima malu terasu, zaklonjenu krošnjom. Možda su tu u ljetnim danima obitelji objedovale, a umorni težaci se odmarali pri zalasku sunca. Po izgledu kuća vidi se da tu nije bilo blagostanja, pa tako ni u doba mornara Mate Brnčevića, ali su ga oplemenjivali i činili gordim beskrajnim horizonti, koje je gledao još kao dječak iz svoga doma. Možda je već tada maštao o borbi za pravdu i bolji život.

Bilo je podne i sunce je nesmiljeno pržilo. Našli smo ugodnu terasu napuštene kuće. Velik bor pružao nam je hladovinu. Tu su bile i improvizirane klupe, a umjesto stola velik tronožac. Komfor, kakvog samo poželjeti možeš — tu, gdje je vrijeme stalo. Poslijе dobrog ručka iz naprtnjače, Đuru i mene svlada san. Ispružili smo se svaki na svojoj klupi i slatko zaspali uz simfoniju cvrčaka koja je dopirala iz borovih krošnji. Tonući u san sjetih se Nazorove pjesme: »I cvrči, cvrči cvrčak...« U međuvremenu Milorad je i dalje tražio Matinu kuću, ne mogavši povjerovati da na rođnoj kući toga patriota, mornara i revolucionara nema spomen-obilježja, makar i najskromnijeg.

Dva su sata prošla. Žega je malko popustila. Napustili smo zaselak Krug stazom

koja prolazi preko terasastih, neobrađenih livada.

Ušli smo u gustu borovu šumu. Staza je dobro uočljiva i ne mijenja visinu. Markači su imali pune ruke posla, a ni ja nisam mirovao. Prilično dugo smo išli kroz šumu, a zatim smo ispod sebe ugledali krov neke kuće i malo podalje zvonik. Cuo se lavež pasa. Staza se nadalje gubila u labirintu velikih gromada kamenja i zato smo odlučili da sidemo do kuće. Nije djelovala napušteno. S druge strane kuće, sa stepenicama, pozdravio nas je domaćin. Pozvao nas je da pridemo i pokazao nam gdje se možemo ugodno smjestiti — na terasi, pod hladovinom vinove loze. Počastio nas je vinom, a mi smo iz naprtnjača izvadili sve što smo imali, te ugostili i mi njega. Saznali smo da se ovo naselje zove Duće, baš kao i ono selo uz more, između Dugog Rata i Omiša. To su Gornje Duće i Donje Duće, kao i kod gotovo svih sela na primorskoj padini Poljičke planine. Donja sela su novija, a nastala su procesom silaženja stanovnika na obalu, u potrazi za lakšim životom i zaradom.

Htjeli smo krenuti i nastaviti s radom, kad li primijetimo da nam se preko dvorišta približava skupina od pet žena i dvojice muškaraca. Pozdravili su nas i odmah smo primijetili da su Česi. Nastalo je srdačno pozdravljanje, a uskoro poslije toga razgovarali smo kao stari prijatelji. Ispričali su da ljetuju na Dugom Ratu, a ovamo su došli na izlet.

Dalje prema Omišu vodio je dobar put. Može se proći i automobilom. Malo podalje od kuće domaćina, u pravcu Omiša, nalazi se velika gusturna (cisterna). S druge strane

puta je slavina i stepenice. Voda je dobra i hladna.

Počeo se spuštati mrak. Požurili smo s radom. Posljednju markaciju načrtali smo na stup uz spomenik »Avionsko krilo«, posvećen legendarnom partizanskom pilotu Franji Kluzu, koji je poginuo na ovom mjestu, na prilazu Omišu. Bilo je deset sati uvečer.

Na kraju, spomenimo da transverzala MPO ima ukupno 20 kontrolnih točaka. Svaka dionica između dvije KT nosi ime po jednom od prvoboraca Mosorskog partizanskog odreda i ovoga kraja. Među njima je i ime Ive Lola Ribara, koji je uoči kapitulacije Italije boravio na Mosoru i odavle ušao u oslobođeni Split u rujnu 1943. godine. Transverzala započinje u Omišu, obilazi sva povijesna mjesta na Poljičkoj planini i Mosoru te se završava u Muzeju revolucije u Splitu. Stampan je i Vodič transverzale MPO, u kojem se pored povijesnih podataka o MPO i uputa o obilaženju kontrolnih točaka nalazi i veoma pregledna grebenska karta, s ucrtanom stazom transverzale. Svi koji produčitavu stazu stječu pravo na transverzalnu značku. Vodič se može kupiti u PD »Mosor«, Marmontova 2 u Splitu, a značke dodjeljuje Komisija za transverzalu MPO, pri predsjedništvu PD »Mosor«.

Ovom transverzalom planina Mosor je obogaćena još jednim vrijednim sadržajem. Planinarima koji će je proći ostat će u nezaboravnoj uspomeni vidici na more i krajolici. U mislima će proživjeti vremena kada su borci Mosorskog partizanskog odreda zajedno sa žiteljima Podmosorja i Zamosorja svojom hrabrošću ispisivali svijetle stranice naše revolucionarne prošlosti.

Prodror Cetine kod Omiša u doba Mosorskog partizanskog odreda

Biokovo u nama

IVO PUHARIĆ

MAKARSKA

»Biokovo gordo nad krajinom stoji...« kaže pjesnik, a njegovi žitelji osjećaju ga kroz vječnost kao ljepotu, snagu, utočište, značajan izvor opstanka.

Opjevano je, opisano i oslikano s umom i srcem mnogih posjetilaca i poklonika, koje je mamilo svojom monumentalnošću. Svojom impozantnom visinom, reljefom i sadržajima, dominantna je planina jugoslavenskog Jadrana. Biokovo je u našoj svijesti, u našoj krvi, ono je stvorilo Biokovca. Prelistajmo nasumce bilo koji broj naše »Makarske rivijere« i izbrojimo koliko puta spomeni Biokovo u bilo kakvom članku!

Podbiokovski čovjek u čemernijim razdobljima prošlosti u njemu je nalazio sigurno vrelo života. Žuljevite ruke tog žilavog seljaka, nagradivilo je odličnim krumpirom i drugim povrćem, žitom, pa stočarstvom, drvom za ogrjev, a stoljetne ledenice velika su pomoći bila negdašnjem turizmu!

1941. godine, stjecište je prvoboraca slobode a cijelog perioda NOB-e pozornica je mnogih značajnih dogadaja za široki prostor Jadrana i zaleđa. Iz tog vremena nastaju povijesni lokaliteti širom biokovskog masiva koji se ne smiju zaboravljati: Krjava, Strizevo, Pl. dom, Kupušnjak, Mali Vrh, Motika,

Biokovo i Makarska

Foto: Mladen Grčević

Stikovac, Lokva, Studenci, Ravna Vlaška, Viskovac, Staza, Lemišni doci, Sošići, Sutvid, Rilić, Grnčenik, Paškal i brojni drugi. Na mnogim su postavljena spomen-obilježja, a na jednoj kamenoj gromadi kod Doma, Biokovu kliču zanosni stihovi pjesnika:

Nek nas zapis ovaj sred kamene gore
Sjeća na žrtve i virove krvi
Na ljute bure na bitke i zore
Kad srce hrabrih mrok i lance smrvi.
I kad vrijeme zbrise zapis škrati
Trajat će drevnog Biokova kamen
Spomenik Slobode kog ne mogu strti
Oluje mračne, gromovi ni plamen.

1944. Posljednjeg ljeta ratnih godina, gledajući s biokovskih visina naš grad i pito-mo Primorje pod okupatorskom čizmom, u scima misac: hoćemo li i idući zimu patiti po vrletima ili se skrivati u ilegal? Ne. Sloboda dolazi 21. listopada 1944. i sinovi Biokova silaze u svoja rodna sela i grad, da počnu puniji, ljudskiji život u njima.

Prohujale su godine u zanosu i grču razvoja i obogaćivanju života Biokovu kao da su okrenuta leđa. Ne dajemo mu i ne daje nam što bi moglo. S Domom, tim slavnim spomenikom, dugo se igramo, po onom »hoću-neću«, pa on predugoj jedno životari. Divljač, razasuta Biokovom, ukrašava ga, ali samo rijetkim donosi ugodaje, korist je mala a štete i nespokojstva kod sadašnjih rijetkih, ali sve brojnijih mogućih ljubitelja planinskih dolaca, sve veća. Turističkih posjetilaca Biokovu bilo je više prije rata (i koristi više) nego danas, itd. A Biokovo je proglašeno Parkom prirode i Spomen-područjem. Donešen je i usvojen Prostorni plan posebnih namjena Biokova. Vjerujemo, sve je to urađeno da Biokovo živi, bude izvor ljudskim radostima, susretima, evokacijama, a i prihodima.

Planinari, kao ljubitelji i poklonici Biokova i prirode upće, već godinama razvijaju aktivnosti vezane za svestranije vrednovanje ove planine, kroz desetak svojih sekci-

ja. Interes za Biokovo raste u svim dijelovima zemlje i van nje. Tome svakako doprinosi i atraktivna planinarska transverzala (Biokovska partizanska staza) koja od Kardeljeva do Gornjih Brelo na preko 100 km povezuje kako prirodne tako i spomenične točke ove gorde planine. 1984. godine, naše Planinarsko društvo »Biokovo« prima nagradu Općine, pa zar i to nije nov snažan poticaj i Društvu i svima nama, za svestranije korištenje Biokova?

A u samom vrhu Planinarskog saveza Hrvatske, utemeljuje se ideja o »Jadranskom planinarskom putu« koji bi povezao u uzdužnu jadransku planinarsku transverzalu sve od Učke do Bojane, u što se uklapa i naše Biokovo s njegovom BPS. Što bi to sve značilo!

Biokovo treba otvoriti, popularizirati, učiniti ga dostupnim širokom krugu prijatelja prirode i planina. U našim prilikama, gdje dominira turistička djelatnost, Biokovo i te kako može upotpuniti turističku ponudu. Ali, treba neki dinar za razvoj ulagati i u nj! Ono će biti ljepše, sadržajnije, vezanje za naš život upće, kojem može udahnuti osvježenje i ojačanje, harmoniju i mjeru te oslobođanje od pogubne zaraze suvremenog potrošačkog društva lakih zarada, samozadovoljstva, individualnog zatvaranja, izležavanja... Uz oživljavanje dolaca i kućica, i pašnjaka i vidilica, jama i litica, spomen-točaka i mjesta za okrepu, sve dakako u okviru Prostornog plana i zdravog razuma, s naglaskom na očuvanje prirode i prirodnosti, Biokovo može postati skladna primorsko-planinska cjelina, razvijenih turističko-poljoprivrednih djelatnosti, i ostati zdrava točka suvremenom čovjeku željnom trenutaka odmora i razonode, aktivnim rekreiranjem u njedrima predivne planine.

Dovedimo u misao i srce naše Biokovo, u kojem je sloboda kovanja, koje nam blista i napaja nas vječitim ljepotama graditeljke-prirode, koje na mnudi tu, na dohvat ruke, toliko čari, smirenja i koristi.

PLANINARSTVO U »MAKARSKOJ RIVIJI«

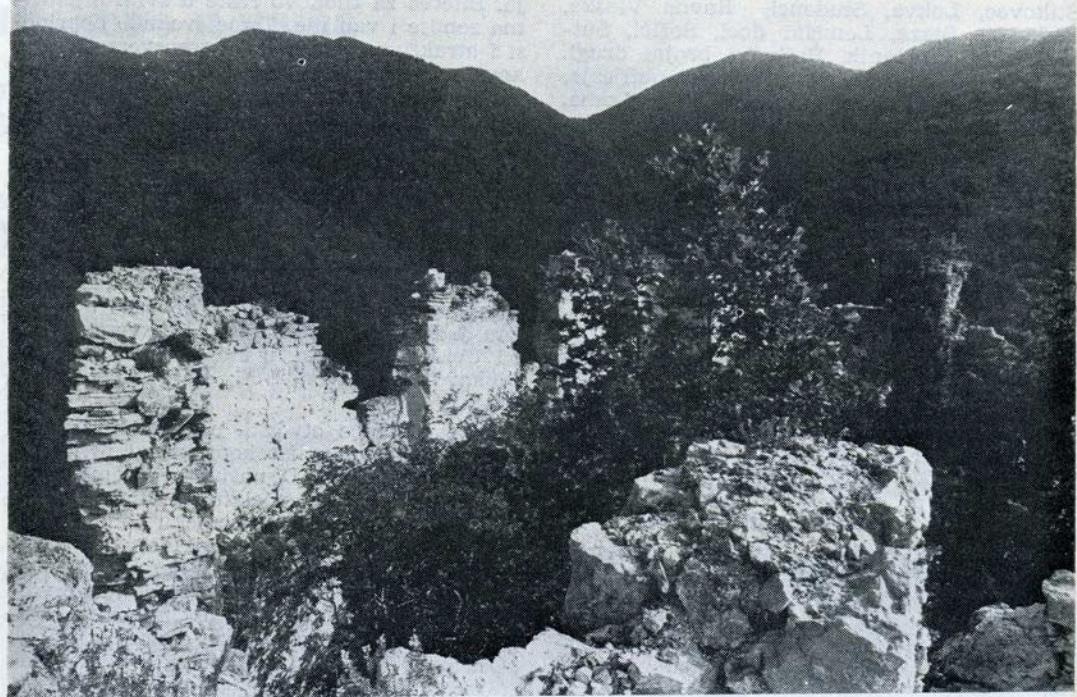
Još od 1974. u Makarskoj izlazi mjesecišni list »Makarska rivijera«, glasilo SSRNH općine Makarska, najprije kao dvotjednik a zatim kao mjesecišnik. Izlaženje ovog lista poklapa se s godinom obnove našeg Planinarskog društva »Biokovo« (1974). U ovom listu smo od samog početka dali mnogo viesti i reportaže iz aktivnosti našeg društva, a zadnjih par godina uvedena je stalna rubrika »Planinarske vijesti«. U 1986. ova rubrika je izšla 12 puta s podnaslovima o sljedećim temama: Novogodišnji izlet; Plan i budžet za 1986.; Memorijalni pohod; Čuvajmo prirodu; Alpinistička škola; Žene na Moru; Bogači filmovi o akcijama; Puno snijega i pohoda; Suradnja i pomoć drugima; Novi planinarski vodič; Reaktiviranje Planinarskog odbora Dalmacije; Održavanje BPS; Skupština planinara; Dan planinara Dalmacije; Nova knjiga »Biokovo«; Opet s Kokoričanima; Visković Davor — transverzalac; U školu na Vršić; U i oko pl. kuće »Slobodan Ravlić« je živo; »Nevidljivi« veprov; Otvoren je planin(ar)ski dom; Nova trojka biokovaca na Triglavu; Tonči Gragović — speleolog — u Španiju; Narudžba novih znački; Speleološ-

ki kurioziteti Biokova; Staza »Nimfa« (Živogošće)

— Sutvid; Drva za zimnicu na Lokvi; Poziv na Učku; Spremište namjenske opreme; Prijatelji iz Roseta; Uporni Kardeljeveci; Susret na Biokovu; Biokovci na Olimpu; Na Učki; Skolovanje planinarskog podmlatka; Bušo na čelu špiljara; S Jozefom do šumske kuće pod Bukovcem; Đorđevo Biokovo u srcu — i konobi!; Davorove visine; Slovenci na BPS; Zagrepčani na Biokovu; »Zaboravna« jama; Gordana — transverzalka; Pripravnici gorskog spašavanja; Speleolozi — vječne krtice. I tako, evo, već četrnaest godina naš lokalni list donosi manje-više redovno viesti iz planinarskog života, popularizirajući planinarstvo, pa je zasigurno vidno pridonio razvoju i ugledu PD »Biokovo«.

Ivo Puhařić

Primjedba urednika. Ono što iz Puhařićeve povrh »Makarskoj rivijeri« nije vidljivo, jest činjenica da je većinu priloga napisao on sam. Kvalitetu njegovih priloga ilustriramo pretiskom gornjeg članka koji je »Makarska rivijera« objavila 4. rujna 1984. na 11. stranici.

Belegrad

Foto: C. Šoštarić

Gradine na Ivanščici

CVJETKO ŠOŠTARIĆ
IVANEC

Ivanščica, najviša planina između Save i Drave (1061 m), svojim se južnim obroncima sjedinjuje sa zagorskim pejzažem koji, pogotovo u proljeće i jesen kada uz rječice i potoke ima magle, podsjeća na ustalasano more. Kada nema zelenog ruha, koje prekrije goru, na čukama se jasnije vide vjekovni stražari — stare gradine. Svojedobno utvrde u obrani Austrougarskog carstva od Turaka, danas su samo spomeni davno minulog vremena — ruševine o kojima nitko ne brine i koje osim rijetkih namjernika, ponajviše planinara, nitko ne obilazi. Šest je takvih ostataka burgova na »krovu Hrvatskog zagorja«: Bela-grad (Pusta Bela), Greben-grad, Belec-grad, Oštrec-grad i Lober-grad, koji su za vrijedili da ih pobliže upoznamo.

Istočne obronke Ivanščice presijeca put koji je od davnina povezivao Varaždinštinu sa Zagorjem, a prolazi kroz Belsku dolinu. Kao i nekad, kada su tim putem prolazili konjanici i četveroprezi s kočijama iza kojih se dižala prašina, i danas je to prašnjava cesta. S nje, kod starog mlinu, valja krenuti šumskom stazom kojom za tridesetak minuta stižemo do ruševina Bela-grada (420 m).

Stari Bela-grad se spominje već 1163. kao vlasništvo templarskog reda. Poslije su vlasnici ivanovci, Gissingovci, nenadano oko 1439. Matko Talovac, a krajem XV stoljeća imanje je u vlasništvu Matije i Ivaniša Korvinia. Godine 1481. grad je izgorio i ostao napušten. Budući da je prijelaz preko Ivanščice uvek bio zanimljiv, vlasnici Bele, obitelj Petheö de Gerse, gradi 1605. ispod stare tvrđave novi dvorac, a u XVIII stoljeću u neposrednoj blizini izgrađen je još jedan.

Borbe za vlasništvo nad Belom vodile su se nesmanjenom žestinom. O tome najbolje svjedoči i slijedeći primjer. Potomci Petheöovaca po ženskoj lozi započeli su 1763. parnicu, jer je kraljevskom darovnicom 1740. gospodar svega posjeda postao grof Ladislav Erdödy, koja je dovršena tek 1817, kada posjed počinje mijenjati vlasnike. Godine 1858. vlasnikom postaje barun Metel Ožegović koji uređuje dvorce i obnavlja perivoje. Tu su se skupljali najpoznatiji ljudi tog vremena. Održavane su glazbene večeri, čitana su književna djela i recitirana poezija.

Danas su i oba ova dvoraca u ruševnom stanju. I dok šuma čuva ruševine starog Beča-grada, naš svakodnevni zaborav za nasljeđe pomaže propadanju i novijih dvoraca.

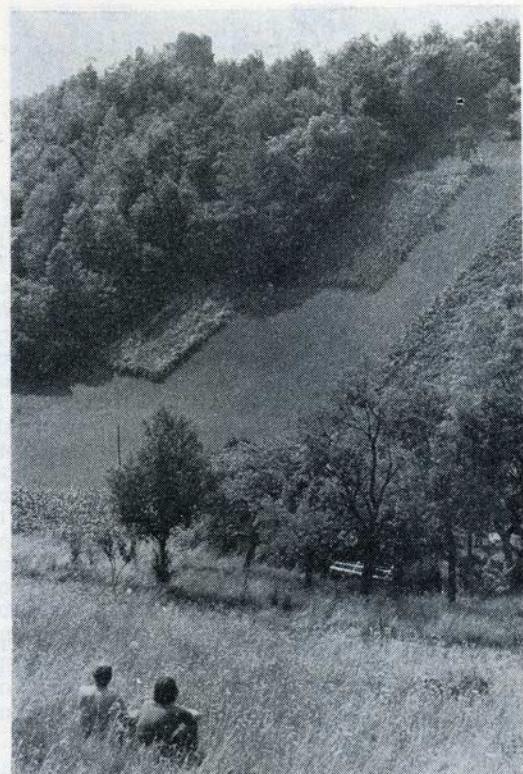
Najstaknutija istočna tvrđava na Ivanšćici i najveća, Greben-grad (500 m), bila je najdulje nastanjena, od 1209. do 1710. godine. Prvi put se Greben-grad spominje u listini kralja Andrije II 1209. godine, u kojoj kralj zahvaljuje Varaždincima za učinjene usluge. Greben-grad se spominje i u darovnoj listini iz 1277. kada dolazi u vlasništvo braće Garduna. Mijenjaju se vlasnici, a posljednji su bili Erdödyji, koji ga zbog požara oko 1710. napuštaju i tvrđava se otada pretvara u hrpu ruševina.

Greben-grad je zidan u terasama. Ulaz je bio u gornjem trouglastom dijelu, gdje se vide tragovi jačih utvrđenja. U drugom, nižem dijelu, vide se ostaci okrugle kule, a u trećem, još nižem, nešto ostataka okolnih zidova. Na obližnjoj litici ustobočila se glavna kula.

Dugačka je povijest Greben-grada. Spomenut ćemo samo godinu 1621., kada je ugledni građanin, pravnik i fiškal Ivan Krušelj pogubljen pred Markovom crkvom jer je braćno obitelj Batthyany kojoj je ban Nikola Frankopan oduzeo Greben-grad. Gradani su tada prokleti rod Frankopana što krvničkom sjekirom zatire istinu. Kletva kao da se obitinstva 50 godina poslije u Bečkom Novom Mjestu.

Dva su prilaza Greben-gradu: iz Mađareva za sat vremena i malo manje iz pravca Topličice pokraj tamošnjeg Lovačkog doma.

Milen-grad se smjestio na ovećem vapneničkom platou gdje je tadašnjem arhitektu izvrsno uspjelo taj burg tako postaviti da se vrlo teško dolazi do njega. Oblik burga pri-

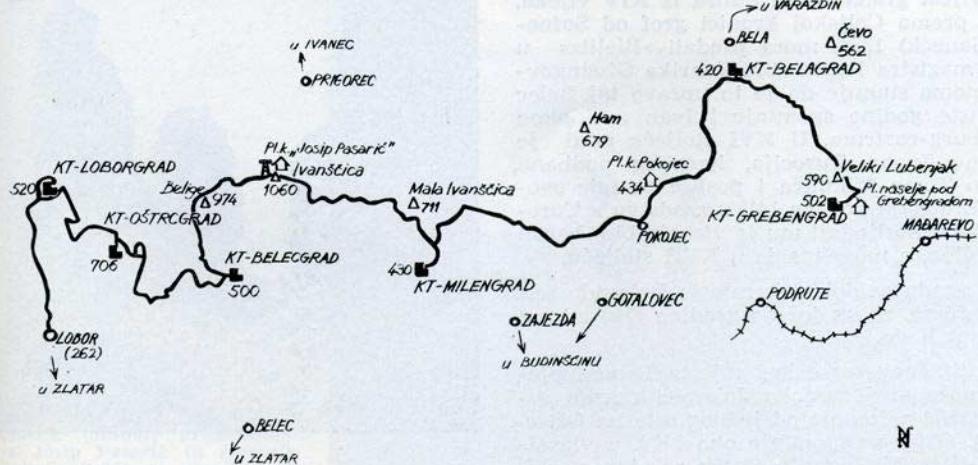

Grebengrad

Foto: C. Soštarić

lagoden je obliku terase, a ulaz je postavljen kod velike provaliće, preko koje je vodio pomicni most. Kula s lijeve strane je taj ulaz još jače branila. Prema jugu stoji četverostrana kula — stražarnica. Do glavnog ulaza još su tri prostorije za stanovanje, a braničku

PLANINARSKI PUT „PO STARIM GRADOVIMA IVANČICE“

Oštregrad

Foto: C. Šoštaric

le nije ni bilo. Gospodari su od prvog doba bili Herkfyjevc i do polovice XVI stoljeća, a zatim ženidbom prelazi u vlasništvo grofova Patačić. Ovi ga napuštaju nakon gradnje dvorca u Zajezdi krajem XVII stoljeća i od tada je u ruševnom stanju.

Do ruševina se dolazi iz Zajezde do zaseoka Jambrečići i zatim putem za manje od sat vremena do ruševina (430 m).

Povijest grada Belca datira iz XIV vijeka, kada prema Celjskoj kronici grof od Šofneka (Saneck) 1334. mora predati »Bielitz« u ruke magistra Petra, sina Henrika Gissingovca i nema sumnje da je to upravo taj Belec koji iste godine spominje i Ivan arhiđakon kao burg-castrum. U XVI stoljeću grad je svojina Ivana Turocija, kasnijeg podbana, potom Tome Mikulića i poslije postaje svojina Erdödyja koji su bili u srodstvu s Turocijevima. Posljednji mu je vlasnik bio barun Rukavina, a napušten je u XVII stoljeću.

Do grada se dolazi iz mjesta Belca do sela Juranićine, zatim još do gradine (500 m) ne pun sat hoda.

Od tipičnog zagorskog mjeseta Lobora pješak može kraj zaseoka Jakopići novom cestom stići za manje od jednog sata na Oštregrad. Oštrec se spominje oko 1300. u vlasništvu Petra Gissingovca. Zatim su njegovi vla-

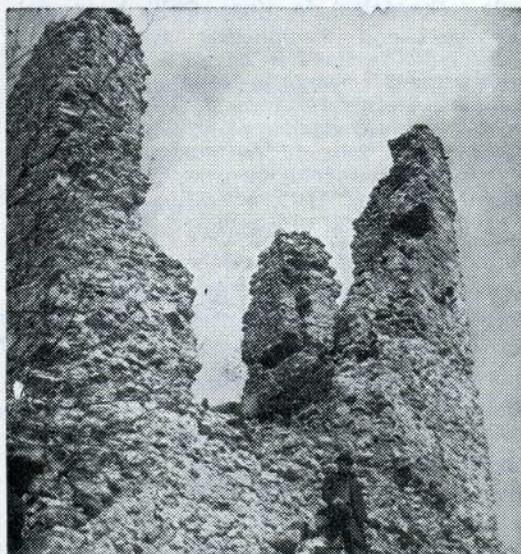
snici grofovi Celjski, ban Ivaniš Korvin, te mnogi drugi, da bi posljednji vlasnici bili grofovi Keglevići koji su ga napustili u XVII stoljeću. Sačuvani su ostaci kule i nešto zidina, ali tako trošni da je teško otkriti kako je grad zapravo izgledao. Valja reći da je ta gradina na izvanrednom položaju i na najvišoj koti — 706 m.

Stari Lobor je najmanji od svih zagorskih burgova, sakriven duboko u gorju, dosta nehajno zidan od kamena lomljena, a krpan množinom srednjovjekovnih malih cigli. Spominje se 1259. kada je bio u vlasništvu kraljice Marije. Kasniji vlasnici su Thomas Niger, grofovi Celjski, Jan Vitovec, Ivaniš Korvin i Franjo Berislavić, da bi 1525. postali vlasnici Keglevići. Ova ugledna porodica drži ga do 1905. kada je posljednji član Oskar Keglević rasprodao imanje i otišao u svijet. Grad je inače napušten u XVII stoljeću i za njegove razvaline vezane su brojne legende, otkuda u narodu i naziv »Pusti Lobor«. Nalazi se na visini od 520 m i danas je to uglavnom hrpa kamenja u kojoj se nazire jedan veći i nekoliko manjih zidova.

Od Zagorskog vodovoda ide se 600 m šumskim putem koji prolazi ispod gradine i potom za desetak minuta strmim usponom stiže se do grada.

Prilazni putovi do svih starih gradova na Ivanščici su markirani, a burgovi su međusobno povezani markiranim putem »Po starim gradovima Ivanščice«, koji održava PD »Oštrec« iz Zlatara. Taj put otvoren je 1982. godine i može se lagano prijeći za dva do tri dana.

Prilaznici puta mogu kod PD »Oštrec« u Zlataru nabaviti dnevnik u koji na ruševinama gradova otiskuju žigove iz limenih kutija i tada dobivaju spomen-znak planinarskog puta »Po starim gradovima Ivanščice«.

Detalj s Oštregrada

Šumari i zaštita prirode i planinarstvo

BOŽICA PAPES-MOKOS

ZAGREB

Povezivanje šumarske struke i planinarske djelatnosti je sasvim razumljivo. I šumar je, kao i planinar, tijesno vezan s prirodom koju može i mora upoznavati samo u neposrednom dodiru. Uz emocionalne doživljaje, što je jedna od osnovnih obilježja planinarstva, šumar je dodatni motiv za kretanje u prirodi, nadopunjavanje i proširivanje znanja u struci. Nemoguće je prirodu uistinu upoznati samo kroz knjige. Šumari-biolozi, kojima je čuvanje i štovanje prirode dio šumarske etike, mogu unutar planinarske organizacije naći širok prostor i svestranu podršku u mnogim djelatnostima, a osobito onima koje su vezane uz zaštitu prirode. Primjer vrlo uspješnog povezivanja i planinarske, šumarske i zaštitne djelatnosti daju mnogi naši šumari, koji su ostavili iza sebe vrijedna djela, kako u šumarskoj struci, tako i na polju planinarstva i zaštite prirode.

Tako povijest hrvatskog planinarstva navodi podatak da je već 1878. god. nadšumar Payer izrazio svoju naklonost planinarskoj djelatnosti preuzimajući u Gorici prvo povjereništvo HPD-a. Godine 1894. brigom jednog kneževskog nadšumara završen je put na Risnjak preko Smrekovca.

Lugari, lovci i drvosječe mogu se ubrojiti među najbolje poznavatelje planinarskih staza i puteva u prošlom stoljeću. Jakov Mihelčić (1858—1936), nadlugar, lovac i planinar iz Begovog Razdolja, zalazio je u područje Bijelih stijena od 1893., kada je »zatesima« obilježio put na vrh. To su bile oznake u obliku slova X, zasijećene u deblu, kojima su se koristili seljaci i lovci ulazeći u nepoznata šumska prostranstva

Velike Kapele. Mihelčić je 28. srpnja 1899. odveo našega poznatog prirodoslovnika Dragutina Hirca iz smjera Jasenka na sam vrh Bijelih stijena. Time on postaje prvim hrvatskim planinarskim vodičem. Godine 1911. Mihelčić je vodio iz Begovog Razdolja u područje Bijelih stijena dr. Miroslava Hirtza, profesora lovstva i zoologije na Šumarskoj akademiji u Zagrebu. Godine 1923. M. Hirtz i J. Poljak su se ponovo koristili u svom istraživanju Bijelih stijena sposobnošću orientacije i vještine snalaženja u prirodi lugara Mihelčića. Tada je on već bio 65-godišnji starac, »ali mladić po snazi, izgledu i držanju, po svježini duha i riječi«, kako o njemu piše M. Hirtz u časopisu »Hrvatski planinar« (1923) i dodaje: »On je potpun čovjek, rijetke prirodne inteligencije, darovitosti i znanja, jedan vanredan tip gorštaka, koji promatra stvari, događaje i pojave do sitnice, okom jednog planinskog orla, koristeći se svojim opažanjima kao malo tko«

Podružnica HPD »Mosor« iz Splita je prije drugog svjetskog rata, od samog svog osnutka 1926. godine, preuzeila zadaću pošumljavanja krške goleti i propagandu takvih akcija u narodu. Nositelji te vrijedne aktivnosti bili su šumari, najprije inž. Igo Oraš, a poslije nadšumar Ivan Draščić. Akcija oko pošumljavanja počela je već 1927., kada je osnovana Sekcija za pošumljavanje, a njezin prvi pročelnik bio je upravo Oraš. Njegovom inicijativom i pod njegovim nadzorom na Ljuvaču (ponikva na Mosoru gdje se i danas nalazi planinarski dom) zasadeno je na površini od oko 3 ha 15.000 sadnica

Gradski šumar i tajnik HPD-a V. Čmelik (desno), predsjednik HPD-a Josip Pasarić (u sredini) i Branimir Gušić na Gorščici u Medvednici 1919. godine

Ing. Igo Oraš (1898—1981)

crnoga bora, posijano oko 10 kg sjemena iste vrste, te zasađeno oko 200 vrba i 100 jablanova. Pošumljavanje je nastavljeno i slijedeće godine te je zahvaljujući tome danas okolica doma obrasla lijepom crnogoričnom šumom.

Oraš je ubrzo premješten u Makarsku, gdje je njegovim nastojanjem osnovana nova podružnica HPD-a »Biokovo«, kojoj je bio i prvi predsjednik. I dalje je radio na pošumljivanju krša i unapređivanju planinarstva u tom kraju. Zaslужan je za izgradnju planinarskog doma na Vošcu (Biokovo). Godine 1934. proglašen je počasnim članom HPD-a.

Nadšumar Ivan Drašić (rodom iz Istre) počevši od 1930., kada je postao pročelnik sekcije za pošumljavanje podružnice »Mesor«, nastavio je rad Oraša na pošumljavanju okolice novoizgrađenog planinarskog

doma na Ljuvaču. Pošumljena glavica Ljuvačica po njemu je nazvana Istarska glavica. Lugarnica na Užinskoj kosi, oko koje je također zasađena šuma zaslugom nadšumara I. Drašića i članova podružnice, pripala je njegovim zalaganjem planinarima 1936. godine. Pošumljavanja su obavljana i na Vidovoj gori na Braču i oko spilje Vranjače podno Mosora. Dva dana pošumljavanja u godini, u mjesecu veljači i studenom, koja su se održavala u vrijeme toga njegova rada imala su, osim praktične koristi, propagandni karakter, jer je na sudjelovanje pozivana školska omladina i stanovništvo očolnih sela.

Uz svestrani rad u planinarskoj organizaciji, ta dva šumara su pokušala i kroz svoju stručnu djelatnost pridonijeti plemenitijem odnosu prema opuštenoj prirodi dalmatinskog područja.

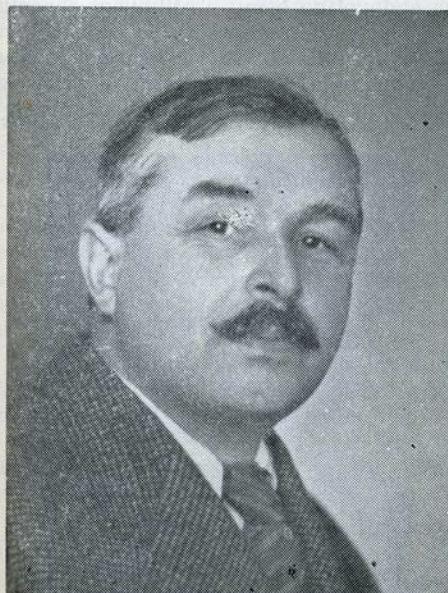
Nakon drugog svjetskog rata nastavljeno je pošumljavanje krških goleti, te uništavanje borovog prelca (inicijativom PD »Mesor«) po nadzorom i uputama pojedinih šumarskih stručnjaka.

Nema planinara ni šumara koji ne poznaje ime ing. Ante Premužića. Premužić (1889—1979) ga je ugradio u »svoju«, Premužićevu stazu, koja uzdužno povezuje velebitske vrhove u dužini od 65 km. To je jedan od najljepših i svakako najbolje trasiiranih i izgrađenih planinarskih puteva u nas. Tom radu je prethodilo višegodišnje istraživanje nepoznatih predjela Velebita. Osobito se zanimalo za sjeverni i srednji Velebit, za njegove najljepše i najnepristupačnije dijelove. O tome je objavio nekoliko članaka u časopisu »Hrvatski planinar«: »Rožanski kukovi«, »Silaz u jamu Varnjaču«, »Postanak i znamenitosti Velebita« (1930) i »Crikvene« (1931). Izgradnjom staze otvorio je ljestvu tog, do tada na mnogim dijelovima nepristupačnog i divljeg velebitskog kraja. Staza je izgrađena u vrijeme

Ing. Ante Premužić (desno) i dr Vladimir Blašković

kada je Premužić bio na čelu Direkcije šuma u Sušaku (1927—1934). Sam je o tome objavio dva članka u »Hrvatskom planinaru«: »Novi visinski put u sj. Velebitu« (1932) i »Turističko otvaranje Velebita« (1933). Na stječeći olakšati mukotrpan život stanovnika ličko-goranskog krša, našeg primorja i naših otoka, izgradio je niz dobrih i korisnih staza i puteva. Planinarsko-turistička staza izvedena njegovim zalaganjem uz potok Čabranku u Gorskom kotaru još se i danas smatra uzorom vještine, znanja i svršishodnosti. Želio je prirodne ljepote približiti turizmu. Tako je prema njegovoj osnovi izgrađeno 78 km staza i turističkih puteva na Plitvičkim jezerima, a zajedno s Miroslavom Kulmerom sudjelovao je i na njihovoj regulativnoj osnovi. Uredio je špilje na Plitvičkim jezerima. Godine 1931. svečano su otvorene špilja Golubnjača i Villa Jezerkinja. Njihovo unutrašnje uređenje je zamislio i tehnički izveo Premužić. Njegovo zanimanje za gorsku prirodu našega krša i život njegovih stanovnika, neposredni dojmovi kroz planinarsko-stručni rad rezultirali su knjigom »Seljačko gospodarstvo u Kršu« (1940). Godine 1934, prigodom proslave 60-godišnjice HPD-a, Premužić je proglašen počasnim članom tog društva. Planinarski savez Jugoslavije dodijelio mu je 1955. zlatnu značku, a 1975. prigodom proslave stogodišnjice hrvatskog planinarstva PD »Zagreb-Matica« (kojeg je bio član), također ga je odlikovalo počasnim članstvom (NP, 1979, str. 33).

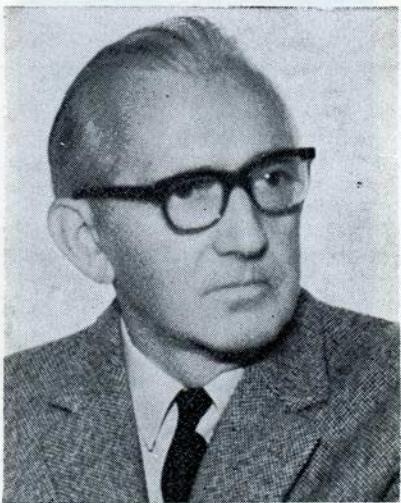
Ing. Albin Leustek (1890—1947)

Ing. Dragutin Radimir (1889—1984)

Premužić je u »Našim planinama« (1963, str. 135) objavio članak s naslovom »Leustek Albin — okašnji nekrolog«, u kojem upoznaje čitatelje s vrlo vrijednim radom i životom toga šumara i planinara. Albin Leustek (1890—1947) bio je od 1919. glavni šumar zagrebačke Gradske šumarije. U to je vrijeme Zagreb imao svega 600 jutara šumske površine u središnjem južnom dijelu Medvednice. Leustek je postupno proširivao gradsko gospodarstvo, neprestano otkupljujući nove površine od veleposjednika Kullmera, Pongratza i od Kaptola. U šumsko gospodarstvo uveo je suvremene metode uzgajanja šuma. Bio je napredan čovjek, svestrano obrazovan i duboko je volio prirodu, te je kao i Premužić, stalno osjećao potrebu da izgradnjom planinarskih staza i puteva pomogne ljudima doživjeti ljepotu gorske prirode. Kako bi olakšao uspon na vrh Medvednice, dao je izraditi ugodan planinarski put od Kraljičinog zdenca, zapadnom stranom Brezovnice na istoimeni sedlo pod Brestovcem. Trasirao je i izveo jedan od najlakših i najčešće upotrebljavanih puteva na Sljeme, koji je njemu u spomen nazvan Leustekovim putem. Njegovo je djelo i planinarski put kroz Šupljak od Činovničke livade, sjevernom stranom vrha Sljema, do Tomislavovog doma.

Ing. Dragutin Radimir (1889—1984) diplomirao je 1912. na Visokoj školi za šumarstvo u Beču. Prije rata bio je član HPD-a, a poslije rata član PD »Zagreb-Matica«. Popeo se na gotovo sve planine Evrope, a djelomice i Sjeverne Amerike. U planinarskim krugovima osobito ističu njegove zasluge na uzgajanju šumskog drveća u rasadnicima za pošumljavanje goleti, te rad na zaštiti prirode. Zapaženija pošumljavanja proveo je na terenima južne Dalmacije, Cr-

Ing. Zvonimir Badovinac (1905—1976)

ne Gore i Srbije. Obnavljao je zapuštenе stare borike na Zlatiboru, nabavljao sadnice zlatnog bora i Pančićeve omorike i тамо ih sadio.

U časopisu »Naše planine« (1985, str. 33) nalazimo zanimljiv naslov: »Dragutin Radimir — čuvan Pančićeve omorike«. Taj članak je dr. Vladimir Blašković objavio povodom smrti toga istaknutog šumara i planinara. Autor nekrologa se osobito osvrće na ono razdoblje u životu D. Radimira, kada je kao šumarski stručnjak radio u Sarajevu. U to su vrijeme lugari, po njegovom nalogu, sakupljali česere Pančićeve omorike oko Višegrada, Rogatice i na planini Tari. Sjemenke je pažljivo sušio i čuvao te slao stručnjacima u Beograd, Zagreb, Ljubljani i Senj, gdje su sadene u perivoje i vrtove. Tako je Pančićeva omorika Radimirovom zaslugom postala jedan od najljepših ukrasa mnogih gradskih parkova. Bio je vrstan planinarski fotograf i predavač. PSH ga je 1970. odlikovao svojim srebrnim znakom.

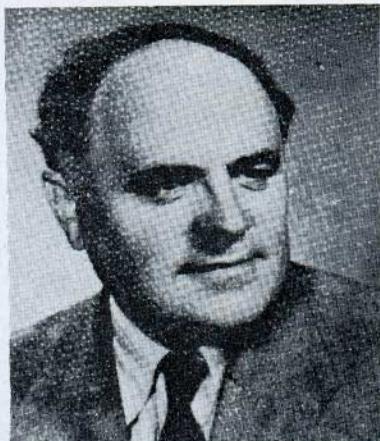
U Bibliografskom leksikonu hrvatskih planinara, među osobama koje su zadužile planinarsku organizaciju, nalazi se inženjer šumarstva Ivan Baretić (1887—1974). Bio je jedan od osnivača PD »Strmac« u Novoj Gradiški (1931) i njegov prvi predsjednik. Dugogodišnjim radom u planinarskoj organizaciji odgojio je niz planinarskih generacija. Bio je vrlo vitalan i u 80-im godinama svoga života uspeo se na Triglav.

Naš poznati inženjer šumarstva i hortikulturni stručnjak, Zvonimir Badovinac (1905—1976), bio je iznimno aktivan i svestran planinar. Djelovao je u planinarskoj orga-

nizaciji više od 50 godina. Bio je član uprave HPD-a (1923—1934), nosilac i propagator planinarskoga skijanja, skijaški učitelj i pročelnik Skijaškog odsjeka HPD-a (1941), te član uprave PD »Zagreb« od njegovog osnutka. Bavio se alpinizmom (1925—1930). Izveo je prvi priznati penjački smjer u Hrvatskoj, u stijeni Kleka, koji je poslije nazvan Cepinaškim. Zapaženiji su mu usponi u zimskim uvjetima u stijeni Kleka, na Špik i Jalovec. Svoj prilog planinarskoj publicistici dao je i izradom planinarskih karata. Godine 1928. izradio je kartu sjevernog Velebita, u izdanju HPD-a, pod naslovom »Putevi zgodni za ulazak s morske i kopnene strane«. Godine 1929. izradio je planinarske karte za Poljakov »Planinarski vodič po Velebitu«. Kao član Republičkoga zavoda za zaštitu prirode od 1967. godine osobito se zalagao za proglašenje Medvednice nacionalnim parkom.

Inženjer šumarstva, akademik, prof. dr. Milan Anić (1906—1968), također pokazuje svoju naklonost planinarstvu. Dokaz o tome nalazimo u časopisu »Hrvatski planinar« (1937). U članku »Planinar i šuma« usko povezuje planinarstvo i zaštitu prirode, u ovom slučaju zaštitu šumskih zajednica. Osuđuje nemarno, neracionalno i pretežno eksploratorsko gospodarenje šumama, a planinare podržava u naporima da očuvaju planinsku prirodu, osobito njene površine pod najvrednijim, šumskim biocenozama. Uz ostalo piše: »Planinari dobro znaju da se po načinu gospodarenja šumom prouduje kultura dolične sredine«.

Danas su šumari često izloženi kritici da pretjerano eksploriraju šumska bogatstva i da se nedovoljno brinu o njihovom obnavljanju. Vrlo je vjerovatno da su mnoge takve osude i opravdane. Bez obzira na razloge koji su do toga doveli, takvim je pristupom ugroženo naše najveće prirodno bogatstvo i

Akademik Milan Anić (1906—1968)

još nešto, o čemu je najbolje citirati riječi Branimira Gušića: »Posve je srušena profesionalna etika šumarskog poziva, zgažena je emocionalna nadgradnja jednog intelektualnog poziva, koja je oplemenjivala ljude i izgrađivala oblikovane osobe. Povodeći se danas za zahtjevima potrošačkoga društva, mi smo opet jedanput osiromašili našu evropsku civilizaciju za jednu intelektualnu vrijednost evropskog čovjeka«. (Priroda, 1973., br. 8 — 9).

Akademik, profesor Šumarskog fakulteta u Sarajevu, dr. ing. šumarstva Pavle Fukarek (1912 — 1983) diplomirao je 1939. na Poljoprivredno-šumarskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Poput mnogih naših prirodoslovaca iz prošloga i prve polovice ovoga stoljeća, i on planinarstvo tijesno povezuje sa svojim znanstveno-istraživačkim radom. Ljubav prema prirodi i potreba za njenim upoznavanjem navela ga je na pomno istraživanje planinske flore i vegetacije kroz neumoran terenski rad. Svestrani istraživački rad na mnogim područjima šumarske znanosti, a osobito istraživanje areala mnogobrojnih vrsta drveća, bez toga se nije mogao ni zamisliti. Da bi istražio fotografске i dendrološke osobitosti samo nekih endemske vrsta, kao što su Pančićeva omorika (*Picea omorika*), munika (*Pinus leucodermis*), molika (*Pinus peuce*), tilovina (*Petteria ramentacea*), morao je prkrstariti mnogim balkanskim planinama. Iz dugogodišnjeg obilaženja planinskih predjela proizašao je i opis mnogih novih zajednica, karakterističnih za pretplaninski pojaz nekih bosansko-hercegovačkih i susjednih planina. Kao dobar poznavalač i velik ljubitelj prirode aktivno se zalagao za njenu zaštitu, a kada je to postalo aktualno, suradivao je i u akcijama na zaštitu čovjekovog životnog okoliša.

Uza sav svoj opsežan znanstveni rad, našao je vremena i za svestranu planinarsku djelatnost. Još prije rata bio je član podružnice HD-a »Bjelašnica« u Sarajevu i tajnik njezine omladinske sekcije 1941. god. Odmah nakon rata sudjelovao je na obnavljanju planinarstva u Bosni i Hercegovini. Bio je inicijator i osnivač PSAD »Bukovik«, njegov dugogodišnji član i predsjednik. Često je održavao planinarska predavanja i nastojao svoju ljubav prema planinama i prirodi prenijeti na ostale ljude.

Odgojio je niz generacija mlađih planinara, skijaša i izviđača. Bio je član Saveza društva gorana Bosne i Hercegovine. Za taj i takav rad dobio je brojna priznanja, odlikovan je zlatnim znakom PS BiH i zlatnim znakom PSJ.

Stjepan Bertović (1922—), dr. dipl. ing. šumarstva, profesor šumarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, učenik je i dugogodišnji suradnik botaničara Ive Horvata. Kao gimnazijalac bio je skaut, a od studentskih dana stalni je član planinarskih društava: PD

Akademik Pavle Fukarek (1912—1983)

»Zagreb« (1949), PD Sveučilišta »Velebit« (1950) i PD »Željezničar« (od 1952. i danas). Svoju osnovnu djelatnost, fitocenološka istraživanja i kartiranja vegetacije, tijesno povezuje s različitim znanstvenim problemima u šumarstvu (bioklimatologija, tipologija šuma i dr.) — a u suradnji s Ivom Horvatom, Ivom Pevalekom, Franom Kušanom i mnogim drugim prirodoslovцима, sa zaštitom prirode i planinarstvom.

Državnu službu nastupio je 1952. u Odjelu za zaštitu prirodnih rijetkosti Konzervatorskoga zavoda NRH u Zagrebu, gdje je bio prvi konzervator prirode, do 1954, kada je izgubio službu zbog dosljednoga stava u zaštiti rijeke Krke. Kao predstavnik Konzervatorskoga zavoda sudjelovao je na 1. kongresu biologa Jugoslavije (Zagreb 1953) i 1. sastanku službi za zaštitu prirode u Jugoslaviji (Beograd 1953.). Bio je član mnogih komisija u vezi s osnutkom prvih nacionalnih parkova i različitih kategorija zaštićenih objekata prirode u Hrvatskoj. Usposredno s vegetacijskim istraživanjima obišao je i upoznao mnoga gorja i lokalitete Hrvatske, Bosne i Hercegovine, planina Makedonije, Crne Gore i Slovenije, poljskih i čeških Tatra te Grčke (Olimp, Parnas, Tajget i dr.). Predlagao je i prvi nastavnik novog predmeta »Zaštita prirode«, koji se od 1980. predaje na Šumarskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Od 1968. na dalje, vrlo aktivno sudjeluje u izradi mnogobrojnih prostornih planova općina, regija i republika, unutar djelatnosti Urbanističkog instituta SRH. Objavio je niz znanstvenih, stručnih i stručno-popularnih publikacija, koje su posredno ili neposredno zanimljive sa stajališta planinarstva, zaštite prirode i zaštite čovjekove životne okoline.

Prof. dr. Stjepan Bertović

Inženjer šumarstva Ladislav Molnar (1922—) danas radi u Bjelovaru. Član je PD »Psunj« u Pakracu od 1953. god. Bio je potpredsjednik (1957—1966) i predsjednik toga društva (1967—1971). Zaslužan je za izgradnju planinarskog doma Omanovac, na zapadnom ogranku Psunja. Godine 1968. odlikovan je zlatnim znakom PSH.

Inženjer šumarstva Ivo Gropuzzo (1925—1971) bio je poznati stručnjak za bujičarstvo u Rijeci. Radio je kao šef Odjela za bujice Općeg vodoprivrednog poduzeća za vodno područje primorsko-istarskih sливova. Počeo je planinariti za vrijeme studija u Zagrebu i alpinizmom se bavio od 1946. kao član Planinarske sekcije FD »Dinamo«. U PD »Zagreb« se učlanio 1948, u kojem je 1949. suosnivač Alpinističkog odsjeka. Nakon završetka studija odlazi u Rijeku gdje je član Alpinističkog odsjeka PD »Rijeka« i jedan od vodećih planinara. Aktivno se bavio alpinizmom. Penje u stijeni Kleka i redovit je posjetilac Kamniških i Julijskih Alpi. God. 1949. počinje posjećivati Dinaride (Velebit, Durmitor, Maglić) gdje sudjeluje u nizu prvenstvenih uspona. Jedan je od prvih poslijeratnih penjača koji je izvodio uspone u Centralnim Alpama i planinama drugih kontinenata: Grossglockner i dalje Dolomiti do Matterhorna (1951), te skupina Mont Blanc. Godine 1958. bio je sudionik riječke ekspedicije na Kilimandžaro. Objavio je niz članaka u »Našim planinama«, a 1952. zajedno s Mirkom Zgagom planinarsko-alpinistički priročnik »Kroz visoke planine«. Njegovi planinarski putopisi i opisi penjačkih uspona krupan su doprinos hrvatskoj planinarskoj književnosti. Bio je vrstan planinarski predavač i pedagog, alpinistički instruktor i

traser brojnih orijentacijskih natjecanja za Trofej »Platak«. Kao čovjek široke kulture nije se zadovljavao samo fizičkom prisutnošću u planini i zahvaljujući tome ostavio je iza sebe vrijedne rezultate i svoje misaone djelatnosti. Odlikovan je zlatnim znakom PSJ (1962) i zlatnim znakom PSH (1967). Na žalost, njegov život je tragično završio nesretnim padom na silazu s Mojstrovke u Južnim Alpama.

Matija Mlinac (1932—) počeo je planinariti već sa 17 godina. Član je PDS »Velebit«. God. 1958—9. bio je pročelnik njegovoga alpinističkog odsjeka. Alpinistički je instruktor i član Gorske službe spasavanja. Ispenjao je više prvenstvenih penjačkih smjerova u južnoj stijeni Kleka i prvenstveni uspon »Velebitaškim smjerom« u Anića kuku (V. Paklenica) — koji je trajao dva dana i dugo nosio najvišu ocjenu teškoće u toj stijeni. Obilazio je i penja u visokim Peninskim i ostalim Alpama, a 1964. bio je član alpinističkog pohoda AO »Velebit« u Norvešku. Tom prilikom je zajedno s drugovima ispenjao nekoliko teških smjerova stijenama masiva Jotunheimen i Romsdal. Godine 1968. PSH ga je odlikovao svojim zlatnim znakom.

Inženjer šumarstva Boris Vrbek (1950—) dugogodišnji je planinar, penjač, ekstremni skijaš i špiljar. Njegova se biografija našla u planinarskoj literaturi nakon prve hrvatske Himalajske skijaške ekspedicije na Kang Guru 1982, u kojoj je bio sudionik. Odavde saznajemo (NP, 1984, str. 12) da je Vrbek prije ekspedicije izvodio skijaške spustove niz brojne žlebove Mont Blanca. Aktivno se bavi špiljarstvom i njegovo se ime često spominje u člancima o istraživačkim speleološkim akcijama (časopis »Speleolog«). Nosilac je naslova speleolog, gorski spasavalac i instruktor u speleološkim školama. Zanimljiva je pojedinost da je i uspješan kompozitor planinarskih pjesama. Svoj prilog planinarskoj publicistici dao je koautorstvom pri izradi udžbenika »Speleološki priročnik«. U knjizi koju su napisali članovi spomenute ekspedicije, »Skijama niz Kang Guru Himal« (Zagreb 1984), dao je dva priloga iz šumarske struke: »Predškolske karakteristike dijela doline rijeke Marsyandi i Himalajskog gorja u okolini vrha Kang Guru II« i »Karakteristike šumskog pokrova sливног područja rijeke Marsyandi«.

Postoje još mnogi šumari čija su imena vezana uz planinarstvo, a osobito uz zaštitu prirode. Na osnovi dostupnih podataka nije ih na žalost moguće sve spomenuti.

Može se na kraju ustvrditi da su mnogi naši šumari bili izuzetno angažirani i aktivni na problemima vezanima uz planinarstvo i zaštitu prirode. Na neki su način, u svoju stručnu djelatnost, kroz spomenute aktivnosti unijeli onu emocionalnu nadgradnju o kojoj su toliko često govorili i pisali akademik Branimir Gušić i ostali pioniri planinarstva i zaštite prirode u našoj zemlji.

Jankovac

MIRO LAY
DAKOVO

'75. Siječanj. Snijeg do koljena. Imama 23 godine i upoznajem planine. Idemo na Jankovac, nećak mi s 11 i ja. Gazimo snijeg znojeći se od Velike. Gledamo u crvenobijele oznake i prtimo. Put ne znamo, ali vjerujemo i želimo. Jankovac nam je cilj, topla točka u zimi i snijegu, utočište.

'77. Ležimo u šatoru nas trojica. Livada na Jankovcu, topla proljetna noć. Pečemo po receptu prijatelja krumpir na afganistski način. Bio je poluprijesani, tko zna, možda to stvarno tako mora biti.

'79. Ima nas deset. Ludi smo, puni sreće, zadovoljstva i prijateljstva. Izlazimo iz spilje Maksima Bojanića na Jankovcu. Dolje uz izvor začusmo pjesmu, divlju i zajedničku. Jankovčani. Tu večer završili smo zajednički u sali Doma na Jankovcu. Susret prijatelja.

'81. Snimamo pripreme ekipe za Kilimandžaro. Za Osječku kroniku na TV. Penjemo se stijenama uz grobnicu grofa Jankovića. Navečer u toploj kutku uz srneći paprikaš premčćemo po prošlosti i budućnosti.

'83. Ostavljam sve što je sigurno, posao i dom, prijatelje i drage, odlazim u neizvještost. Odlazim da postanem opskrbnik Pla-

ninarskog doma na Jankovcu. Hoće li biti još dalekih putovanja, što će biti? Kako će biti? Vrijedi se boriti za ono što voliš. Vrijedi pokušati. Tako krajem godine prelazim na Jankovac i tu se nastanjujem.

'85. Godina je pri kraju. Dvije godine smo tu i posao se maknuo od nule. Ljudi su shvatili i saznali da Jankovac još uvijek postoji. Oni koji su nekad bili, sjetili su se nekadašnjih trenutaka s Jankovca, jer Jankovac je jedan jedini. Kutak koji te obuzima. Na putu je da bude onaj stari, kad su vikendom stotine ljudi opsjedale jezera i livadu.

'86. Godina je završena pozitivno. Konačno! Nakon pune tri godine strpljenja i truda, znoja i suza, izdržali smo. Ljudi su prihvatali ono što nudimo, uz nas su. Stekli smo prijatelje koji Jankovac ne zaobilaze. Nije to nešto posebno, ali osjeća se napredak, osjeća se posjeta, briga. Od posjetilaca do Društva. U '85. i '86. napravili smo puno posla. Pretresli smo krov, toplinski izolirali potkovlje, uveli centralno grijanje, osvremenili sanitarije i kupaonicu, vodovodne i električne instalacije, polovicom prosinca zadnji radovi su

Ostaci doma na Jankovcu

Foto: T. Đurić, 10. siječnja 1987

učinjeni na popravku stolarije i konačno smo očili čitav Dom, onako kako smo to željeli godinama. Zadnja para je ubaćena u igru i kupljene su zavjese za svaku sobu, zavjesice na vrata, tepisi, promjenili smo brave na svim vratima. Dom je bio konačno uređen. Uređen da primi šezdesetak osjećke djece na zimovanje koje je ove godine teklo i preko Nove godine. Dom će biti ispunjen djecom, Novu godinu smo prepustili na dječju radost i vrisak. Planinari će pričekati slijedeću, neka djeca uživaju i šire glas o Jankovcu. Pet dana prije Nove godine posljednji radovi: postavljanje tepiha i zavjesa. Čekamo da se boja na zidovima osuši, djeca stižu. Tu subotu, 26. prosinca, Dom je ispunjen dječjom trkom i radošću, zimovanje je počelo, prva smjena je krenula. Dom je blistao.

'87. Rano je jutro. Snijega nema, ali je bladno. Vjetar se igra suhim lišćem na livađi. Mir i tišina. Buco sjedi na klupi uz jezero, možda premeće i svoje Ande kroz dušu, možda razmišlja o igri života.

Sjedim i gledam u ruševine. Grč u grlu. Na livađi gomila stvari, kuhinjskog namještaja, stolova, slika, stolica i koješta drugog. To smo uspjeli iznijeti, puno je ostalo unutra.

Mišljenja i prijedlozi

ZABRINJAVA NAS...

U našem planinarskom društvu »Naše planine« se čitaju redovno i temeljito — prava je steta što časopis ponekad treba cekati tako dugo.

»Naše planine«, kao glasilo PSH, daju nam vrlo slikovite prikaze ljepote planinskih krajobraza, šuma i prirode — danas. A kako će biti sutra — možemo li nešto učiniti da naše lijepe planine i njihove čari ostanu sačuvane i za sutra? Za generacije iza nas.

To pitanje zabrinjava nas planinare i sve ljubitelje prirode, jer smo već danas svjedoci mnogih, nažalost, nepopravljivih posega čovjeka u prirodu, posljedica njegovog kratkovidnog i bezobzirnog vladanja, koje nam se već pomalo vraća — bolesnim i osušenim kompleksima šuma, zaganjenim vodama, nezdravim zrakom, izumiranjem životinjskih vrsta, kao ptica pjevica, vjeverica itd.

Uzmimo npr. samo obližnje Sljeme — s njegove južne i naše sjeverne strane, jaci duž sljemenske ceste, gdje god je moguće parkirati automobil, zatrpani su gomilama smeća, odsluženim pećima, hladnjacima... Gore, u području crnogorice, uz samu cestu možete primijetiti osakačena stabla jela, čiji su vrhovi služili kao dekor prepunim prazničnim stolovima — i završili u smeću! S gledišta nas planinara, sljemenska cesta donjela je planinu samo gomile smeća, smrad, nemir šumskim životinjama, drvokradice i — lažne ljubitelje prirode. Jer oni pravi dolazili su i dolaze u planinu uz malo truda i s više ljubavi — i bez asfaltne ceste! Istina, civilizacija i napredak zahtijevaju svoj danak, ali moglo bi se bar pokušati uskladiti!

Predlažemo zbog toga da »Naše planine« odvoje jednu stranicu isključivo za teme o zaštiti prirode i naših planina. Tu bi se mogla objavljivati pisma čitalaca, njihova zapažanja, prijedlozi, primjedbe i pozivi na konkretnе akcije.

Prirodna bogatstva i ljepote naših planina nisu vlasništvo i interes nekog SIZ-a, pojedine općine, grada — nego svih nas! Bez pretjeravanja

Samo poneki list šušne, vjetar zabruji i opet tišina. Ništavilo. Nema više ništa, sve je otišlo, nestalo. Trud i vjera prijatelja, želje i nastojanja ljudi koji su vjerovali u Jankovac, otišli su. Planinarskog doma na Jankovcu nema više, vatra ga je uzela pod svoje. Nema. Misao mi tutnji dok gledam u ostatke iz kojih se još uvijek puši. Još jučer je tu sve živjelo, tutnjalo, dječji trk je carevao, danas ništa. Samo nekoliko prijatelja, zaljubljenika. Burna noć je za nama, a nas dvojica premećemo po uspomenama i ljubavima. Samo se vjetar ponekad javi u krošnjama... preostaje nam samo ogorčena borba.

Planinarski dom na Jankovcu, kojim upravlja PD »Jankovac« iz Osijeka prvi put sagraden je 1934. kao prvi planinarski dom u Slavoniji. Sest godina poslije Dom je dograđen, pred sam rat. Godine 1943., oko Nove godine, spaljen je do temelja. Poslije rata (1950) počela je gradnja, da bi se 30. studenog 1951. Planinarski dom na Jankovcu otvorio za posjet. Prvog siječnja 1987. izgorio je u požaru. PD »Jankovac« dalo se odmah u akciju, tako da su sve pripreme za izgradnju novog Doma u toku. Unatoč osiguranju, sredstava će nedostajati, pa se ovim putem obraćamo svim planinarskim društima i pojedincima koji žele pomoći izgradnju novog doma na Jankovcu. Broj ziro računa za izgradnju Doma je 33600-678-1097.

rečeno, već je pet minuta do 12 za akciju — da se zaustavi uništavanje i nestajanje onoga što je priroda stvarala milijunima godina!

Vjerujemo da bi naš prijedlog naišao na širi odaziv u redovima planinara. Želimo uredništvu mnogo uspjeha u radu.

PD »Runolist« Oroslavje

PREZENTIRANJE POVIJESNE GRADE

U »Našim planinama«, br. 9-10/1986. urednik daje poticaj da se svako planinarsko društvo potrodi oko prezentiranja svoje povijesne grade, ustvrdivši da se plodno polje za istraživače planinarske povijesti nalazi pod prašinom koju pokriva arhiva PSH, pohranjena dijelom u muzeju u Samoboru a dijelom u Društvenom domu PSH u Zagrebu.

Ustvrdivši zatim, da se u planinarskim društima zapravo »odvija onaj svakodnevni rad koji je sastavni dio našeg današnjeg planinarskog, upućuje da su arhivi planinarskih društava zapravo glavna vreda za jednu sveobuhvatnu povijest planinarstva u nas.

Istražujući neko vrijeme bogatu arhivu našeg društva u Pregradi, iznenadilo me obilje grade a i činjenica da su ti materijali dostupni na licu mjesta, te da se u tu svrhu ne mora putovati u Samobor ili Zagreb. Zato mislim da je opravдан postupak društava koja pohranjuju svoju gradu u vlastitim arhivima i ne bi trebalo zanjerati im što materijale ne šalju u Zagreb ili Samobor. Mnogo toga se i šalje u PSH u Zagreb i u muzej u Samobor, ali sam uvjeren da je mnogo veća količina vrijednog arhivskog fonda zanimljivog za istraživanje planinarstva, pohranjena u arhivima planinarskih društava.

Stoga Poljakov poticaj planinarskim društvima oko prezentacije vlastite povijesne grade doživljavam kao pozitivan izazov i kao inspiraciju svima za sudjelovanjem u povijesnom istraživanju našega planinarstva.

Ivan Kantoci, Pregrada

Istraživanje spilje u kamenolomu Tounj

EDO KIRETA

ZAGREB

Prošle godine članovi Speleološkog odsjeka PDS »Velebit« iz Zagreba započeli su istraživanje novog spel. objekta, ovoga puta u Tounju, mjestu u Kordunu, na željezničkoj pruzi Zagreb — Rijeka. Nakon sistema Parjkov ponor — Kršlje kod Slunja (9352 m) koji je istražen 1983. te sistema Đulin ponor — Medvedica u Ogulinu (15701 m) koji je istraživan tokom 1984. i 1985. godine (i još nije do kraja istražen), ovo je treći veliki spiljski objekt koji istražuju »Velebitaši« u posljednjih nekoliko godina.

Špilja se nalazi u kamenolomu, uz samu željezničku prugu, na suprotnoj strani pruge od spiljskog izvora rijeke Tounjčice. Zanimljivo je da su »Velebitaši« za ovaj ulaz velikog podzemnog objekta znali već prije više od 20 godina, ali se sticajem okolnosti tek lani započelo s istraživanjem.

Još davno, za vrijeme održavanja III. republičkog spel. tečaja u Tounju, među polaznicima se nalazio tada vrlo mladi Radovan Čepelak. Njega je Tounj tako oduševio da je i poslije tečaja poneki puta navratio ovamo. Poslije, a to je bilo u ljetu 1964. prilikom posjete špilji Tounjčici i Tounju, susreće prilikom obilaska kamenoloma čovjeka koji je bio voditelj radilišta ili inženjer. Taj čovjek mu je ispričao kako su s proširenjem kamenoloma naišli na velik otvor iz kojega je strujao zrak, a čuo se i šum vode. U taj otvor ubacili su svežanj štapina i po eksploziji zak-

ljučili da se dolje radi o velikom prostoru. To im je dalo ideju da u otvor bacaju jalovinu od prerade kamena. Prema njegovim riječima jalovinu su bacali u taj otvor nekoliko godina, sve dok ga nisu zatrptali.

Tokom dalnjih obilazaka Tounja i okoline, Radovan je kao student geologije često (i ne samo on) razmišljao o dalnjem nastavku i proruču u Tounjčicu — izvor spilju istoimene rijeke. Prema konfiguraciji terena zaključio je da je pod nasipom pruge također morao postojati prirodan ulaz u ovaj podzemni sistem. Međutim, gradnjom pruge koja je prolazila kraj Tounja završetak kanjona Tounjčice zatrpao je velikim kamenim blokovima, na kojima je napravljen nasip za prugu. I danas u dnu nasipa za vrijeme visokog vodostaja izvire voda, a također se osjeća strujanje zraka. Do sada nitko nije ozbiljnije pokušao na ovom mjestu ući u podzemlje kroz pukotine između nabacanog kamenja. Godine su i dalje prolazile, a ništa se nije osobito dešavalo. Kamenolom je i dalje rastao, kako u širinu tako i u dubinu te se dno kamenoloma spustilo polako i ispod razine pruge. Na taj način sve više se otkrivala velika dijaklaza i uz nju je otkriven ulaz u jednu spilju. Članovi odsjeka su u jednoj akciji istražili tu spilju, ali je ona bila locirana previsoko, a bila je i manjih dimenzija. Kasnijim napredovanjem kamenoloma spilja je uništена.

Tlocrt spilje na III stranici omota

Južni kanal
Foto: Darko Cucančić

Godine 1983. za vrijeme održavanja Zagrebačke spel. škole, Željka Vendler i Radovan Čepelak svraćaju u kamenolom koji je, za razliku od ranijih godina, znatno produbljen. Obilazeći i razgledavajući dno kamenoloma otkrili su pri dnu dva otvora iz kojih se osjećalo strujanje zraka. Pomislivši da se tu radi o nekad davno zatrpanom otvoru, odnosno o prostorima u koje se ulazilo kroz taj zatrpani otvor, Radovan je odmah po završetku vježbe škole upozorio ostale članove o otkriću. Zbog zauzetosti prije spomenutim istraživanjima, spilja u kamenolomu čekala je još tri godine svoje prve posjetioce.

I konačno, u proljeće 1986. za vrijeme terenske vježbe Zagrebačke spel. škole u Tounju, nekoliko speleologa iz »Velebita« posjetilo je jamske otvore u kamenolomu. Odmah je primijećeno jako strujanje zraka koje je nagovještavalo mogućnost postojanja većih podzemnih prostora. Već je prvi silazak 24. svibnja potvrdio predviđanje. Nakon vertikale od desetak metara dolazi se do početka horizontalnih kanala koji tvore spilju dugu nekoliko kilometara.

Sve do druge polovine kolovoza postojala su dva ulazna otvora u spilju, međusobno udaljena petnaestak metara. Za vrijeme istraživanja 20.—21. rujna zamijećen je i treći otvor u neposrednoj blizini ostalih dvaju otvora. Taj otvor, također jamski, posljedica

je miniranja u kamenolomu, koja se još uviđek odvijaju u području ulaznog dijela spilje. Zbog čestih miniranja postoji opasnost od urušavanja zemljišta pa je spilja do sada istraživana uvijek za vrijeme vikenda.

Od ulaznih otvora silazi se u splet kanala i dvorana čiji je generalni smjer pružanja prema jugu i istoku (nedavno je istražen i »zapadni kanal«). Do početka listopada 1986. istraženo je i topografski snimljeno 2657 metara spilje u tlocrtnoj projekciji (početkom veljače 1987. dužina kanala već je iznad 4000 metara). S obzirom na činjenicu da na nekoliko mjesta postoje još neistraženi kanali i odvojci, može se očekivati da će se dužina spilje još povećati.

Spilja u kamenolomu vrlo je zanimljiva zbog svoje raznolikosti. U njoj se mogu naći, kako suhi i stjenoviti, tako i potpuno blatni i mokri kanali, velike dvorane, vodeni tokovi i dijelovi bogati spiljskim ukrasima. Tako je, na primjer, Mamutova dvorana dugačka i široka više od 30 i visoka oko 20 m, a Oltar bogat spiljskim ukrasima kao neki od najljepših dijelova naših spilja i jama.

Jedan je od izazova i poticaja za naredne istraživačke akcije mogućnost dolaska iza sifona spilje Tounjčice koji do sada još nije savladan, iako je bilo pokušaja preronjanja. Istraživanje spilje u tounjskom kamenolomu nastaviti će se u toku ove godine.

Speleologija

SAVJETOVANJE O SPELEOLOŠKOM OBRAZOVANJU

U Trebinju je u prostorijama Instituta za korištenje i zaštitu voda u kršu od 5.—6. prosinca 1986. održano Savjetovanje o spel. obrazovanju, kojega je organizator bio SS BiH i SSJ. U pozivu na Savjetovanje pisalo je da ga organiziraju Komisija za nauku i Komisija za tehniku SSJ u okviru svog programa rada i da je predviđeno putem referata i koreferata obraditi slijedeće teme: stručno-naučno obrazovanje, tehniku u spel. istraživanjima i organizaciju obrazovanja po formi i sadržaju. Tridesetak sudionika Savjetovanja (iz BiH, Hrvatske, Srbije i Crne Gore) ubrzo je ustavilo da Savjetovanju ne prisustvuje ništa iz Komisije za nauku, Komisije za tehniku i Potkomisije za obrazovanje SSJ i da organizator nije pripremio nikakve referate. Umjesto toga je predsjednik SSJ, Izet Avdagić, usmeno izložio svrhu savjetovanja i zamolio prisutne da iznesu svoje prijedloge o budućem obrazovanju speleologa u Jugoslaviji.

Jedini napisani referat imao je V. Božić (SO PD »Željezničar« Zagreb) pod naslovom »30 godina školovanja speleologa u planinarskoj organizaciji u Hrvatskoj« koji je bio osnova za dalju diskusiju i prijedloge. Konkretni prijedloge još su dali Juraj Posarić (SO PD »Željezničar« Zagreb) u izlaganju pod naslovom »Načela školovanja speleologa« i »Prijedlog obrazovanja spel. tehničara u srednjoskolskom obrazovnom centru«, Mladen Garašić (DISKF Zagreb) »Prijedlog kategorizacije speleologa u Jugoslaviji« (po uzoru na inozemne) i Izet Avdagić (SSJ) »Prijedlog o formiranju stalnog spel. obrazovnog centra u Trebinju«. Nakon velike diskusije dogovoren je da bi se obrazovanje speleo-

loga trebalo ubuduće provoditi kroz dva oblika obrazovanja: I. osnovno obrazovanje (škole, tečajevi, seminari) kojega bi nosilac bili amaterske spel. organizacije (spel. odsjeci ili sekcije planinarskih društava, spel. društva i komisije) po programu kakvog već provodi i ima napisanog KS PSH! i II. naučno obrazovanje (seminari) kojega bi nosilac bili razni instituti a za koje tek treba napisati program. Radna grupa u sastavu V. Božić, Mladen Garašić i predstavnici koje imenuju druge republike organizacije trebaju za idući skup pripremiti prijedlog kategorizacije svih speleologa u Jugoslaviji uključujući i oblike obrazovanja za pojedine kategorije.

Vlado Božić

SJEDNICA PREDSJEDNIŠTVA SSJ

Sjednica je održana u Trebinju 6. prosinca 1986. odmah nakon Savjetovanja o obrazovanju. Najprije je usvojen zapisnik s prethodne sjednice, a onda podnešen izvještaj o radu Predsjedništva SSJ za 1986. i plan rada za 1987. godinu. Nakon diskusije izvještaj i plan su usvojeni. Raspravljalo se o organiziranosti speleologa u pojedinim SR/AP i između ostalog je ustanovljeno da u Hrvatskoj još nije osnovan spel. savez, da u Srbiji Speleološki savez ima svega tri člana i da u Crnoj Gori predstojeći reorganizacija (Speleološko društvo će osnovati Speleološki savez). Raspravljalo se o radu komisija i potkomisija SSJ i ustanovljeno da Komisija za nauku ne radi, Komisija za tehniku ne radi, Potkomisija za obrazovanje ne radi. Komisija za zaštitu i turizam ne radi, Komisija za informatiku radi djelomično (radi samo uredništvo Biltena SSJ jer ga izdaje redovito), Komisija za ekspedicije radi (predsjednik Mladen Garašić je

dao pregled do sada ostvarenih ekspedicija, pa je nakon diskusije dogovoren da Komisija izradi opći Pravilnik o ekspedicijama u kojem treba mjeru ostalim točno definirati koje se spel. akcije mogu nazvati spel. ekspedicijama). Komisija za najveće spel. objekte radi ali s poteskoćama jer SR/AP ne dostavljaju predsjedniku Tonči Radi odgovarajuće podatke (dogovoren je da Komisija izradi Pravilnik kojim bi bilo regulirano davanje podataka, a također i objavljanje tih podataka). U nastavku su iznešeni zaključci netom završenog Savjetovanja o spel. obrazovanju, iznesena informacija da je u radu Pravilnik o tajnosti spel. podataka i da su u izradi diplome za počasne i zasluzne članove koje će biti uručene 1987. (na osnovi odluke Kongresa održanog 1984. u Karlovcu). Na kraju su članovi DISKF-a iz Zagreba obavijestili prisutne da su tokom godine održali spel. školu i tečaj za speleo-ronioce pa bi tečajima htjeli uručiti diplome na kojima bi uz natpis DISKF pisalo i SSJ. Dogovoren je da po daljnjeva svaka spel. organizacija provodi školovanje po svom programu, a da će SSJ dati svoj naziv na diplome tek kad se usvoji jedinstveni program školovanja za cijelu Jugoslaviju u skladu s odlukom donijetom na Savjetovanju o obrazovanju.

Vlado Božić

SEMINAR O MJERENJIMA I UZORKOVANJIMA U SPELEOLOGIJI

Za vrijeme vikenda 13 — 14. prosinca 1986. KSPSH i KKS PSJ organizirali su Seminar o mjerjenjima i uzorkovanjima u speleologiji. Održan je u društvenim prostorijama PSH (subota prije podne), planinarskom domu na Glavici na Medvednici (subota poslije podne) i Špilji Veterinci (nedjelja prije podne). Tu su obrađene slijedeće teme: Mjesto speleologa kao neposrednog istraživača (opažača i mjeraca) u spremi znanosti i tehnike (Vlado Božić), Zakske mjerne jedinice u speleologiji (Juraj Posarić), Topografska i meteorološka mjerjenja (Juraj Posarić), Sto i kako skupljati u spel. objektima (Branko Jalžić), Geološka i hidrološka opažanja, mjerjenja i uzimanje uzoraka (Mladen Kuhta). Dokumentacija spel. mjerjenja i obrada rezultata (Vlado Božić). Seminaru su uz 4 predavača (svi iz SO PD »Željezničar« Zagreb) prisustvovala 23 člana (Srbija 1, BiH 3, Hrvatska 19) iz 7 spel. organizacija. Steta je što na seminaru nije bilo više sudionika iz drugih SR/AP i što broj sudionika za vrijeme održavanja nije bio staljan (najviše ih je bilo u domu na Glavici), pa za iduće slične skupove treba provesti bolju propagandu.

Vlado Božić

PROSLAVA 30-GODIŠNJEK RADA KS PSH I SPELEOLOŠKA IZLOŽBA

U društvenim prostorijama PSH održan je 12. prosinca 1986. svečani sastanak KS PSH posvećen 30-godišnjici osnutka i 30-godišnjem radu KS PSH. U prisustvu više od trideset članova iz 6 SO-a, među kojima su bili predsjednik PSH Božo Škerl, prvi predsjednik KS PSH, i prvi spel. instruktur u Hrvatskoj Slavko Marjanac, te nekoliko starijih članova, nekadašnjih spel. instruktora, sadašnjih predsjednika KS PSH podsjetio je prisutne na prijlike u planinarskoj organizaciji u Hrvatskoj 1956. godine kada je osnovana KS PSH i iznio pregled rada KS PSH od tada pa do danas. Posebno je naglašena djelatnost KS PSH na području školovanja speleologa, spel. izdavačke djelatnosti i spel. ekspedicionalizma. Na kraju su prikazani dijapozići s nekim spel. ekspedicijama u inozemstvu u kojima su sudjelovali planinari-speleolozi iz Hrvatske. Tu je dogovoren da se u istim prostorijama organizira izložba povodom ove proslave. Izložba je postavljena 27. prosinca a prikazala je na dva panoa rezultate 30-godišnjeg školovanja planinara-speleologa u Hrvatskoj (popis svih spel. seminara, škola, tečajeva i savjetovanja održanih od 1956. do danas, popis svih članova SO-a koji su stekli planinarski naziv speleolog i spel. instruktur, te nekoliko fotografija sa spel. škola i seminara); na

jednom panou spel. publikacije koje je izdala KS PSH od 1961. do danas; i na 6 panoa fotografije s važnijih spel. ekspedicija u inozemstvu u kojima su sudjelovali planinari — speleolozi iz Hrvatske: Međunarodna spel. ekspedicija u jamu Sniežnu u Poljskoj 1961, Slovensko-hrvatska spel. ekspedicija u istu jamu 1981, Prva hrvatska spel. ekspedicija u jamu Gouffre Berger u Francuskoj 1982, Druga hrvatska spel. ekspedicija »Maroko '83« i Treća hrvatska spel. ekspedicija »Picos de Europa« u Španjolsku 1986.

Vlado Božić

IZA SIFONA U MANDELAJI

Kao što se i očekivalo, glavna perspektiva u dalnjem istraživanju Mandelaje nalazi se iza sifona. To su dokazale posljednje dvije akcije istraživanja članova SO PD »Željezničar« u Mandelaji.

Prva je izvedena 17. I 1987. te je tom prilikom tročlana ekipa, u sastavu B. Jalžić, R. Dado i O. Lukić, spustila na dubinu od 70 m komplet ronilačke opreme. Jalžić je zaronio u jezero u Velikoj dvorani (najstvarnija dvorana u Mandelaji — vidi NP 7 — 8, 1983, gdje je obavljen i načrt Mandelaje), te nakon urona od 3 m dubine i oko 6 m dužine u nizvodnom dijelu jezera preronio sifon. Dalje se prostire dvorana čije je dno potopljeno, odnosno predstavlja jezero. Tom prilikom je istraživanje u nizvodnom dijelu tu i završilo. Istog dana Jalžić je zaronio još jednom u Velikoj dvorani, ali ovoga puta u uzvodni dio jezera te došao do dubine od 17 metara.

Iduća akcija izvedena je dva tjedna poslije tj. 7. 2. 1987. U akciji je sudjelovalo 10 speleologa iz SO PD »Željezničar« i jedan iz SD »Ursus speleaeus. Ponovo je prerонjen nizvodni sifon, ovaj put ga je preroniola tročlana ekipa u sastavu, B. Jalžić, M. Kuhta i O. Lukić, a nakon sifona prošli su oko 200 m novog kanala, koji je u prvom dijelu potopljjen, a poslije predstavlja prostrani špiljski kanal s vodenim tokom koji završava sifonom. Ujedno je naden još jedan dolazni sifon. Na povratak, u Velikoj dvorani, Jalžić i Kuhta zaronili su u uzvodni dio jezera, ali su se nakon zaronu od 20 m dubine i oko 75 m dužine morali vratiti zbog nedostatka zraka u boci M. Kuhte. Prilikom druge akcije, uvjeti za ronjenje bili su znatno lošiji nego kad je ronio Jalžić sam, jer se na površini počeo topiti snijeg te je voda bila mutno-bijele boje, a vidljivost vrlo loša.

Treba napomenuti da je uron u Velikoj dvorani moguće jedino za velike suše, odnosno usred zime ili ljeta, jer inače mirno jezero postaje pravo podzemno vrelo, a razina vode digne se za tri metra. Ti podaci govore u prilog teoriji da se sada nalazimo na razini glavne podzemne akumulacije vode ispod brda Krpela, a to nam pruža velike mogućnosti za daljnja istraživanja, naravno, uz stalnu upotrebu ronilačke opreme.

Ozren Lukić

IZVANREDNI SASTANAK KKS PSJ

Za vrijeme Seminara o mjerjenjima i uzorkovanjima u speleologiji 13. prosinca 1986. u Planinarskom domu na Glavici održan je Izvanredni sastanak KKS PSJ sa 7 predstavnika iz 3 SR (Srbija 1, BiH 3 i Hrvatska 3). Podnešen je izvještaj o sudjelovanju na Savjetovanju SSJ o spel. obrazovanju 5 — 6. prosinca 1986. u Trebinju i sjednici Predsjedništva SSJ 6. prosinca u Trebinju. Razgovaralo se o želji članova drugih spel. organizacija da pohadaju škole, tečajeve i seminare koje organizira KS PSH i da položivi ispite, dobiju odgovorajuće pismeno uvjerenje i značku (speleolog i spel. instruktur). Dogovoren je da će KS PSH taj problem raspisati s Komisijom za školovanje PSH i Predsjedništvom PSH te s odlukom upoznati zainteresirane. Dogovoren je da se u 1987. dovrši i umnoži Speleološki adresar (adrese svih spel. organizacija i aktivnijih pojedinaca, kao i adrese proizvođača spel. opreme i prodavača te opreme). Također je dogovoren da bi tema idućeg savjetovanja bila obrada podataka spel. objekata pomoću elektronskog računara.

Vlado Božić

Alpinizam i ekspedicije

• Slovenski usponi u Patagoniji (Južna Amerika)

1982. Fitz Roy: Kalifornijski smjer (VI, A2, 850 m). Penjali Boris Simončič i Matevž Lenarčič.
1983. Fitz Roy: Slovenski smjer (VI+, A3, 1000 m), prvenstveni uspon. Penjali Franček Knez, Silvo Karo i Janez Jeglič.
1983. Moarmez: Smjer Delavska enotnosti (VI+, A2, 500 m), prvenstveni uspon. Penjali Knez, Karo i Jeglič.
1985. Cerro Torre: Peklenska direttissima (VIII+, A4, 1000 m), prv. uspon. Penjali Knez, Karo, Jeglič, Kozjek, Fistras i Podgornik.
1985. Fitz Roy: Smer Borisa Simončiča (VI, A2, 1000 m), prv. uspon. Penjali Matevž Lenarčič, Bogdan Bišček i Rado Fabjan.
1985. Cerro Torre: Maestrijev smjer (VI, A3, 1000 m). Penjali Lenarčič, Bišček i Fabjan.

1985. Torre Egger: Psycho vertical (VII+, A4, 1000 m), prvenstveni uspon. Penjali Knez, Karo i Jeglič.

1986. El Mochu: Sivorumena strelica (VIII, AO, 500 m), prvenstveni uspon. Penjali Knez, Karo, Jeglič i Casimiro Ferrari (Italija). (Dare Božič)

● 19 Jugoslavena na osamitsućnjima. Na četiri se popeo Vlko Grosselj, na tri Nejc Zaplotnik (poginuo pod Manasluom), četvorica imaju po dva osamitsućnjaka a 12 po jednoga. Na 8 osamitsućnjaka vijorila se jugoslavenska zastava. Na tri su se naši popeli novim smjerovima. Ovog proljeća slovenski penjači idu na Lotse (8420 m). najviši dosad neosvojeni vrh na svijetu. (R. Kolar)

● Nikšićani na vrhu Anda. Ambasada Jugoslavije iz Buenos Airesa javila je posredstvom Tanjuga da

su se članovi PSD »Javorak« iz Nikšića popeli na Aconcagu, najviši vrh Anda.

● Novi usponi u BiH. Nail Dervišević i Mukrim Šišić izveli su početkom srpnja smjer Rezonansa straha u centralnom dijelu Međica stijene na Cvrsnicama (4 bivaka, 40 sati, 750 m, VI, A3). Čolaković, Ilić, Marić i Kovačević su u Zubovima na Treskavici ispenjali smjer Abraksas (VI+, A2). AO »Branko Karišić«, PSD »Maglić« Goražde, lani je imao 4 prvenstvena uspona i 58 ponavljanja. Prvenstveni su bili u Magliću, Biću, Romaniju i Ustiprači. U Ustiprači su ispenjali smjer Zuta polica SN (100 m dužine, 30 m visine, 3 sata, IV; prvi penjači Miroslav Nemeć i Branko Simić). U stijenama Romanije slobodno su ponavljeni: istočna strana Zuba, Slemundov stup i Stup Crvenih stijena. BiH penjači ispenjali su i inz smjerova u Paklenici.

Vijesti

● PD »Dubovac« iz Karlovačke održalo je 15. siječnja 1987. god. redovnu godišnju skupštinu. Za predsjednika društva izabran je Anton Petrekanić-Lala, a za tajnika Etika Lazarević. Na skupštini je uručena zlatna plaketa PSH za dugogodišnje sudjelovanje na memorialu »26 smrznutih partizana« i priznanja članovima društva. Srebrni znak PSH dodijeljen je Nadi Didić. a brončani znak PSH dobili su Jasenka Mikšić, Marijan Pavlović i Ivan Perunar. Jasni Travici dodijeljena je pismena povaha za rad u protekloj godini. Na skupštini je također utvrđen plan rada za 1987. godinu.

● Dom Vodice u Zumberku. Obaveštavaju se planinari da će planinarski dom »Vodice« biti otvoren svakog vikenda od 1. travnja do 1. listopada 1987. U domu će dežurati članovi PD »Dubovac« i Saveza izvješća iz Karlovačke.

● Izložba planinarske fotografije. Komisija za propagandu PSH organizirala je »putujuću« izložbu fotografija na temu »Covjek i planina«. Autori fotografija su pozнатi planinari Tomislav Đurić i Zlatko Smerke, a motivi su snimljeni u afričkim, azijskim, evropskim i našim planinama. Izložba će do sada prikazana u Ostičku, Sl. Brodu, Sl. Požegi, Našicama i Novoj Gradiški, a zatim će biti u Zagrebu.

● 35. festival u Trentu (Italija), na kojem se prikazuju planinarski filmovi, održava se ove godine od 3. – 9. svibnja. Na ovoj velikoj i glasovitoj planinarskoj manifestaciji nekad su sudjelovali i naši planinari. Od 1971. se u okviru festivala nagradjuje i najbolja planinarska knjiga na talijanskom jeziku. Adresa organizatora: Film-festival, 38100 Trenta, Italija, cesta postale 402.

● PD »Husinski rudar« u Banovićima imalo je u 1986. 178 članova (porast od 23%) i održalo je 12 izleta sa 150 članova. Članovi su posjetili brojne transverzale i pohode, među ostalim »Banovići – Beograd« (Kuća vijeća) dugačak 220 km, s 18 članova. Upravlja kućom na Zobiku pod Konjuhom.

● PD »Monter« iz Zagreba – je najmlađe planinarsko društvo na području zagrebačke regije. Osnovano je 22. listopada prošle godine u okviru RO »Monter« i već sada broji 250 članova. Kažu da to nije konačan broj i da će se tijekom ove godine sigurno udvostručiti. Naime, zanimanje članova radne organizacije, a posebno mladih, za ovu vrstu rekreacije je većko, a uz to imaju izvanrednu podršku uprave i društveno-političkih organizacija. Vrijedno je spomenuti i to, da ovo mlado i veoma ambiciozno društvo namjerava ove godine jednu od napuštenih osnovnih škola u Gorskom kotaru preuređiti u planinarski dom, koji bi ujedno bio i odmaralište za njihove radnike.

● Evropski pješački savez planira otvoreni osmog po redu Evropsko pješačko putu koji će nositi označku E-8. Početak puta bit će na zapadnoj obali Irske, a zatim će prolaziti kroz Englesku, Nizozemsku, Zapadnu Njemačku, Austriju, Čehoslovačku, Poljsku, Rumunjsku, Bugarsku i završavat će u Grčkoj. Odsjeci ovog do sada najduže Evropskog pješačkog puta do Beča su pred otvorenjem, a kompletan put bi trebao biti završen tijekom naredne dvije godine. Usput spomenimo i to, da su u toku pripreme za produženje E-7 kroz Hrvatsku i da se s obilježavanjem počinje u proljeće ove godine. (J. Kopić)

● PD »Dakovo« je 29. siječnja održalo Godišnju skupštinu. Društvo je napunišo svojih osam godina postojanja sa tek nekoliko pedesetak članova u 1986. U 1984., kad je društvo bilo najbrojnije (100 članova), i aktivnosti su bile brojni i kvalitetne. Zbog toga je na Skupštini zaključeno da ova godina mora biti godina povratka u aktivni planinarski rad jer društvo ima sve uvjete za to – odlične prostorije, mnogobrojnu i raznoliku opremu planinarsku kuću na jezeru Boroviku na obroncima Krdije. Stoga je mišljenje da uz animaciju članstva i gradanstva uspije niše tako daleko, iako se osječe pad interesera za društveni rad u mnogim sferama. Za godinu 1987. planirane su veće akcije na uređenju Planinarske kuće na Boroviku, sudjelovanje u izgradnji doma na Jankovcu, dvotjedni izlet u Visoke Tatre, izlet na Kolovratske stijene. Preni, Ojstricu, Velebit, Bjelolasicu, kanjon Tare, Jankovac, Vlašić itd. (M. Lay)

● Razbojstvom do planinarske opreme. Pod tim naslovom objavio je Tanjug 6. veljače ovu vijest: U međuopćinskom SUP-u Subotice u petak je saopćeno da je izvršljak držak razbojstva prije pet dana u upravnoj zgradi ugostiteljsko-turističkog poduzeća »Palilic« 20.-zodijski učenik Josip File, inače, bivši radnik tog poduzeća. File je imao i pomagače: vozača Mladenom Stjepovića i radnika Roberta Ruku. Obojica su iz Subotice. Trojica mladića dugo su planirali kako da se domognu novca za kupovinu planinarske opreme. File je u mračnom dijelu hodnika dočekao recepcionarku Milevu Žužić, koja je nosila 2,3 milijuna dinara, izudarao ju je, teško je ozlijediv i oteo 777.000 dinara.

• **Novi predsjednik PSJ**, s jednogodišnjim mandatom, izabran je na sjednici 20. prosinca 1986. To je predstavnik PS BiH Miroslav Franjković. Nakon više godina PSJ je dobio i profesionalnog tajnika u osobi Branislava Božovića, inače po kvalifikacijama inženjera geologije. Koordinacijsku komisiju PSJ za speleologiju vodi inž. Vlado Božić, za gorskiju službu spašavanja Dražen Zupan, za izdavačku i propagandnu djelatnost dr. Željko Poljak, svi iz Zagreba.

• **Ranka Novosel: Tkanje**, Samobor 1986. Samoborska planinarska, poznata po tome što je kao nastavnica u svojoj školi organizirala planinarsku sekciju i vodila ju dugo godina, objavila je uz pomoći SIZ-a kulturu općine Samobor zbirku pjesama u nakladi od 1500 primjeraka. Pjesme su nadahnute učiteljskim pozivom, ali i osjećajem što ih pobuduje ljepota prirode njezina novog začića. (Z. P.)

• **Planinarski kalendar za 1987.** godinu izdala je Planinska zveza Slovenije na slov. jeziku. Sadrži popis planinarskih akcija svih planinarskih organizacija u Republici s osnovnim podacima, i pregled svih planinarskih kuća u Sloveniji i Hrvatskoj. Mnoga društva u SR Hrvatskoj objavljaju svoje godišnje planove izleta i bilo bi vrlo korisno kad bi se oni objedinili u ovakvoj brošurici kako to čine Slovenci. (Z. P.)

• **Speleo-foto 1987.** naslov je 3. jugoslavenske izložbe speleološke fotografije što je organizira Speleološko društvo »Sviljar« u Splitu u lipnju ove godine u Galeriji fotografija Foto kluba Split, Marmonova 5. Svaki autor može do kraja svibnja poslati do 10 fotografija minimalno formata 18 × 24 cm na adresu: SD »Sviljar«, 58000 Split, Subica 3 II.

• **Planinari Šidske općine** održali su 24. januara svoju 11. konferenciju i 25. godišnju skupost. Pred oko 70 prisutnih delegata Društva i postjtu iz planinarskog društva »Zeljezara« iz Zenice, konferenciju je otvorio predsjednik Živan Radišić. Nakon izbora radnih tijela i usvajanja dnevnog reda konferencije, delegatima konferencije podnijet je na diskusiju izvještaj o aktivnosti u toku 1986. godine, a zatim i izvještaj o finansijsko-materijalnom poslovovanju. Aktivnost planinara u 1986. godini bila je uobičajeno sadržajna i kvalitetna. Što se vidi iz aktivnosti komisija predsjedništva. Komisija za stručan planinarski rad organizirala je rad klubova i sekcija formiranih u proteklim 30 godina rada. Sekcija za orijentaciju i Klub za orijentacioni sport izveli su dva takmičenja pokrajinskog značaja i školu orijentacije za 25 planinara. Na prvenstvu u Kamniškoj Bistrici objekti društva zauzele su prvo i drugo mjesto. Na još 15 takmičenja osvojili su 18 medalja, tri pehara i nekoliko desetina diplomata. Najuspješniji ogranci, »Lipovača« iz Sida, izveo je 31 akciju sa 709 učesnika. Obman rad ostvarili su i ogranci »Bosutski odred« u Moroviću sa 14 i »Moša Pijade«

u Erdeviku s 13 akcija. Komisija za masovne akcije izvela je drugi pohod od Šida do Beograda uz učeće 30 članova. Masovnim akcijama obilježeni su svi naši praznici. Komisija za informativno-propagandnu djelatnost izdala je dva broja časopisa »Planinar« i jedan broj niegospogov podlistka »Orijeintar«. Radovno su objavljivani napis u dnevnim i revijalnim listovima i na radio stanicu Šid. Vježba »Planinar u općenarodnoj obrani« izvedena je povodom 22. decembra. Dana JNA, s 200 učesnicima. Komisija za upravljanje imovinom najveću aktivnost posvetila je ospozobljavanju planinarske kuće u Lici, kod Erdevika, koja još uvijek nije dovršena, najviše zbog nedostatka finansijskih sredstava. Renovirane su prostorije Društva u Šidu. U toku 1986. Društvo je izvelo 43 planinarske akcije, na kojima je bilo 3.190 članova. (Miroslav Venčelovski)

• **Predavačka turneja T. Jagačića.** Od 7–12. siječnja boravio je Tomislav Jagačić, član PD »Ravna gora« iz Varaždina, u Gorenjskoj i govorio o Durmitoru i Tari uz autorske dijapoziitive planinara iz Radovljice, Srednjem Vasi i Bohinjskoj Bistrici. Nastup i predavanje T. Jagačića, dugogodišnjeg planinarskog predavača i organizatora planinarskih i turističkih putovanja, rukovodioč planinarskih društava visoko su ocjenili. Tako su u Radovljici zapisali u Kniži dojmova: »Predavanje je bilo izredno zanimivo, posebno za nas u Sloveniji kada imamo veliko visokih vrhov u planinama tako se premašio udeleženjem izletov u ostale predele Jugoslavije i smo tako prikrašani za izredne ljepote ostalih predele naše domovine. Upamo da bu vsem poslušačem ostalo predavanje u nepozabnom spominu.« Napomenimo i to da se PD »Ravna gora«, čiji je predavač član, poslije deset godišnje suradnje pobratio s PD Radovljica. Planinarska predavanja u toku zimskog razdoblja i izmjena planinarskih predavača pokazuju se kao koristan i zahvalan oblik planinarskog društva u vrijeme kada nema planinarskih izleta. (Z. P.)

• **118. savjetovanje Planinarskog saveza ZPP-a** održano je 14. prosinca 1986. u novim društvenim prostorijama PD »Ivančica« u Ivancu. Na savjetovanju je bilo 60 delegata iz društava sjeverozapadne Hrvatske i predsjednik PSH Božidar Škerl. Tom je prilikom proslavljenja i 30. obljetnice rada Planinarskog saveza ZPP-a (prije Međudruštvenog savjeta ZPP-a) o čemu je prigodni referat podnio Đuro Makšan, tainik ZPP-a. Dogovoren je da se do idućeg savjetovanja pripremi plan za jednačišću aktivnosti u 1987. godini. Na prijedlog Cvjetka Soštarica delegati su jednoglasno donijeli odluku o osnivanju Arhiva ZPP-a sa siedištem u Ivancu u Gajevoj ulici 13/III. Tu će se ubuduce prikupljati svi značajniji materijali za povijest planinarstva na području sjeverozapadne Hrvatske. Predsjednik PSH je pozdravio dočenje odluke o osnivanju Arhiva i rekao da će osnivanje takvih

arhiva biti predloženo i drugim regionalnim savezima. Potrebni dokumenti za rad Arhiva bit će donijeti na idućem savjetovanju. Takoder je dogovoren da će članarina društava PS ZPP-a u 1987. biti 4000 dinara. Slijedeće savjetovanje bit će u ožujku u Konjicima, u lipnju u Rogatskoj Slatini, u rujnu na Ravnoj gori gdje će biti i otvaranje obnovljenog planinarskog doma PD »Trakoščan« iz Lepoglave, a u prosincu u Klanjcu. (C. Š.)

• **PD »Zelezna gora«** iz Cakovca održalo je početkom veljače skupštinu, na kojoj su sumirani postignuti rezultati u minulom jednogodišnjem razdoblju i određeni zadaci za predstojeće razdoblje. U prošloj godini medimurski planinari organizirali su tridesetak izleta i posjetila raznim planinarskim vrhovima i manifestacijama, odnosno obilazaka pojedinih regionalnih planinarskih putova. U izvještaju su posebno izdvojena dva uspiješna: penjanje na vrh Triglava 13 članova i uspiješno privodenje kraju druge dionice Medimurskog planinarskog puta (MPP). Ova godina bit će u znaku potpunog dovršenja MPP-a i njegove svečane predaje na korištenje svim planinarama i drugim ljubiteljima prirode, uz izdavanje Dnevnika i prigodne značke, toga prijelica takve vrste u Medimurju. Određeno je također da će bude poslije nedjelje lipnja: 28. 6. 1987. Očekujte se da će svečanost uveličati i veliki broj naših planinara. (Franjo Marciuš)

• **Obnova doma na Malačkoj (Kozjak).** Godine 1964. bilo je polaganje kamena temeljica. Dom je svečano otvoren u proljeće 1970. Stičnjem okolnosti 1978. dat je u zakup jednom gostoničaru, koji ga je držao otvorenog samo noću. Njega smo se jedva uspjeli riješiti sudskskim putem. Sada, zahvaljujući kolektivu Brodograditevne industrije »Split«, restauriranje se privodi kraju. Malačka je veoma privlačna i posjećuju je sve više građani Splita i okolice, tako da već sada ova naša mala planinarska kuća nema mesta da sve primi. Posjetiocu su oduševljeni. Kad je dom bio izgrađen, znalo se naći na parkiralištu i do stotinjak clobnih kola i to bonažište roditelja sa diecom, jer Malačka ima sve mogućnosti za rekreaciju i može se bez straha pustiti djeci po obližnjim brežuljcima da se nadine s zraka i mirisa raznih ljekovitih trava i cvijeća. U pripremi je izrada plana s markiranim stazama za kretanje početnička i naprednih. Name planinarama je srce puno radošću kad nam posjetoci upute riječi: »Što je vama lijepo ovde. Što uživate!« Pozivamo sve da dodu na Malačku i nauživaju se pogleda na more, Kaštel, Split i okolna sela, a iznenadit će ih prekrasno sklonište napravljeno od bunkera, koji su vrijeđni planinari ospozobili za posjetioce. (Idea Ligutić)

• **PD »INA – OKI«** je u 1986. nastavilo s razvijanjem organiziranih oblika planinarstva. U travanjarski entuzijasti su organizirali tzv. niske, srednje i visoke

ture, koje su bile vrlo dobro posjećene. Posebnim doživljajem smatra se odazlava na prvu godišnju visinsku turu na Durmitor u traјačini od teden dana. U sklopu društva su i tri planinske sekcije. Sekcija "Imunološki zavod" je samostalno organizirala izlete ne Kornate, Kalnik, Kopački rit, Liscu, Lipu-rog itd. Najmlada sekcija "Rafinerija Zagreb" bila je aktivna u svim akcijama društva. Treća sekcija, "Okiroto" iz Pregrade, prestala je s radom, čemu je predionjaka i dislociranost. Opet je aktivna i skl sekcija, u čijim je djelatnostima sudjelovalo oko 260 skijaša, i koja vrlo uspješno surađuje s "Partizanom" Peščenica, te u naticenjima koja organizira "INA — OKI". Transverzale koje je organizirala i održavalo ih PD "INA — OKI" i nadalje su dobro posjećene, a posebno Planinarski put Kornati. Društvo uspješno sudjeluje u "Susretima planinara INE". Organiziralo je već tradicionalnu "Kestenijadu" na Petrovoj gori s oko 320 sudionika iz svih društava INE. Isto tako planinari iz OKI-ja sudjelovali su na svim susretima koje su organizirala druga planinarska društva SOUR-a INA. Predavanja za planinare i ljubitelje prirode održano je 35, s različitim temama, koja je čulo 1900 posjetilaca ili, u prosjeku, pedesetak po predavanju. Treba još spomenuti obnavljanje markacija na transverzalama i sudjelovanje u izgradnji skloništa na Bjelolasici, koje su OOUR-i Zagrebacki i Okipor pomogli svojim proizvodima vrijednim 500 tisuća dinara. Koliko je suradnja sa srodnim društvima široka i koliko je naše društvo cijenjeno potvrđivala je i nedavna godišnja skupština kojoj su prisustvovali predstavnici brojnih prijateljskih društava, odnosno 130 planinara iz 17 društava. Za svoj rad PD "INA — OKI" dobilo je Srebrni znak s vijencem PS Zagreba, priznanje "Partizana" Hrvatske za suorganizaciju povodom Svjetskog dana zdravlja i priznanje PD "Risnjak". Na skupštini društva je član Predsjedništva PS Zagreba Zdravko Cerai dodijelio Srebrni znak s vijencem PSZ zaslužnim članovima: Željku Jankoviću, Damiru Lastiću, Senaidu Serdareviću, Goranu Račkom i Dragutinu Žučku, te Plaketu PSZ Zvonimiru Slepčeviću i Vladimиру Pajaju. Brončani znak uručio je predsjednik Božidar Skerl Damiru Lastiću, Draganu Dekarisu, Zoranu Grgiću, Branimiru Janjiću, Stjepanu Marčaču i Miroslavu Perliću. Predsjednik PD "INA — OKI" Damir Lasić podijelio je 25-oricu članova diplomu društva. Predsjednik Koordinacijskog odbora planinara INE Marijan Makovac dodijelio je diplomu Senaidu Serdareviću i Kreši Podgajskom za zasluge oko organizacije Sleta planinara INE na Ponikvama. (dr Z. S.)

• **Otvoren PSRC »Bjelolasica«.**
Dana 19. prosinca u 11 sati sve-
ćano je u Vrelu otvoren Plani-
narsko skijaški rekreacijski cen-
tar »Bjelolasica«. Prijе svećano-
stи održan je referat o izgradnji
Centra i prikazan film »Bjelola-
sica«.

• Planinarska kuća Zobik na Konjušnici planini (fotografija u broju 11 - 12, 1986. str. 200) nalazi se pod upravom PD »Husinski ruder« iz Banovića, a izgrađena je u podnožju Konjuha. Raspolaže kuhinjom koja je opremljena posudem za spremanje hrane, a može da primi 25 osoba. Osvjetljava se prirođnim sredstvima a u pripremi je izgradnja male hidrocentrale. Kuća je ishodišta tačka za vrh Konjuha markiranim putevima za 2 sata hoda. Iz Banovića preko sela Hrvati i odmarališta Zlača treba 3 sata hoda. Pošto nema domara, svi oni koji žele da dodu mogu se najaviti na adresu: PD »Husinski ruder«, 75290 Banovići, p. p. 43. (Muhamet Husanović)

• Povodom 25. godišnjice postojanja PD »Troglobit« ponovo smo izdali našu popularnu transverzalnu knjižicu »35 vrhova« (tzv. vinskog transverzala) u kojoj nije jedan vrh nije zadan. Birat ćete ih sami po željanima i mogućnostima. Ispunjena knjižica donosi vam jednu lijepu značku našeg društva izdanu povodom 25. godišnjice postojanja. Pozivamo vas da nam se javite na jednu od ovih adresa: oni s područja Zagreba utorkom u klubu radnika »Plive« od 19 — 21 sat u ulici 8. maja 19, ili poštom na adresu našeg propagandiste: Cvjetko Mikulić, Wilhelma Piecka 10/9 41000 Zagreb. Knjižice ćete platiti pouzećem. Cijena je 1000 din.

• Rad PD »Sisak« u 1986. Sest puta smo posjetili Samoborsko gorje, po 4 puta Hrastovlju goru i Medvednicu, zatim Koprivnički planinski put i Moslavacku goru. Obitišli smo transverzalu »Srijemski front«, »Majski susret planinara« u Subotici, »Psunjski planinarski put«, »Kajbunčakov put«, Kozjak, Mosor, Triglav, »Istarski planinarski put« i, kao kruna svega, Velebit od Oštaria do Tukuljina greda u Veliku Paklenicu. Cetiri godine organiziramo »Kestenijadu«, a svake godine radne akcije na Hrastovljkoj gori zajedno s PD »Gavrilović«. Zajednički zadatak nam je uređenje samog vrha. Čistimo i obilježavamo prikladne puteve, postavljeni su putokazi na svim važnijim skretanjima, obnovljena je markacija iz Petrinje, iz parka, preko »Vile«, sela Cepeliša, te pokraj ruševina stare Crkve i starog grada Hrasztovice de vrha Hrastovčke gore zvanog »Piramida«. Od želj. st. Hrastovica markacija ide prvi par minuta uz prugu i skreće u centar sela do Crkve sv. Bartola i poznatog izvora Bartolovca, gdje vas putokaz na lipi upućuje prema kamenolomu i novom vodovodu a dalje do vrha Piramide. Na ovom dijelu su postavljeni liniemi putokazi na svim skretanjima. Osim toga postavljene su markacije kroz šumu u pravcu sela Gornje Bacuge, na što vas upućuje i limes

Na samom vrhu uredene su klape i stolovi, tako da se može lijepo odmoriti. Oko vrha je čista kestenova šuma i najbolje je doći u istopadu kad im je sezona branja. Članovi našeg društva su obišli mnoge planinarske puteve i transverzale a neki su postali i "transverzalci" i dobili značku za republiku Transverzalu "Po planinama SRH", VPP i još 23 transverza-

le. Suradujemo i s drugim društvinama i to: PD »Gavrilović« i PD »Kamenjak« Rijeka, odio iz »Koksare« Bakar. (Milan Božićević)

Mohokos (344 m), najviši vrh Medimurja, nalazi se između Lopatinica i Vukanovca, nedaleko od Železne gore (320 m), po kojoj nosi ime planinarsko društvo iz Čakovca. Planinari Čakovca obilježili su put od Medimurske hiže do Vukanovca, a ove će godine obilježiti od Čakovca, starog grada do Medimurske hiže, potom od Vukanovca do Strigove, što bi sačinjavalo Medimurski planinarski put, dugačak oko 6 sati pješačenja. Staza vodi kroz predivne predjele Medimurja, uz spomen-obilježja dalje i bliže prošlosti, a ističe se Crkva Sv. Jurja u Lopatinicu, koja geometrija služi kao glavni orijentir i kategorije. Ako netko želi s manjom ili većom skupinom obilaziti put, planinari PD »Železna gora« iz Čakovca su im voljni pomoći. Predlažu obilazak sela, vinograda, livada i šuma koje posebno dočaravaju Medimurje. S Pleškovca se lijepo vidi Lendava i gorice u susjednoj Madžarskoj. Gostoljubivost mještana je vrlo prisna, tim više, jer do sada nisu imali prilike susretati planinare. Postoji mogućnost noćenja i smještaja ne samo u »Medimurskoj hiži«, već i u Vukanovcu, te po selima.

(Josip Sakoman)

Pet netočnosti u deset redaka!
Molimo da se u slijedećem broju časopisa uvrsti ova ispravka netočnih obavijesti tiskanih u broju 11-12, 1986., na str. 205 među obavijestima u rubrici »Vezni putevi i transverzale« s potpisom J. Šakomana. Nije točno da je proslava 10. obljetnice Koprivničkog planinarskog puta održana 7. nego 8. studenog. Druga je netočnost da je o Danu oslobođenja Koprivnice prisutnima govorio predsjednik SO Koprivnica Đuro Pokrajac. On nije bio ni prisutan, nego je taj govor održao predsjednik IV SO Koprivnica Dragutin Korošec. Netočna je formulacija »na startu«, jer nije bilo nikakve trke sa startom, već skupljanje sudionika za planinarsku proslavu. Osim toga ona nije bila kod Peska, već kod šumske barake na prostoru zvanom Razbojiste. Peta je netočnost da se Pesek nalazi na 309 m, međutim, to je visina najvišeg vrha Bilogore, tzv. Iviningog vrha, dok je sklonište Pesek na 295 m.

(Dr. Milivoj Kovačić)

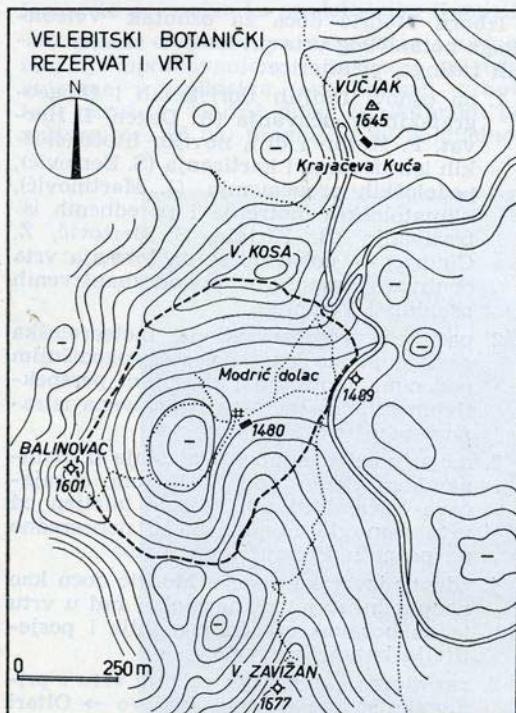
VELEBITSKI BOTANIČKI VRT I REZERVAT

POVODOM 20-GODIŠNICE OSNUTKA

Stjepan Bertović, Ivo Dekanić, Marinka Kamenarović, Božena Klapka, Milan Krmpotić
i Vlatko Skorup

U impozantnom životnom djelu našega uglednog botanika, preminulog prof. dra Franu Kušana, predstavlja je istaknutu zaokupljenost osnutak botaničkih vrtova s osobitim sadržajem i namjenom. Po izvornoj zamisli, izboru biljaka i biljnih skupina te načinu oblikovanja vrtova postao je svjetski poznat vrt Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koji u čast njegova osnivača danas nosi naslov: Botanički vrt ljekovitog i otrovnog bilja »Fran Kušan«.

Nedugo pred svoju iznenadnu i preranu smrt prof. F. Kušan je pristupio osnutku Velebitskoga botaničkog vrta. Od početka radova već je prošlo 20 godina, pa je povodom te obljetnice i u spomen osnivaču posvećen ovaj cijeli napis.

Zemljopisni položaj botaničkog vrta s rezervatom osobito je povoljan zbog sadržaja i namjene tога prirodnog objekta, pristupa i mogućnosti boravka posjetilaca u obližnjem planinarskom domu. Građica vrta i rezervata označena je isprekidanom crtom.

Prof. dr Fran Kušan, botanik svjetskog glasa i osnivač Velebitskoga botaničkog vrta.

Foto: M. Kamenarović

O osnutku i namjeni Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata

Velebitski botanički vrt u Modrić docu se nalazi u sjevernom Velebitu, okružen stjenovitim obroncima Velikoga Zavižana (1677 m), Balinovca (1601 m) i Velike kose (1620 m), nedaleko od vrha Vučjaka (1645 m) podno kojega su, na 1594 m nadm. visine, izgrađeni meteorološka stanica i planinarski dom »Zavižan«.

Redakciju i ilustracijsku opremu rukopisa svih autora, priredbu članka za ponovljeni tisk i sve korekture obavili su dr S. Bertović i dr Ž. Poljak.

Neki članovi Komisije prigodom izbora lokacije za Velebitski botanički vrt, dne 21. VIII 1966. godine (s lijeva na desno: prof. dr F. Kušan, ing. B. Klapka, prof. M. Kamenarović, prof. dr M. Anić i prof. dr S. Bertović).

Foto: S. Bertović

Dosadašnji rezultati botaničkih, novijih poredbenih tipoloških i drugih istraživanja, koja su provedena u širem zavičanskom okolišu, bila su osnova i poticaj prof. dru F. Kušanu da pristupi osnutku planinskoga botaničkog vrta u Modrić docu.

Prema zamisli prof. F. Kušana »...vrt će u prvom redu služiti upoznavanju flore i vegetacije Velebita i to ne samo u svrhu populariziranja naše flore uopće, nego i za znanstvena istraživanja. Osobita će se pozornost posvetiti ispitivanju životnih zahtjeva rijedih i ugroženih biljaka, s kojima će se i najviše eksperimentirati«.

Tu ideju i inicijativu prof. F. Kušana je prihvatio i Republički zavod za zaštitu prirode SR Hrvatske u Zagrebu. Zato su u lipnju 1966. godine poduzeti, kod Šumskog gospodarstva Senj, prvi službeni koraci u vezi s osnutkom i statusom vrta.

Nakon obilaska i pregleda terena, dana 21 srpnja 1966. god. — u kojem su sudjelovali: od Šumskog gospodarstva Senj direktor ing. Jure Pavelić, ing. Vlatko Skorup, ing. Božena Vujasinović i upravitelj Šumarije Krasno ing. Stipe Tomljanović; u ime Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta prof. dr Fran Kušan i ing. Božena Klapka; sa Šumarskog fakulteta i instituta akademik prof. dr Milan Anić i ing. Stjepan Bertović; a iz Republičkoga zavoda za zaštitu prirode prof. Marinka Kamenarović — odlučeno je da se vrt locira u Modrić docu.

Izboru Modrić doča za osnutak Velebitskoga botaničkog vrta pridonijelo je više važnih razloga, primjerice:

1. na osnovi ranijih florističkih i fitogeografskih proučavanja (A. Degen, I. Horvat, F. Kušan i dr.), novijih fitocenoloških istraživanja i kartiranja (S. Bertović), pedoloških proučavanja (J. Martinović), klimatoloških motrenja i poredbenih istraživanja (B. Kirigin, S. Bertović, Z. Cindrić) — pokazalo se da lokacija vrta obuhvaća mnoštvo prirodoznanstvenih osobitosti Velebita;
2. postojeća reprezentativna meteorološka postaja podno Vučjaka, s dugogodišnjim podacima motrenja i daljnjom perspektivom rada važnom za znanstvena istraživanja u vrtu;
3. mogućnosti ugodnoga smještaja u planinarskom domu pod Vučjakom (Kraječeva kuća, 1594 m), koji je udaljen od vrta samo 15 minuta hoda, neposredno uz poznatu Premužičevu stazu;
4. zdenac izvorske vode u Modrić docu kao neophodni uvjet za normalan rad u vrtu te za boravak stručnog osoblja i posjetitelja botaničkog vrta;
5. razmjerno lagan i brz pristup vrtu s primorske strane (cestom Jurjevo → Oltari → Zavižan ← Lom ← Jablanac) i iz kontinentalnih krajeva (Otočac → Krasno Polje → Zavižan ← Lom ← Gospić ili Josipdol → Jezerane → Brinje → Žuta Lokva → Krasno → Zavižan) i

6. puno razumijevanje i podrška šumarske struke i republičkih foruma prilikom priprema i osnutka vrta te provedbe i financiranja svih radova.

U planinarskom domu održani su dana 2. kolovoza god. 1967. sastanak prof. dr F. Kušan, ing. B. Klapka, ing. S. Bertović, prof. M. Kamenarović, ing. V. Skorup, ing. S. Tomljanović i ing. B. Vujsinović pa je zaključeno da se u Modrić docu izgrade nadstrešnica, staze, klupe, pripremi tlo i obave prve sadnje važnijih velebitskih biljaka. Uskoro zatim su započeti pod vodstvom prof. F. Kušana, u Modrić docu različiti poslovi prema predviđenom sadržaju i namjeni toga našeg jedinog planinskog botaničkog vrta u Hrvatskoj.

Na osnovi ugovora o osnivanju Velebitskoga botaničkog vrta, sklopljenog 9. XI 1967. god. između Republičkoga zavoda za zaštitu prirode SRH i Šumskog gospodarstva Senj, osnovana je »Komisija za predlaganje stručnih mjera i vršenja stručnog nadzora u Velebitskom botaničkom vrtu«. Za članove te prve Komisije su bili izabrani: akademik prof. dr M. Anić, ing. S. Bertović, prof. M. Kamenarović, prof. dr F. Kušan i ing. B. Vujsinović. Na prvoj konstituirajućoj sjednici Komisije, održanoj 23. veljače 1968. godine u Zavodu za farmaceutsku botaniku Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta, izabrani su prof. dr F. Kušan za predsjednika, a ing. B. Vujsinović za zamjenika predsjednika Komisije.

U skladu s osnovnom namjenom i zadacima, tj. upoznavanjem i zaštitom prirodne svjetane i raslinstva, svi obronci vrhova koji okružuju Modrić dolac (s ukupnom površinom cca 35 ha) proglašeni su naknadnom

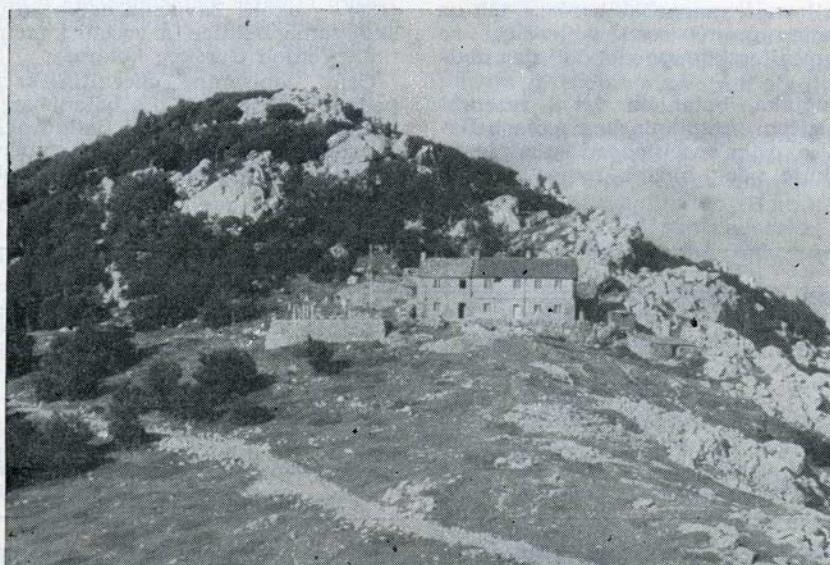
odlukom Skupštine općine Senj, god. 1971. botaničkim rezervatom.

Dosadašnje zalaganje i dugogodišnji nesebičan rad razmjerno malobrojnih stručnjaka i entuzijasta ispunili su gotovo sva očekivanja. Prvenstveno je njihova zasluga da su, nastavljajući pionirski početak radova prof. F. Kušana, postignuti zapaženi rezultati u sadržaju i višestrukoj funkciji i namjeni botaničkog vrta i rezervata.

Vrijedan rad izabranih Komisija oko planiranja, organizacije i koordinacije radova te stvarni učinak radnih ekipa u vrtu tijekom prošlih 20 godina, uvelike su odraz tjesne suradnje stručnjaka Farmaceutsko-biokemijskog i Šumarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Šumarije Krasno i Šumskog gospodarstva Senj, Republičkog zavoda za zaštitu prirode SRH, Republičkoga hidrometeorološkoga zavoda SRH, Gradskog muzeja u Senju, Planinarskoga saveza Hrvatske i drugih ustanova i pojedinaca.

Sa željom da posjetitelji botaničkog vrta i rezervata upoznaju i neke vrste drveća koje rastu u preplanetinskim predjelima drugih naših republika, zasadene su nedaleko, izvan granica vrta, grupa munike (*Pinus leucodermis*), molike (*Pinus peuce*), Pančićeve omorike (*Picea omorika*), ariša (*Larix europaea*) i limbe (*Pinus cembra*).

Svi mnogostruki poslovi i nabavke povezani s održavanjem i funkcijom Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata, od osnutka do danas, odvijaju se prema zajednički dogovorenim godišnjim planovima rada i odobrenim finansijskim sredstvima, koja osiguravaju Republički fond za unapređivanje kul-

Planinarski dom »Zavižan« i istoimena meteorološka stanica (1594 m), okruženi klekovicom bukve, se nalaze podno vrha Vučjaka (1645 m) i udaljeni su desetak minuta hoda od botaničkog vrta i rezervata.

Foto: Z. Poljak

turnih djelatnosti SR Hrvatske odnosno SIZ u oblasti kulture i ondašnje Šumsko gospodarstvo Senj sa Šumarijom Krasno.

Od samog osnutka, u dugim razdobljima odsutnosti radnih ekipa, o čuvanju botaničke stанице, inventara vrta i zaštićenih biljaka savjesno se brinu dugogodišnji motritelji na meteorološkoj stanici i poznati domaći planinarskog doma »Zavižan«, Drago, Ante i Luka Vukušić.

Neke prirodoznanstvene značajke Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata

Mnogobrojne, od prije i novije opisane prirodoznanstvene i ostale osobitosti masiva Velebita ukazuju na jedinstvene znanstvene, gospodarske, kulturne i estetske značajke ove najveće hrvatske planine. Među mnogim zanimljivim prirodnim lokalitetima ističe se i okoliš Zavižana. Tu, u razmijerno malom prostoru, susrećemo mnoge litološke, klimatske, geomorfološke, pedološke, florističke, vegetacijske, faunističke i druge osobitosti prirode. Prilikom izbora mjeseta za osnutak vrta nastojalo se obuhvatiti što više tih osobitosti, kako bi Velebitski botanički vrt i rezervat predstavljao u razmijerno maloj površini što više onih odlika koje obilježavaju pretpolinske predjele Velebita u cijelini. Premda se tu, razumljivo, ne mogu doživjeti veličanstveni klanci Paklenice, jedinstveni oblici Hajdučkih i Rožanskih kukova ili Tulovih greda i šumovita prostranstva Štiroveča — ipak se može reći, da se u toj namjeri dobro uspjelo.

Masiv Velebita uglavnom izgrađuju vapnenci i dolomiti različite geološke starosti. Litološka podloga najvećeg dijela vrta i rezervata su tercijarne vapnenačke breče, a tek uz istočnu granicu prema cesti pojavljuju se algalno-foraminiferski vapnenci dolnjeg mala-

ma.

Okolisk Vučjaka, botanički vrt i rezervat se nalaze u nižem pretpolinskom pojusu Hrvatske koji se, osim specifičnosti subalpinske klime, odlikuje zbog blizine mora mnogim

maritimnim karakteristikama podneblja. Dobar uvid u regionalne klimatske značajke u okolišu botaničkog vrta i rezervata daju meteorološki podaci i klimatski dijagram meteoroške stanice »Zavižan«, koja je donedavno bila jedina u subalpinskom pojusu i bioklimatu Hrvatske.

Okolica meteorološke postaje »Zavižan« se odlikuje markantnim i često graničnim vrijednostima pojedinih klimatskih elemenata, pojava i njihovih parametara u usporedbi s ostalim krajevima Hrvatske. Imajući na umu, da nisu postojali meteorološki podaci iz nešega višeg pretpolinskog pojasa (klekovine bora krivulja), zasad proizlazi da meteorološka postaja »Zavižan« i njena okolica imaju:

- najniže terminske, mjesечne, sezonske i godišnje srednjake te najniže apsolutne i najniže srednje maksimalne temperature zraka u svim mjesecima;
- najviše studenih (70) i hladnih (156) dana, najmanje toplih dana (3) i niti jedan vrući dan;
- najveći broj dana s jakim vjetrom (156 dana);
- najviše dana: s maglom (198), sa snijegom $\geq 0,1$ mm (70) i sa snijegom na tlu $\geq 1,0$ cm (151);
- najveću zabilježenu maksimalnu visinu snijega na tlu (220 cm);
- najduže razdoblje s padanjem snijega $\geq 0,1$ mm (241 dan);
- najdužu snježnu zimu (215 dana) i najduže razdoblje s neprekidnim snježnim pokrivačem (130 dana).

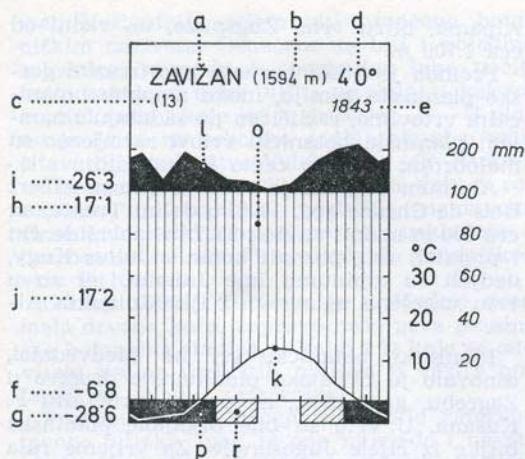
Po visokoj relativnoj vlazi zraka, dugom trajanju naoblake i brojnosti oblacičnih dana (160) — okoliš Zavižana nadmašuju u Hrvatskoj samo Delnice, a većom količinom padačina predjeli Gorskog kotara.

Osim opisanih općenitih karakteristika podneblja, središnji dio botaničkog vrta i rezervata u Modrić docu i Balinovačkoj poniki, odlikuje se inverzijama temperature, poznatim značajkama mrazišta i osobitom mi-

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
a	8,2	13,0	13,0	15,4	21,8	21,9	26,3	25,8	24,4	20,6	12,8	12,2	26,3
b	-4,1	-3,7	-2,8	1,4	6,5	10,4	13,1	12,9	10,3	4,7	0,7	-1,8	4,0
c	-19,6	-28,6	-16,5	-13,0	-8,0	-0,3	1,5	1,4	-3,6	-6,8	-16,2	-16,2	-28,6
d	87	79	82	88	85	81	76	76	83	82	89	89	83
e	194	125	144	158	128	125	106	112	168	200	211	172	1.843
f	7,7	7,1	6,8	6,8	6,5	6,3	4,5	4,5	5,6	6,6	7,6	7,9	6,5
g	10,8	12,3	10,5	8,5	4,8	0,9	0,1	•	0,6	3,9	6,0	11,3	69,7
h	21,3	20,0	23,2	17,0	13,0	10,8	9,7	11,7	11,4	16,7	20,5	22,4	197,8
i	28,5	25,8	28,9	24,1	7,6	•	•	•	0,3	5,4	11,6	18,8	151,0

Neki klimatski podaci meteorološke stanice »Zavižan« iz razdoblja 1948—1960. godine, a — Mjesečni i godišnji apsolutni maksimumi temperature zraka, b — Srednji temperature zraka, c — Apsolutni minimumi temperature zraka ($^{\circ}\text{C}$), d — Srednjaci

relativne vlage zraka (%), e — Srednje količine padalina (mm), f — Srednje vrijednosti stupnja naoblake, g — Poprečni broj dana sa snijegom $\geq 0,1$ mm, h — Srednjak broja dana s maglom, i — Srednjak broja dana sa snijegom na tlu $\geq 1,0$ cm.

Klimatski dijagram meteorološke stанице »Zavižan« iz razdoblja 1948–1960. godine. a) Meteorološka stаницa, b) Nadmorska visina stанице (m), c) Broj godina (period) motrenja, d) Srednja godišnja temperatura zraka ($^{\circ}$ C), e) Srednja godišnja količina oborina (mm), f) Srednji minimum temperature zraka najhladnjeg mjeseca, g) Apsolutni minimum temperature zraka, h) Srednji maksimum temperature zraka najtoplijeg mjeseca, i) Apsolutni maksimum temperature zraka, j) Srednje kolebanje (amplituda) temperature zraka, k) Srednje mjesecne temperature zraka, l) Srednje mjesecne količine oborina, o) Vlažno (humidno) razdoblje, p) Mjeseci sa srednjim minimumom temperature zraka ispod 0° C, r) Mjeseci s apsolutnim minimumom temperature zraka ispod 0° C.

kroklimom, što se sve odrazuje na tamošnjem prirodnom vegetacijskom pokrovu.

Postanak i petrografske sastav gorja te kasniji klimom uvjetovani fizikalno-kemijski procesi trošenja karbonatskoga stijena uvjetuju osnovno geomorfološko obilježje cijelog velebitskog masiva, u kojem prostranstvo i impozantnost vapneničkih oblika gotovo nemaju prema u Evropi. Tako se i zavižanski okoliš, s botaničkim vrtom i rezervatom odlikuje istaknutim vrhovima, oštrim kukovima, grebenima, gromadama stijena, točilima, kotlinama, docima, ponikvama i mnoštvom drugih fenomena poznatih u makreljevu i mikroljevu našeg krša.

Na osnovi provedenih detaljnijih pedoloških istraživanja i kartiranja utvrđeno je da se, ovisio o opisanim ekološkim prilikama, u širem zavižanskem okolišu razvilo 15 pedosistematskih jedinica tala, između kojih su u području vrta i rezervata zastupljeni ovi tipovi tla:

1. planinska crnica na vapnencu,
2. planinska crnica sa sirovim humosom,
3. crnica na vapnencu sa sirovim humusom,
4. posmeđena crnica na vapnencu,
5. smeđe tlo na vapnencu i
6. ilimerizirano tlo na reliktnoj glini povrh vapnaca.

I prilikom ovih istraživanja se potvrdila ranije utvrđena pravilnost u međusobnom odnosu biljnih zajednica i tipova tla.

Od prvih istraživanja Hacqueta, god. 1781, pa sve do danas Velebit je postao, s botaničkog gledišta, jedna između najčešće posjećivanih, proučavanih i najviše opisivanih planina Balkanskog poluotoka. Zapažena otkrića o bogatstvu i osobitostima flore i vegetacije Velebita bili su zapravo poticaj i okosnica ideji, sadržaju i namjeni Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata.

U botaničkom vrtu i rezervatu, Velebitu, kao uostalom i svugdje, na sadašnji izgled, gradu i rasprostranjenost biljnog pokrova odlučno je utjecao skup historijsko-genetskih i sadašnjih ekoloških faktora. Povijest razvitka vegetacije, zemljopisni položaj, makreljev i mikroljev, makroklima i mikroklima, petrografska podloga, tip tla i biotski utjecaji redovito su izraženi svojim skupnim djelovanjem u izgledu, rasprostranjenosti, florističkom sastavu, dinamici razvijanja te općim gospodarskim značajkama tamošnjih šumskih, livadnih i ostalih biljnih zajednica (fitocenoza).

Samonikla flora i vegetacija preplaninskih predjela Velebita pripada, s fitogeografskoga stajališta, ilirskoj provinciji eurosibirsko-sjevernoameričke regije. Ona je u području Velebitskoga botaničkoga vrta i rezervata zastupljena s 15 različitih vegetacijskih tipova, koji su nastavno navedeni prema prvobitnom, starijem, nazivlju fitocenoza. Od klimatskozonskih šumskih zajednica su nazočne:

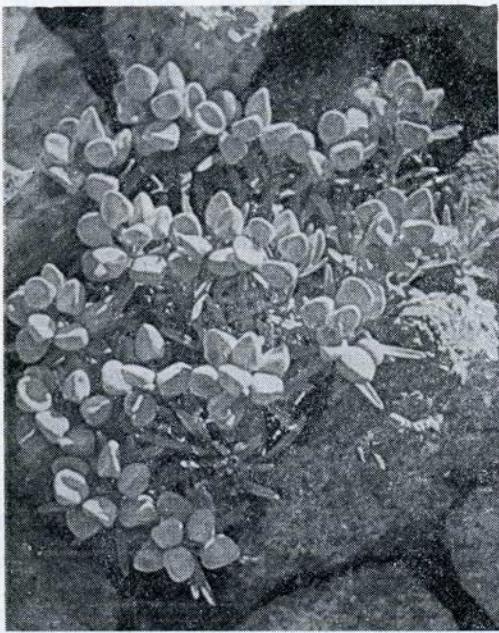
1. klekovina bora krivulja (*Pinetum mughi croaticum* Horv.) i
2. preplaninska šuma bukva (*Fagetum croaticum subalpinum* (Horv.), s tipičnim facijesom i facijesom klekovine bukve.

Od lokalno uvjetovanih šumskih cenoza i njihovih prirodnih razvojnih stadija razvijene su:

3. dinarska šuma smreke s mlavom (*Calamagrostio-Piceetum dinaricum* (Bert.),
4. preplaninska šuma smreke (*Piceetum croaticum subalpinum* (Horv.).
5. razvojni stadiji šuma smreke,
6. šikara velelisne vrbe (*Salicetum grandifoliae* Horv.),
7. sastojine klečice (*Juniperus nana*),
8. fragmenti vegetacije točila (*Thlaspeion rotundifolii* Br.-Bl.) i
9. fragmenti vegetacije stijena (*Micromerion croaticae* Horv.).

Pod utjecajem čovjeka nakon potiskivanja šume razvile su se ove sekundarne paraklimaksne travnjачke fitocenoze:

10. kamenjara zvonca (*Edraianthetum prov.*),
11. rudina oštре vlasulje (*Festucetum pungentis* Horv.),
12. livada planinske ranjenike (*Anthyllidetum subalpinum* Horv.),
13. preplaninska livada tvrdače (*Nardetum subalpinum* Horv.),

Velebitska degenija

Foto: F. Kušan

14. pretplaninska livada busike (*Deschampsia subalpinum* Horv.) i
15. fragmenti ruderalne vegetacije (*Chenopodium subalpinum* Br.-Bl.).

Za navedene šumske i livadne fitocenoze u rezervatu treba naglasiti, da one ujedno predstavljaju najrasprostranjenije vegetacijske tipove pretplaninskih terena Velebita i drugih hrvatskih planina. S obzirom na to posjetitelji mogu u razmijerno kratkom vremenu i u malom prostoru botaničkog rezervata upoznati glavne osobitosti fisionomije i florističkoga sastava pojedinih biljnih zajednica te zakonitosti i uvjete njihovog razvitka i opstanka.

Stručni radovi u Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu

Prije opisa slijeda i stanja stručnih radova u Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu, vrijedno je i zanimljivo spomenuti neke poznatije planinske botaničke vrtove (alpinume) u Evropi i kod nas.

Medu najlepše i najbogatije planinske vrtote ubraja se alpski vrt Schynige Platte kod Interlakena u Švicarskoj. Smješten je nasuprot poznatog vrha Jungfrau na cca 1975 m nadm. visine, na površini od 83 ara. Stručnjaci Sveučilišta u Innsbrucku uređuju alpski vrt na Patscherkofelu na cca 2.000 m visine. Botanički vrt u Grenoble ima alpinum na nadm. visini 2.100 m u Hautes Alpes. Botanički vrt grada Münchenha ima podružnicu u

Alpama, blizu vrha Zugspitze, na visini od cca 1.700 m.

Premda je SFRJ poznata kao izrazito gorsko-planinska zemlja, među mnogim botaničkim vrtovima, različitim po sadržaju i namjeni planinski botanički vrtovi razmijerno su malobrojni i lahko čemo ih nabrojiti.

Alpinum Juliana, je osnovao šumar Albert Bois de Chesne god. 1925. u dolini Trente, na cca 800 m nadm. visine i 2527 m² površine. On i priatelj mu, poznati botanik Julius Kugy, nadjeli su alpinumu ime Juliana, jer su u vrtu uzgojene uglavnom biljke Julijskih Alpa.

Planinski botanički vrt na Medvednici, osnovalo je Hrvatsko planinarsko društvo u Zagrebu, god. 1939., na poticaj prof. dra F. Kušana. U vrtu su bile uzgajane planinske biljke iz cijele Jugoslavije. Za vrijeme rata vrt je na žalost zapušten i više nije bio obnavljan.

Planinska botanička bašta na Trebeviću, osnovana je na poticaj prof. dra Vojina Gligića, kao objekt Sumarskog fakulteta u Sarajevu i nalazi se nedaleko kuće Planinarskog društva »Željezničar«, na cca 1560 m nadmorske visine.

Velebitski botanički vrt. Prema zamisli osnivača prof. F. Kušana, vrt ima regionalni karakter s prvenstvenim ciljem da se u njemu uzgojene i označene samonikle biljke pretplaninskih predjela Velebita učine dostupnim stručnjacima, planinarima i ostalim ljubiteljima prirode.

Prema temeljnog botaničkom djelu A. Degenu »Flora velebitica«, u različitim vegetacijskim područjima cijelog veleribetskog masiva je zabilježeno oko 2.250 biljnih vrsta s više podvrsta i varijeteta. Međutim, preko polovice tih biljaka (oko 1360 vrsta) raste u nižim gorskim, brdskim i priobalnim predjelima Velebita pa ne mogu uspijevati uz prirodne uvjete kakvi su u vrtu. Iz nižih i viših pretplaninskih predjela, dakle onih u kojima se nalazi botanički vrt s rezervatom, zabilježeno je oko 690 biljnih vrsta i one su prvenstveno važne za inventar vrtu. Te biljke i još cca 200 biljina iz gorskih predjela Velebita predstavljaju sveukupno nekih 900 biljaka, koje bi došle u obzir za planirani biljni inventar botaničkog vrtu.

»U prirodnim biljnim zajednicama područja vrtu i rezervata, raste već sada veći broj najpoznatijih velebitskih biljaka. U taj se ikonski biljni svijet neće dirati. On predstavlja osnovu biljnog fonda u vrtu. Samo će se u te već postojeće oblike vegetacije učasati one velebitske biljke kojih tu sada nema. Takve će se biljke sabirati na drugim mjestima duž čitavog Velebita. Prenesene u vrt, bit će zasadene u odgovarajuće ambijente, bilo u šume i travnjake, bilo na stijene... — Unašanjem novih biljaka ne smije se narušiti postojeći sklad u rasporedu biljaka na terenima vrtu. Svoj bilje vrtu davat će izgled posve prirodnoga biljnog pokrova, s tom razlikom što će svaka biljka na mjestima opti-

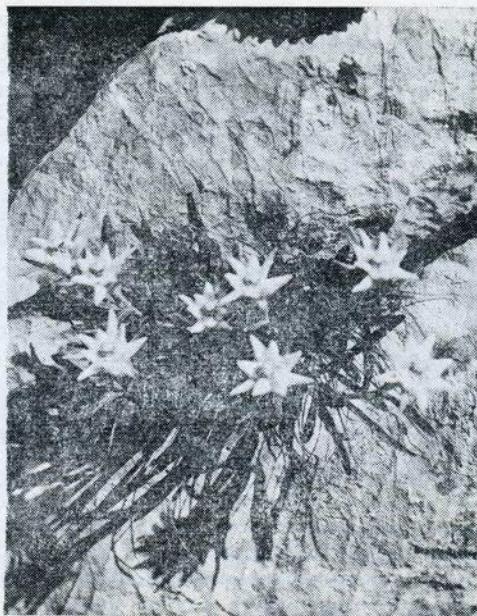
malnih životnih uvjeta biti označena botaničkim nazivom. Označene se biti i pojedine zajednice, tako da će posjetilac lako uočiti kojoj zajednici neka biljka pripada, u kakvoj sredini raste i koje joj je društvo... — U planu je da se za nekoliko godina okupi u vrtu čitavo biljno društvo Velebita». (F. Kušan).

Tijekom proteklih 20 godina u vrtu i rezervatu su obavljeni različiti znanstveni, stručni, tehnički i ostali poslovi, uskladeno s tim osnovnim zamislima osnivača botaničkog vrta F. Kušana.

Godine 1969. izgrađena je u Modrić docu mala drvena kuća, zapravo naša prva planinska botanička stanica, u kojoj i iz koje se odvijala većina različitih poslova u vezi s botaničkim vrtom i rezervatom.

Premda je u području vrta bilo zatečeno mnogo biljaka, ipak je one najrjedje i najzanimljivije trebalo donijeti iz ostalih dijelova Velebita i tako ih približiti posjetiteljima. To nije bilo uvjek lako jer je mnoge biljne teško naći ili su na nepristupnim mjestima. Usprkos tome s različitim lokaliteta sjevernog Velebita i južnog Velebita (Badanj, Vaganski vrh, Buljma, Malovan i dr.) iskapane su, dočarane, presađivane i uzgajane biljke u odgovarajućim površinama vrta i rezervata. Mnoge se nisu odmah održale i uginule su, no opetovanim sabiranjem i presadnjom uspjelo je u vrtu uzgojiti niz rijetkih i zanimljivih autohtonih članova velebitske cvjetane. U vrtu već danas raste nekoliko stotina biljaka što zatečenih ili pak donesenih iz različitih predjela Velebita, a njihov sveukupni broj se povećava svake godine. Između njih se ističe nekoliko rijedih velebitskih vrsta, kao što su npr.: velebitska degenija (*Degenia velebitica*), hrvatska sibireja (*Sibiraea croatica*), prenska kamenika (*Saxifraga prenja*), velebitska kamenika (*Saxifraga velebitica*), runolist (*Leontopodium alpinum* var. *krassense*), velebitski karanfil (*Dianthus bebius*), Malijev devesilje (*Seseli malyi*), zvončike (*Campanula waldsteiniana* i *C. fenestrellata*), tarčuka (*Aubrieta croatica*), Kitajbelov pakujac (*Aquilegia kitaibelii*), Kitajbelov jaglac (*Primula kitaibeliana*), Kluzijev petoprst (*Potentilla clusiana*), hrvatska gušarka (*Arabis croatica*), alpski lanilist (*Linaria alpina*), snje-guljak (*Iberis carinosa*), planinski koporc (*Bunium alpinum*), hrvatsko zvonce (*Edraianthus croaticus*) i alpska pasvica (*Soldanella pyrolaefolia*).

Za obavljanje poslova u botaničkom vrtu i rezervatu ne postoji i ne predviđa se stalno osoblje. Od samog početka i osnutka vrta na pronaalaženju i dopremi biljaka i različitim poslovima (priprema tla, sadnja, zalijevanje, zasjenjivanje, označivanje, pljevljenje itd.), stalno je radila ekipa u sastavu: prof. F. Kušan, ing. B. Klapka, Martin Papa, Zlatko Kušan i dr Stjepan Bertović, brinući se ujedno o cijelokupnom odvijanju rada u botaničkom vrtu i rezervatu i botaničkoj stanici. Na opisanim poslovima u vrtu sudjelovale su kraće vrijeme u prvim godinama radova Štefica Brebrić, a zadnjih godina ing. Maja Kovačev-

Runolist — najpoznatiji i najugroženiji predstavnik planinske cvjetane, privlači osobitu pozornost većine posjetitelja u vrtu.

Foto: F. Kušan

vić-Viličić, dr Iva Volarić-Mršić, ing. Jasmina Fištrović i ing. Dragomir Brkić. U dugo-godišnjim radovima ekipama su zdušno pomagali Drago Vukušić sa sinovima, vkk. radnik Ive Samardžija-Šika i dr.

Pri ocjeni učinka valja imati pred očima da se efikasni rad sabiranja i presadnje biljaka može najbolje obavljati samo u razmjerno kratkom dvomjesečnom razdoblju, tijekom srpnja i kolovoza. U mjesecu srpnju je ujedno optimalno razvijena i u cvatu većina velebitskih biljaka.

Sve sadnje i označivanje biljaka (etiketiranje) u vrtu i rezervatu obavlja se prema utvrđenom planu, popisu i kartoteci sveukupnoga biljnog inventara, u kojima su posebice označene biljke zatečene u vrtu i rezervatu, u vrt presadene biljke i biline koje dolaze u obzir za postupno unašanje u živi biljni inventar Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata.

Prema prvočitnom planu predviđen je i sastav kompletognoga oglednog herbara rijedih i važnijih velebitskih biljaka. U skladu s tim, usporedno s radovima u vrtu, permanentno se sabire biljni materijal, determinira i ulazi u herbarsku zbirku botaničkog vrta i rezervata. Ona danas sadrži oko 1.700 listova s nekoliko primjeraka svake biljne vrste, iz viših velebitskih predjela (860 eksikata iz vrta i rezervata, 640 iz okoliša Zavižana i 200 iz srednjeg južnog Velebita). Uz opisane poslove u vrtu, rezervatu i okolici je sabirano sjemenje različitih biljaka i sastavljeni su popisi za publikaciju »Delectus seminum«.

Od samog osnutka, za vrijeme terenskih poslova, ekipa redovno bilježe iscrpan dnevnik rada u kojem su opisani svakodnevni stručni poslovi i aktualni događaji u vezi s botaničkim vrtom. Na osnovi podataka iz dnevnika, svake se godine sastavlja godišnji izvještaj o radovima i potrebnim pojedinostima u vezi s botaničkim vrtom i rezervatom.

Te vrlo opšte i odgovorne poslove oko ažuriranja evidencije sastava kartoteke biljaka, determinacije biljnih vrsta, sastava herbaria i »Delectus-a«, vođenja dnevnika i izrade godišnjih izvještaja o radu, obavljala je, uz ostalo, u cijelom dosadašnjem razdoblju (do pred nekoliko godina) Božena Klapka, dipl. ing. biologije.

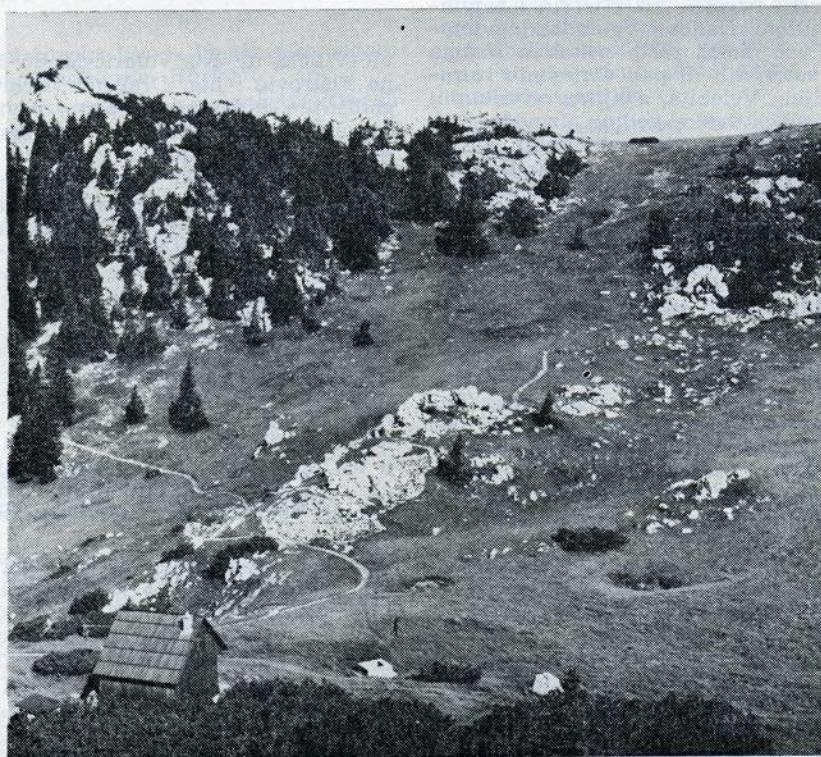
U sklopu stručnih poslova dosad je dobiveno ili kupljeno za priručnu knjižnicu botaničkog vrta i rezervata oko 32 primjerka publikacija i separata u kojima je, neposredno ili posredno, objavljena znanstvena, stručna, zaštitna, planinarska i ostala problematička Velebita ili botaničkog vrta s rezervatom.

Članovi radnih ekipa i Komisije snimili su mnoštvo crno-bijelih i color fotografija i dijapozitiva o vrtu i rezervatu, koji se koriste za različite dokumentacijske, popularizacijske i propagandne svrhe.

Tehnički poslovi u Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu

Boravak stručnih ekipa i njihov raznoliki rad u vrtu, mogućnost kretanja planinara i izletnika, razgledavanje te provedba cijelokupne namjene i funkcije botaničkog vrta i rezervata bili bi neizvedivi bez izgradnje odgovarajućih građevinskih i ostalih pomoćnih objekata. Zato se od samog početka, usporedno sa stručnim biološko-botaničkim poslovima u vrtu, odvijala i prateća tehnička djelatnost.

Ubrzo poslije odluke o osnutku Velebitskog botaničkog vrta i rezervata, i podignute privremene nadstrešnice, odlučeno je da se izgradi mala kuća, ujedno planinska botanička stanica. Zbog žurne potrebe smještaja ekipi stručnjaka moralio se, na žalost, odustat od prvobitne zamisljene izgradnje tipičnoga velebitskoga stana. Stoga je prof. F. Kušan u Turopolju kupio i za potrebe vrta poklonio hrastovu brvnaru dimenzija 4×5 m, koja je bila rastavljena, dopremljena i krajem godine 1968. opet sastavljena u Modrić docu. Krov i vanjske stranice brvnare su obloženi šindrom, a iznutra brodskim podom. Na taj se način postigao izgled planin-

Nedaleko od kuće i zdenca izvorske vode, među prirodnim gromadama stijena okruženih livadama i rudinama, nalazi se središnji dio vrta, s najviše označenih velebitskih biljaka pa je to zato najposjećeniji dio botaničkog vrta i rezervata.

Foto: S. Bertović

skog tipa kuće koja je dobro uklopljena u tamošnji prirodnji okoliš. Jedina prostorija u kući je opskrbljena potrebnim inventarom i uređena za stanovanje i dulji boravak radnih ekipa u vrtu. Tavan kuće se koristi za spremanje alata i različitih potrepština, koje se radnim ekipama redovno dopremaju svake sezone.

Nedaleko od kuće je izgrađena drvarnica te kameni zidić oko zdjenca sa živom izvor vodom, koja je zanimljiva osobitost u vrtu i neprocjenjiva blagodat za rad i boravak ljudi.

Tik prilazne ceste (koja predstavlja najvišu trasu šumske ceste u Hrvatskoj) izgrađena je drvena ograda od položenih smrekovih stožina, s namjerom da se odvoji i obilježi teren vrta, kojem je tu istočna granica. Pokraj ulaza, natkrivenog krovicem od šindre, nalazi se skroman natpis »Velebitski botanički vrt«. Od povиšenog ulaza uz cestu izgrađen je silazni put od kamena, na koji se nadovezuje utabana staza kroz Modrić dolac do kuće Uprave botaničkog vrta i stanice (1477 m).

Oko Balinovačke ponikve izgrađen je od kamena kružni put dug oko 600 m, koji je svugdje prilagođen prirodnim oblicima terena. Uz taj cijeli put su postavljeni nazivi biljaka i fitocenoza pa je vrlo zgodan za upoznavanje biljnoga svijeta, šetnju i odmor u prirodi. Od kružnog puta izvedena su tri odvojka: jedan se uspinje stepeničasto kroz živopisan kamenjar obraстао klekovicom bora i bukve prema Balinovcu, druga utabana staza vodi kroz pretplaninske šume smreke i bukve prema V. Zavižanu. S oba ta vrhunca pružaju se divni vidici na primorske obronke, more i otoke. Treći odvojak staze spušta se uz kamene gromade obližnjeg točila u dno ponikve, koja je najniža točka vrta i rezervata (1433 m).

Cijeli mali splet putića je izведен u središnjem dijelu vrta, sjeverozapadno od kuće, između površina gdje je presaćeno najviše biljaka iz raznih predjela Velebita. Iz tog dijela vrta izgrađen je kameni put do stjenovitog podnožja Velike kose, odakle se odvaja strma utabana staza do sedla između Velike kose i Balinovca. Sve opisane puteve od kamena redovito se popravlja i povremeno posipa sitnim tučenjem.

Za pokusni uzgoj i privremeni smještaj nekih presadivanih biljaka izgrađeno je uz kuću drveno klijalište i redovito se doprema iz okolice zemlja crnica, koja je neophodno potrebna prilikom sadnje u vrtu.

Pokraj ceste, nedaleko ulaza, izravnjan je i nasut tučencem teren koji služi kao malo parkiralište za automobile. Tu je postavljen i velik drveni natkriti pano za propagandne svrhe. Sličan pano, manji ali s istom namjenom, izrađen je i uz botaničku stanicu. Na nekim prilaznim raskršćima staza postavljeno je pet drvenih stupova s putokazima. Osim stola i dviju klupa ispred kuće, izgrađeno je uz staze, na izabranim mjestima s

Od šumske ceste i ograđenog ulaza u vrt i rezervat ukazuje se slikovit velebitski pretpoljanski pejzaž Modrić doca s impozantnim vrhom Balinovac (1601 m), koji okružuju sume smreke.

Foto: M. Kamenarović

lijepim vidicima, šest klupica iz grubo obrađenih oblica smreke.

Za raznovrsne potrebe planiranja, radova i propagande tahimetrijski je snimljen središnji dio botaničkog vrtu i rezervata te izrađena detaljna slojnička karta u mjerilu 1:500.

U inventaru botaničke stanice danas postoji gotovo sve što je potrebno za stanovanje i dulji boravak radnih ekipa, oruđe i alat za radove u vrtu, a postupno se kupuje i specijalna oprema i literatura. Tako je, primjerice, 1977. godine nabavljena precizna binokularna lupa i novo izdanje *Iconographia florae...* (Jávorka-Csapody, Budapest 1975).

Na raskršću magistrale nedaleko Jurjeva, na raskriju dviju cesta za Krasno nedaleko Oltara i na odvojku šumske ceste iz Krasinarske duljibe prema Velebitskoj Plješivici i Vučjaku postavljeni su putokazi, koji upućuju prema Zavižanu i Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu.

Većinu opisanih građevinskih, tehničkih, geodetskih i mnogih pomoćnih poslova obavili su, tijekom proteklih 20 godina prema dogovorenom planu i uputama, stručnjaci i radnici Šumarije Krasno, odnosno Šumskog gospodarstva Senj. Osim toga Šumarija Krasno, prema potrebama, uvijek je osigurala prijevoz autom članovima radnih ekipa pri dolasku i odlasku ili prilikom sakupljanja biljaka u udaljenim krajevima Velebita, te dopremala ogrijev, građevno drvo, zemlju i ostali materijal u vrt.

Zato pri ocjeni 20-godišnjeg rada u Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu treba izraziti osobito priznanje kolektivima Šumarije Krasno, s upraviteljima ing. Stipom

Tik uz cestu i ulaz u vrt je malo parkiralište i drvena konstrukcija za propagandne izloške s općenitim podacima o Velebitu, botaničkom vrtu i rezervatu.

Foto: S. Bertović

Tomljanovićem, ing. Milanom Krmpotićem i ing. Lukom Dunderom te biv. Šumskog gospodarstva Senj s direktorom ing. Jurom Pavelićem i rukovoditeljima odjela za uzgoj šuma ing. Vlatkom Skorupom i ing. Marijom Devčić — za pokazano veliko razumijevanje, podršku i doprinos u poslovima.

Velebitski botanički vrt i rezervat kao zaštićeni objekt prirode

Republički zavod za zaštitu prirode SR Hrvatske u Zagrebu odmah je prihvatio inicijativu istaknutoga hrvatskog botaničara prof. dra Frana Kušana za osnivanje botaničkog vrta u sjevernom Velebitu. Smatrao je to vrlo važnim i korisnim ne samo zbog znanstveno-pedagoških razloga, nego i sa stajališta zaštite prirode, propagande prirodnih rezervata, a osobito zaštićenih biljnih vrsta Velebita.

U Velebitu već postoje strogi prirodni rezervat »Hajdučki i Rožanski kukovi«, nacionalni park »Paklenica«, rezervat šumske vegetacije »Štirovača« i geomorfološki rezervat »Tulove grede«, ali su zaštićeni ili u postupku zaštite i drugi rezervati i spomenici prirode. Velebit je najbogatije središte tercijarne flore u Hrvatskoj, a njegove mnogobrojne endemične i reliktnе biljne vrste rasprostranjene su diljem te najveće i najljepše hrvatske planine. Neke između tih biljaka prostorno su ograničene na vrlo malena nalažišta, a neke su i vrlo ugrožene ne samo zbog utjecaja čovjeka nego i zbog izmijenjenih prvobitnih ekoloških prilika. Službi zaštite prirode činilo se vrlo prikladnim da se izvanredno bogatstvo i raznolikost velebitske flore prezentiraju na tako privlačnom i dostupnom mjestu, kao što je područje Zavižana. To tim više što bi planinski botanički vrt i rezervat predstavljali, uz Hajdučke i

Rožanske kukove, novu zaštićenu prirodnu vrijednost sjevernog Velebita.

Zato je Zavod, potaknut opisanim razlozima, postao od samog početka, tj. izbora tere na i osnutka botaničkog vrta, karika između idejnog začetnika prof. dr F. Kušana, njegovih znanstvenih suradnika prof. dr M. Anića i dra S. Bertovića, investitora radova Republičkog fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti SRH te operativne službe i djelomičnih investitora, Šumarije Krasno i Šumskog gospodarstva Senj.

O osnivanju Velebitskoga botaničkog vrta sklopljen je dne 9. XI 1967. godine poseban ugovor između Zavoda za zaštitu prirode i Šumskog gospodarstva Senj.

Zalaganjem Zavoda za zaštitu prirode je postignuto, počevši od godine 1966., redovno osiguranje finansijskih sredstava za radove u botaničkom vrtu. Glavninu financiranja snosi Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti SRH, a od godine 1976. Republička samoupravna interesna zajednica u oblasti kulture. Uz sredstva fonda odnosno RSIZ-a, Šumsko gospodarstvo Senj i Šumarija Krasno pokrivaju (a ponekad i premašuju) svoju kvotu udjela što novčano, a češće angažiranjem svojih stručnjaka, radnika i različitog materijala.

Sveukupna finansijska sredstva za pokriće različitih troškova botaničkog vrta i rezervata postupno su se povećavala svake godine, od 4.000,00 din u godini 1966. na 133.500,00 din u 1977. godini i 600.000,00 u godini 1986.

Republički zavod za zaštitu prirode obavljao je pravno-administrativni dio poslova u vezi s osnutkom i funkcioniranjem botaničkog vrta, a u početnom razdoblju i finansijsko poslovanje. Zavod je na osnovi Ugovora o osnivanju Velebitskoga botaničkog vrta donio 4. XII 1967. godine rješenje o imenovanju »Komisije za predlaganje stručnih mjer i vršenje stručnog nadzora u Velebitskom botaničkom vrtu i rješenja o imenovanju članova spomenute Komisije. U skladu s čl. 6. cit. ugovora o osnivanju vrta, zatim u povodu smrti prof. dra M. Anića (god. 1968) i prof. dra F. Kušana (god. 1972) i drugih nastalih okolnosti — sastav Komisije se nezнатno mijenja tijekom godina. Tako su, osim spomenutih prvoizabranih i sadašnjih članova, u Komisiju bili izabrani i aktivno sudjelovali u radu ing. Vilić Hibler, ondašnji šef odjela za uzgoj šuma u Šumskom gospodarstvu Senj, ing. Stipe Tomljanović, tadašnji upravitelj šumarije Krasno, Marinka Kamenarović prof. biol., Božena Klapka dipl. ing. biol. i Vlatko Skorup dipl. ing. Šumarskoga. Od 31. 7. 1985. g. »Komisija za predlaganje stručnih mjer i nadzor u Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu« ovog je sastava: dr Stjepan Bertović, dr Ivo Dekanić, Luka Dunder, dipl. ing. šum., Jasmina Fištrović, dipl. ing. biol., Milan Krmpotić, dipl. ing. šum., Zlatko Kušan, dipl. pravnik i mr Zlatan Martinis, dipl. ing. biol.

Republički zavod za zaštitu prirode donio je, na osnovi Zakona o zaštiti prirode, rješe-

nje o posebnoj zaštiti Velebitskoga botaničkog vrta kao spomenika prirode (rješenje broj Up/I 29-1969, od 3. srpnja 1969. godine, objavljeno u »Narodnim novinama«, broj 23/1970); površina vrta iznosi 30 ha i 28 ara, u društvenom je vlasništvu, u odjelu 134 Gospodarske jedinice »Zavižan« (na katastarskoj čestici broj 1659, upisanoj u zemljišno-knjižnom ulošku broj 100, Katastarske općine Klada). Republički zavod je također, uz suglasnost Šumskog gospodarstva Senj, uputio prijedlog Skupštini Općine Senj za proglašenje područja Zavižan — Balinovac — Zavižanska (Velika) kosa specijalnim botaničkim rezervatom. SO Senj donijela je odluku o proglašenju spomenutog rezervata pod brojem 80-91/1-1971, od 29. ožujka 1971. godine (»Službene novine«, Rijeka, broj 13/1971; objava o upisu u Registar posebno zaštićenih objekata prirode, »Narodne novine«, broj 50/1975).

Služba zaštite prirode brinula se također o nekim poslovima povezanim sa sazivom i sjednicama Komisije te s izradom troškovnika, o sastavu ugovora za čuvanje vrta i drugim poslovima i njihovom izvršenju. Stručnjak Zavoda, prof. Marinka Kamenarović,

Neobični oblici stijena su česta geomorfološka osobitost našeg krša i zato je ovaj monolit, u srednjem dijelu vrsta, čest objekt fotografiranja.

Foto: J. Dekanić

preuzeala je brigu oko pripreme i tiska Stručnog vodiča, prospakata, razglednice s motivima vrta i posebno zaštićenih biljnih vrsta, izrade propagandnog pečata i značaka vrta te o nekim propagandnim akcijama u vezi s botaničkim vrtom i rezervatom.

United Nations Educational, Scientific
and Cultural Organization

MAB
Programme on Man and the Biosphere

By decision of the Bureau of the International
Co-ordinating Council of the Programme on Man
and the Biosphere, duly authorized
to that effect by the Council

The Velebit Mountain

is recognized as part
of the international network of Biosphere Reserves.
This network of protected samples of
the world's major ecosystem types
is devoted to conservation
of nature and scientific research
in the service of man.
It provides a standard against which can be measured
the effects of man's impact
on his environment.

Date: 10 February 1978

A. L. W.
Director General
of Unesco

Popularizacija i propaganda Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata

Upoznavanju i popularizaciji znanstvenih vrednota te očuvanju ljepota ikonske prirode Velebita do danas su već mnogo pridonijele generacije planinara, u krugu kojih oduvijek aktivno djeluju mnogi znanstvenici, stručnjaci i ljubitelji prirode. S ciljem da se naša javnost upozna s postojanjem i osobitim sadržajem Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata, nastojalo se na različite načine opisati i približiti prirodne značajke, ljepote prirode i biljne osobitosti vrta što većem broju ljudi.

Neposredni dojmovi i živa riječ najviše pridonose popularizaciji. Zato suradnici radnih ekipa, za vrijeme svog boravka, većinom objašnjavaju pojedincima i skupinama posjetitelja u samoj prirodi osobitosti flore i vegetacije vrta, rezervata i Velebita.

Sa sličnom namjenom su izrađeni i vrlo dopadljivi prospekti o prirodnim i ostalim podacima o botaničkom vrtu i rezervatu na hrvatskom, njemačkom i engleskom jeziku. Osim prospakata, u botaničkoj stanici i planinarskom domu mogu se kupiti razglednice (crno-bijele i u boji) na kojima su prikazane zaštićene velebitske biljke i panoramski snimci vrta i rezervata.

UNESCO je godine 1978. proglašio područje Velebita svjetskim rezervatom biosfere, tj. jednim od uzoraka glavnih svjetskih tipova ekosistema. Ti su rezervati osnovani radi zaštite prirode i znanstvenog istraživanja učinku različitih čovjekovih djelatnosti na životni okoliš. Planina Velebit, od Senjske drage do Zrmanje, zajedno s obalnim pasom, na površini od 200.000 ha, proglašena je godine 1981. parkom prirode.

Naša endemična biljka velebitska degenija koja, osim u Velebitu, ne raste nigdje u svijetu, izabrana je za simbol botaničkog vrta i rezervata. Izgled te biljke, koji je likovno vrlo uspjelo prikazao akad. slikar prof. Edo Kovačević, poslužio je kao motiv pri izradi žiga i vrlo dekorativne kolekcije značaka (»mat«, »srebrna« i »zlatna«). Žig i značke nose napis »Velebitski botanički vrt — 1480 m«. Planinari i ostali izletnici mogu koristiti žig u planinarskoj kući i botaničkoj stanicu, a na istim mjestima, zatim u Šumskom gospodarstvu Senj i Planinarskom savezu Hrvatske u Zagrebu mogu kupiti značke.

Putokazi i table, postavljeni uz raskršća pojedinih cesta, služe za upozorenje, lakše snalaženje i dolazak u zavižanski okoliš s botaničkim vrtom, a ujedno i kao propagandni objekti.

Uz cestu pokraj glavnog ulaza u vrt postavljena je masivna natkrita drvena konstrukcija za paneo, s općim podacima o prirodno-znanstvenim osobitostima Velebita i botaničkog vrta s rezervatom. Sličan, nešto manji pano, s podrobnijim podacima i karakteristikama vrta nalazi se uz kuću botaničke stanice. Namjena je tih propagandnih panoa da posjetitelji vrta, u odsutnosti stručnjaka, osim osobnoga vizuelnog doživljaja mogu saznati iz izložaka panoa opće podatke o botaničkom vrtu i rezervatu, tom prostorno malenom reprezentantu osobitosti velebitske flore i vegetacije.

Popularizaciji i propagandi Velebitskoga botaničkog vrta stalno i mnogo pridonosi motritelj meteorološke stanice i domar planinarskog doma »Zavižan«, Drago Vukušić. No zahvaljujući njegovoj ljubavi i zanimanju za prirodu, otvoreno je i novo najsjevernije nalazište hrvatske sibireje u Velebitu. Eto kako to opisuje Drago Vukušić:

»Budući da sam rođen u podnožju Velebita, u Gornjoj Kladri (25 km južno od Senja), počeо sam od ranog djetinjstva hodati po velebitskom kršu i stazama, upoznavati njegove pojave i hirove te uživati u njegovom biljnju i životinjskom svijetu. Tu osobinu naslijedio sam od oca, koji je bio ljud i lovac. Kasnije, kao mladić, i sám sam postao lovac.«

Jednoga sunčanog lipanjskog dana godine 1958. put me nario u stoljetnu šumu crnog bora u predjelu »Visibaba«. Kad sam na tom vrhu, koji se uzdiže nad Gornjom Kladom, ugledao bezbroj grmova okičenih divnim kitama bjele kastanijevim cvjetovima, zastao mi je dah. Od tega dana, taj je grm bio za mene velika tajna.

Početkom kolovoza godine 1970. donio sam jednu granu te meni još nepoznate biljke prof. dru Franu Kušanu u botanički vrt u Modriću docu. Profesor je bio oduševljen! Tek je tada bio osvjeđenočen, da je nadomak Zavižanu do tada nepoznato nalazište hrvatske sibireje i da je točan opis biljke, koji sam mu dao godinu dana ranije.

Dana 14. kolovoza godine 1970. prvi put sam vodio prof. F. Kušanu, ing. Z. Badovinca, prof. M. Kamenarović i Štefici Brebreć i dvoje planinara na novo nalazište sibireje. Do Visibabe stigli smo najkraćim putem, tj. preko Živih vodica i Šarinca, gdje se nalazi divovsko stablo bijelog jasena (prsnji promjer mu iznosi oko 120 cm). Svi su bili oduševljeni novim nalazištem sibireje, osobito bujnošću te značajne biljke i područjem koje zauzima pa su snimili nekoliko filmova. Iste večeri cijela naša grupa se radosno vratila u planinarski dom podno Vučjaka.«

Izložci na panou ispred botaničke stanice pružaju posjetiteljima neke pobliže podatke o zaštićenim biljkama i značajkama botaničkog vrta i rezervata. Uz pano stoji Martin Papa, stalni i vrlo aktivni član radnih ekipa u vrtu.

Foto: S. Bertović

Zahvaljujući izrazitosti prirodnoga planinskog ambijenta, u Modriću docu i okolicu je snimljeno i nekoliko sekvenca domaćeg filma »Tifusari« (god. 1966) i dijelovi koscenarija za emisiju »Preživljavanje u planini« (god. 1977). Povodom 90-godišnjice osnutka Hrvatskoga planinarskog društva održan je tamo 1964. godine 8. Slet planinara Jugoslavije, a u jesen godine 1976. zimski tečaj Gorske službe spasavanja.

Na izložbi »Zaštita prirode i turizam« (god. 1966) osobito su bile istaknute iznimne znanstvene i estetske značajke okoliša Zavižana i Modrića doca te njihova vrijednost i mogućnost korištenja u oblasti zaštite prirode, rekreacije i turizma. Osim izložbe, Zavod za zaštitu prirode je organizirao za »Školski radio« predavanje (god. 1972), a za RTV Zagreb, u sklopu tematike »Zaštita prirode« emisiju o Velebitskom botaničkom vrtu i rezervatu (god. 1977). O istoj temi također su održana predavanja s projekcijama: članovima Farmaceutskog društva, sekcije za lijekovito bilje (Zagreb 1972), sudionicima proslave 20-godišnjice rada glavne meteorološke stanice »Zavižan« (planinarski dom na Vučjaku, 1973. godine), članovima Sindikalne podružnice Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta Sveučilišta (planinarski dom na Vučjaku, 1975. i 1977. god.) i drugima.

Za upoznavanje, popularizaciju i propagandu botaničkog vrta s rezervatom i Velebita u cjelini osobito su važne i korisne različite znanstvene, stručne i stručno-popularne publikacije. Neke istaknute, podaci kojih su korišteni i u ovom članku, navedene su u popisu literature. Između njih svakako treba

spomenuti jednu između posljednjih publikacija prof. F. Kušana »Velebitski botanički vrt, 1480 m — Stručni vodič«. Taj iscrpni, dokumentirani i lijepo ilustrirani Vodič tiskan je i u Senjskom zborniku godine 1971., ali je izdan i kao posebni otisak. Širok publacet stekao je Velebitski botanički vrt uvrštavajući u pet brojeva publikacije »Delectus seminum«, koju je izdavao Zavod za farmaceutsku botaniku i slao (zajedno s prospekтом vrta) u oko 300 najpoznatijih botaničkih vrtova u cijelom svijetu. Opise o botaničkom vrtu i rezervatu, širok krug čitalaca može naći u našim poznatim časopismima »Priroda«, »Naše planine«, »Hortikultura«, »Šumarski list«, »Arhitektura« i dr.

Napisi o Velebitskom botaničkom vrtu našli su se i u stupcima našega novinskog tička, pod slijedećim naslovima: »Velebit — Park, Vrt u Modrić docu — Jedinstvena izložba planinske flore« (Večernji list, listopad 1966); »Posljednja oaza na Velebitu« (Vjesnik, prosinac 1968); »Velebitske velebnosti« (Vjesnik, kolovoz 1971); »Velebitska degenija« (Večernji list, kolovoz 1977). Vrlo je vjerojatno da neke napise u časopisima i dnevnim listovima nismo primijetili.

Okoliš Zavižana s botaničkim vrtom i rezervatom postali su čest i zanimljiv objekt znanstvenih i stručnih ekskurzija ili savjetovanja, između kojih spominjemo: ekskurziju Biološke sekcije Hrvatskoga prirodonoslog društva iz Zagreba (god. 1973); Medunarodnu botaničku ekskurziju — Internationale Botanische Exkursion der ISU (Internationale Stauden-Union, s preko 30 sudionika iz različitih evropskih zemalja (god. 1973); ekskurziju povodom 20-godišnjice rada meteoro loške stanice »Zavižan«, s više od 30 sudionika iz svih republika SFRJ (god. 1973); ekskurziju Društva prijatelja cvijeća i zelenila iz Zagreba (god. 1974); Savjetovanje Botaničkih vrtova Jugoslavije (god. 1975). Uz ove stručne, valja osobito spomenuti i sve češće školske ekskurzije, grupa studenata, izviđača, planinara i sl.

Specifične prirodne vrednote i položaj zavižanskog okoliša s botaničkim vrtom i rezervatom, lak i brz pristup posjetiteljima od mora i s kontinentalne strane omogućuje ondje u svako doba godine dulji ili kraći boravak, rekreaciju i doživljaj velikih promjena u životu prirode i osebujnostima krajolika, tog jedinstveno ljepoga i slikovitog pretplaninskog područja Hrvatske.

Tome mnogo pridonosi i mogućnost ugodnoga smještaja u planinarskom domu podno Vučjaka i neposredna blizina poznate i obiljubljene staze koju je zamislio i izveo naš zasluzni šumarski stručnjak i veliki propagator velebitskih ljepota — ing. Ante Premužić, a koja staza predstavlja i dio poznatog Velebitskog planinarskog puta. Zato se može pouzdano tvrditi, da je svaki planinar i posjetilac planinarskog doma ujedno posjetitelj botaničkog vrta i obratno, a kroz to i promicatelj ideje, sadržaja i posjeta vrta i rezervatu.

Zato nije čudno, da je od samog osnutka Velebitski botanički vrt postao omiljena meta posjeta. Iz dnevnika, knjige posjeti (u ljetnim mjesecima), zapažanja i razgovora može se zaključiti o velikom broju pojedinačnih ili grupnih posjetilaca planinara, izletnika i ljubitelja prirode svih dobi i profesija. Osobito valja naglasiti da među njima ipak prevladava omladina. Između domaćih posjetilaca najviše su, razumljivo, iz raznih krajeva Hrvatske, rjeđe iz Slovenije, a od stranaca iz Italije, Austrije, Njemačke, Holandije, Belgije, Poljske i Čehoslovačke.

Velebitski botanički vrt i rezervat su posjetile tijekom godina mnoge poznate osobe našega znanstvenog, kulturnog, društvenog i političkog života, primjerice: dr S. Borčić, prof. I. Crnolatac, prof. A. Glavičić, dr R. Grošpić, dr S. Komar, dr M. Malnar, mr L. Nikler, dr Z. Poljak, ing. A. Premužić, ing. M. Šikić i M. Špiljak; akademici dr P. Fukarek, dr Andela Horvat i dr Z. Pavišić; članovi SO Senj s predsjednikom M. Butkovićem i mnogi drugi. Većina posjetitelja piše, s ljubavlju i oduševljenjem o svojim dojmovima, od kojih navodimo tek neke:

- »Divna ideja prof. Kušana u još divnijem ambijentu, koji mora svakog oduševiti i oplemeniti u ovakvom doživljaju prirode« (N. N.)
- »Nemamo riječi da izrazimo zadivljenje prema predivnoj velebitskoj prirodi i entuzijastima koji zdušno uređuju jedan kutak Velebita« (Kovačićek, Zagreb).
- »Najljepša kotlina koju sam do sada vidi. Sretna zemlja u kojoj se nalazi« (R. Grošpić, Zagreb).
- »Kako je velika ljubav prema predivnoj prirodi ostavila spomen budućim generacijama, da se oplemene s ljepotama skrivenim diljem naše lijepe domovine« (T. Furač, Zagreb).
- »Drago nam je što se može tako na jednom mjestu vidjeti mnogo toga što je inače razasuto po cijelom Velebitu i u glavnom nezamjetljivo za običnog prolaznika. Bilo bi dobro da takve ljepote pogleda što više ljudi, naročito tako mlađih kao što je ova grupa. To vrijedi više od svakog predavanja, nastave li knjige. Zelimo vrtu svaki napredak« (grupa iz Čakovca).
- »Ovakav raritet, jedinstven u svijetu, vrijedno je uvijek posjetiti i vidati« (N. N.).
- »Koliko god puta čovjek navrati ostaje mu da se ponovno divi ljepoti« (M. Butković, Senj).
- »Ne mogu sebi oprostiti što od mojih vrlo mlađih dana nisam našao priliku da vidim ove divote — iako se godina krećem na nekoliko kilometara udaljenosti. Prirodne ljepote prvog reda!« (dr Slavko Komar).

I tako se danonice i godinama opetuju posjeti i stiču neposredni utisci iz ove prekrasne oaze planinske prirode, koja svakom ostaje u neizbrisivom sjećanju. Zato se može sa sigurnošću reći da je Velebitski botanički vrt i rezervat postao, u proteklih 20 godina, rado prihvaćena i privlačna osobitost Velebita te da mnogobrojni posjetitelji postaju marljivi i najuvjerljiviji promicatelji tog objekta prirode.

Perspektiva Velebitskoga botaničkog vrta i rezervata

U zavižanskem okolišu i području vrta s rezervatom predviđa se, osim već započetih botaničkih i ekoloških istraživanja, i provedba faunističkih i drugih proučavanja, kako bi se što bolje definiralo biotope i biocenoze tamošnjih predjela. Intenzivirat će se rad stručnjaka u terenu i svi stručni poslovi, kako bi se u vrtu što prije okupio i označio maksimalan broj biljnih vrsta iz pretplaninskih krajeva Velebita.

Uz održavanje postojećih objekata zamisla se nadogradnja i neznatno proširenje skućenog prostora botaničke stanice, nabavka instrumenata i literature, pripreme i tisk novih razglednica, prospekata i vodiča. Osobitu pozornost će se obratiti svim oblicima

popularizacije botaničkog vrta i rezervata prvenstveno među omladinom ali i svim ostatim posjetiteljima.

Kliko nam je poznato, bivše Šumsko gospodarstvo Senj odnosno sadašnji OOURE Uzgoj i zaštita šuma — Senj jedina je šumsko-privredna organizacija u Hrvatskoj i SFRJ, koja je osnovala i već 20 godina održava u svom području prirodoznanstveni objekt takve vrsti.

Zato se može sigurno očekivati, da će se — uz daljnju suradnju pojedinaca i ustanova te finansijsku pomoć Šumskog gospodarstva Šumarije Krasno i Republičke samoupravne interesne zajednice u oblasti kulture SRH — postići osnovni sadržaj i namjena Velebitskog botaničkog vrta, kako je to zamislio prof. dr Fran Kušan. Realizacija te ideje — tj. »... nastavak sistematskih botaničkih, šumarskih, farmaceutskih i sličnih istraživanja, rješavanje problema zaštite biljaka i prirode uopće, a osobito popularizacija našega bogatog i zanimljivoga biljnoga svijeta...« — u botaničkom vrtu i rezervatu je težak ali plenum zadatok.

Ono što je dosad urađeno neka bude stvaran doprinos i podstrek svima nama, planinarima i ljubiteljima prirode, da ustrajemo u dalnjem radu oko upoznavanja i očuvanja biljnoga svijeta Velebita, te najveće i najljepše hrvatske planine.

LITERATURA

- ANIĆ M.: Crni bor u sjevernom Velebitu. Glasnik za šumske pokuse, 13, Zagreb 1957.
- BADOVINAC Z., BRALIC I., KAMENAROVIĆ M. i dr.: Prirodne znamenitosti Hrvatske, Zagreb 1972.
- BERTOVIC S.: Tipološko istraživanje i kartiranje šuma i šumskih staništa šireg okoliša Zavižana (prethodni izvještaj). Dokumentacija Šumskog Instituta Jastrebarsko, Zagreb 1963.
- Panoi o nekim prirodoznanstvenim značajkama Gorskog kotara, nacionalnog parka Plitvička jezera, okoliša Zavižana i Istre. Dokumentacija Sumarskog instituta Jastrebarsko, Zagreb 1966.
- Prof. dr Fran Kušan (1902–1972) — In memoriam. Sumarski list, 9/10, Zagreb 1973.
- O važnosti i nekim mogućnostima korištenja podataka meteorološke stanice Zavižan. Glavna meteorološka stanica Zavižan (1594 m), RHMZ, Zagreb 1973.
- Ekološko-vegetacijske značajke okoliša Zavižana u sjevernom Velebitu. Glasnik za šumske pokuse, 18, Zagreb 1975.
- DEGEN A.: Flora velebitica, I–III, Budapest (1936–1938).
- HORVAT I.: Vegetacijske studije o hrvatskim planinama (I. Zadruge na planinskim goletima). Rad JAZU, 238, Zagreb 1930.
- Vegetacijske studije o hrvatskim planinama (II. Zadruge na planinskim stjenama i točilima). Rad JAZU, 241, Zagreb 1931.
- KIRIGIN B., ŠINIK N., BERTOVIC S.: Klimatski podaci SR Hrvatske (razdoblje 1948–1960. godine). Građa za klimu Hrvatske, II, 5, RHMZ, Zagreb 1971.
- KLAPKA B.: Semina in locis naturalibus montis Velebit (Hortus botanicus Velebiticus, reg. Zavižan, 1480 m) lecta. Delectus seminum, Zagreb 1970., 1971., 1973., 1974., 1975.
- Alpinum, Sumarska enciklopedija, 1. Zagreb 1980.
- KUŠAN F.: Über die Lebensverhältnisse der endemischen Art Degenia velebitica (Deg.) Hay auf dem Velebit in Kroatien. Informationen Hort. Bot. Facult. Pharmac. univ., 2, Zagreb 1963.
- Velebitski botanički vrt. Priroda 6/7, Zagreb 1966.
- Biljni svijet Velebita. Naše planine, 9/10, 11/12. Zagreb 1966., 1/2 Zagreb 1967.
- Prva planinska botanička stanica u Hrvatskoj. Priroda, 3, Zagreb 1969.
- Nova vrsta žutike (Berberis) u flori Hrvatske. Acta Botanica Croatica, 28, Zagreb 1969.
- Botanički vrt u Velebitu. Naše planine, XXI, Zagreb 1969.
- Novo nalazište svoje Sibiraea laevigata subsp. croatica Degen na Velebitu. Acta Botanica Croatica, 30, Zagreb 1971.
- Velebitski botanički vrt (1480 m), Stručni vodič. Senjski zbornik, IV, Senj 1971.
- Novo nalazište sibireje u Velebitu. Priroda, 4, Zagreb 1972.
- MARTINOVIC J.: Prikaz tala u području Zavižana, s pedološkom kartom. Radovi Sumarskog instituta Jastrebarsko, 34, Zagreb 1978.
- MILAN A.: Facijeljni odnosi i hidrozojska fauna malma primorskog dijela sjevernog Velebita i Velike Kapele. Geološki Vjesnik, 22, Zagreb 1969.
- POLJAK Z.: Planine Hrvatske (planinarsko-turistički vodič), Zagreb 1986.
- POLJAK Z. i dr.: Velebit, Zagreb 1969.
- SUGAR I.: Velebit — hrvatska biser planina — pod zaštitom? Priroda, 7, Zagreb 1976.

Der Botanische Garten von Velebit, der einzige subalpine botanische Garten in Kroatien, feiert das zweite Jahrzehnt seines Bestehens. Aus diesem Anlass berichten die Autoren über die Begründung, Bedeutung und Funktion dieses interessanten Objektes im nördlichen Velebitmassiv. In dem Aufsatz werden die naturwissenschaftlichen Eigentümlichkeiten, fachliche und technische Arbeiten, Probleme des Schutzes, der Popularisierung und Propaganda, sowie der Plan weiterer Arbeiten im Garten, kurz dargestellt.

Der Botanische Garten wurde im Jahre 1967 vom Republikanischen Institut für Naturschutz der SR Kroatien in Zagreb und vom Forstwirtschaftsbetrieb Senj auf Vorschlag des verstorbenen Prof. Dr. Fran Kušan gegründet. Der Garten liegt in Modrić Dolac, und seine Umgebung wurde im Jahre 1971 als ein botanisches Reservat geschützt. Dieses geschützte Naturobjekt auf einer Seehöhe von caa 1500 m, und eine Gesamtfläche von caa 50 ha umfassend, liegt unter dem Gipfel von Veliki Zavižan (1677 m) und ist ca. 42 km über eine Strasse südöstlich von Senj und ca. 84 km westlich vom Nationalpark »Plitvička Jezera« (Plitvice Seen) entfernt. Die grundsätzliche Zweckbestimmung des Gartens mit Reservat ist das Studium, die Popularisierung und wissenschaftliche Forschungen der Flora und Vegetation der subalpinen Areale des Velebitmassivs. Ungefähr 1 km nördlich vom Garten, unter dem Gipfel von Vučjak (1645 m), befindet sich das ständig offene Alpinistengeheimnis »Zavižan« (1594 m) und die gleichnamige Wetterwarte.

Das Gebiet des Botanischen Gartens und Reservats ist gut erforscht und zeichnet sich durch zahlreiche wohlbekannte lithologische, geomorphologische, klimatische, pedologische, vegetationskundliche, ästhetische und andere Eigentümlichkeiten der ursprünglichen Natur aus, die typisch für die grosse subalpine Gebiete des Velebitmassivs sind.

Die Kalk- und Dolomitgesteine verschiedener geologischer Zeiten verwirklichen die spezifischen Reliefformen und Karstphänomene. Für das dortige ausgesprochen subalpine Klima sind besonders charakteristisch die niedrigen Lufttemperaturen und Temperaturinversionen, grosse relative Luftfeuchtigkeit und Bewölkung, heftige und häufige Winde, grosse Schneemengen und -Höhe und eine langandauernde Schneedecke. Im Gebiete des Gartens mit Reservat werden 6 verschiedene Bodentypen neutraler bis ausgesprochen sauer Reaktion beschrieben.

Die Vegetation im Botanischen Garten und Reservat gehört der subalpinen Zone, die durch zwei klimazonalen Phytozönosen charakterisiert ist: das Löfflengrenzbüschel (*Pinetum mughi croaticum*) und der subalpine Buchenwald (*Fagetum croaticum subalpinum*). Unter den 13 festgestellten Wald-, Wiesen- und anderen Paraklimax-Gesellschaften meistverbreitet sind die verschiedenen Fichtenwäldertypen (*Piceetum croaticum subalpinum*, *Calamagrostio-Piceetum dinaricum*), die Buntschwingel-Wiese (*Festucetum pungentis*), der subalpine Borstengras-Rasen (*Nardetum subalpinum*) und die Fragmente der Fels- und Schutthalde-Vegetation.

Die autochthone Pflanzenwelt in den angeführten und anderen Phytozönosen stellt den grundlegenden Pflanzenfond des Gartens dar. Die Pflanzen von Velebit, die derzeit dort nicht vorhanden sind, werden gesammelt, übertragen und in die entsprechenden Umgebungen des Gartens gepflanzt. Alle Pflanzen werden mit kroatischen und lateinischen botanischen Namen bezeichnet. Unter den ca 900 Pflanzen, die in Betracht für das geplante Pflanzeninventar kommen, sind bisher im Botanischen Garten und Reservat mehr als die Hälfte gekennzeichnet. Darunter zeichnen sich besonders einige endemische seltene Velebit-Pflanzen aus, wie z.B. *Degenia velebitica*, *Sibiraea croatica*, *Saxifraga prenja*, *Saxifraga velebitica*, *Leontopodium alpinum* var. *krassense*, *Dianthus bebius*,

Seseli malyi, *Aubrieta croatica*, *Arabis croatica*, *Edraianthus croaticus*, *Campanula walsteiniana*, *Campanula fenestrellata*, u. a.

Die Pflanzung und Bezeichnung der Pflanzen im Garten und Reservat wird gemäß dem aufgestellten Plan, der Liste und Kartothek des gesamten Pflanzeninventars durchgeführt. Ständig wird Pflanzenmaterial gesammelt, determiniert und ein Herbarium zusammengestellt, sowie periodisch auch die Sammlerkollektion der Velebit-Pflanzen komplettert. Eingerichtet wurde eine Handbücherei der wichtigsten Publikationen, sowie eine Sammlung der Photographien und Diapositive über den Botanischen Garten und Reservat. Für die Verrichtung der Arbeiten im Garten und Reservat besteht weder ein ständiges Personal noch wird ein solches geplant, sondern es werden alle Terrain- und Laboratoriumsarbeiten kontinuierlich durch entsprechende Forscher- und Fachteams besorgt.

Für die Unterkunft der Fachteams, die Verrichtung der Arbeiten und die Realisierung der Funktionen und Zielsetzungen des Botanischen Gartens und Reservats wurde im Modrić Dolac ein Haus mit einer kleinen botanischen Station erbaut; ein Wegenetz ausgebaut; hölzerne Propagandatafeln, Anschriften, Wegweiser und Bänke angelegt und die betreffenden Ausrüstungen und Werkzeuge angeschafft.

Im Velebitmassiv bestehen bereits seit einiger Zeit das strikte Naturreservat »Hajdučki und Rožanski kukovi«, der Nationalpark »Paklenica«, das Waldvegetationsreservat »Širovača« und das geomorphologische Reservat »Tulove grede«, jedoch sind geschützt oder unter der Prozedur des Schutzes auch andere Reservate und Naturdenkmäler. Einer unter ihnen ist der Botanische Garten und das Reservat von Velebit, die besonders auf Grund des Naturschutzgesetzes geschützt sind.

Die Hauptmasse der Finanzierung der Kosten des Botanischen Gartens wird von Republikanischer Selbstverwaltungs-Interessengemeinschaft im Kulturbereich der SR Kroatien getragen. Die territorialen Forstinstitutionen, d. h. der Forstwirtschaftsbetrieb Senj und der Forstbetrieb Krasno finanzieren gemeinschaftlich, teils in Geldern, häufiger jedoch durch den Einsatz seiner Fachleute, Arbeiter und verschiedenen Materials. Für das Gesamtprogramm und die Durchführung der Arbeiten und Funktionen des Botanischen Gartens sorgt ein besonders ausgewählter Wissenschaftler- und Fachleuteausschuss.

Gemäß der grundlegenden Zweckbestimmung des Botanischen Gartens und Reservats wird besondere Aufmerksamkeit der Popularisierung und Propaganda dieses Naturobjektes geschenkt. Außer der fachlichen Führung im Sommer sind den Besuchern Prospekte, Ansichtskarten und Exponate auf zwei Propagandatafeln zugänglich. Gedruckt wurde ein inhaltsreicher fachlicher Führer durch den Garten und das Reservat. Über den Garten, die nähere Umgebung und das Velebitmassiv sind zahlreiche wissenschaftliche und fachlich-populäre Publikationen veröffentlicht worden. Angefertigt wurde ein Propagandastempel und eine interessante Kollektion von Abzeichen mit dem Motiv der endemischen Pflanze *Degenia velebitica*, die zum Symbol des Gartens ausgewählt wurde.

Der Botanische Garten und das Reservat von Velebit ist ein häufiges und interessantes Objekt der wissenschaftlichen Exkursionen, Beratungen und Vorträge geworden, und besonders der Zielpunkt der Besuche zahlreicher Alpinisten und Naturliebhaber aus Kroatien, den benachbarten Gebieten und häufig auch aus dem Ausland. Nach all dem beurteilend, wird der Botanische Garten mit Reservat auch weiterhin ein wertvolles und attraktives naturwissenschaftliches Objekt und eine touristisch interessante Lokalität im Velebit, dem höchsten und schönsten kroatischen Gebirgsmassiv, bleiben.

The Velebit Botanical Gardens as the only subalpine gardens in Croatia celebrates 20 years of their existence. On this occasion the authors report on the foundation, the topicality and function of this interesting area in the northern Velebit. Described are in brief the natural scientific peculiarities, special and technological works, problems of protection, popularization and propaganda, as well as plan of further work in the Gardens.

The Botanical Gardens were founded in 1967 by the Republican Institute for the Protection of Nature of the SR of Croatia in Zagreb and by the Forest Enterprise Senj — on the suggestion of the late well-known botanist Prof. Dr. Fran Kušan. The Gardens are located at Modrić Dolac, and their environment was protected in 1971 as a botanical reserve. This protected natural area at an altitude of ca. 1500 m and spreading over an area of ca. 50 ha, lies at the foot of Veliki Zavižan peak (1877 m), and is at ca. 42 km distance by road southeast of Senj and at ca. 24 km west of the National Park »Plitvička Jezera« (Plitvice Lakes). The basic purpose of the Gardens with the Reserve is the study, popularization and scientific research of the flora and vegetation of the subalpine areas of the Velebit massif. At about 1 km north of the Gardens below the summit of Vučjak (1645 m) is situated the permanently open Alpine hostelry »Zavižan« (1594 m) and a weather station of the same name.

The region of the Botanical Gardens and Reserve has been well studied and is characterized by numerous well-known lithological, geomorphological, climatic, pedological, vegetational, aesthetic and other peculiarities of a primordial nature typical of the large subalpine vastnesses of the Velebit massif.

Limestones and dolomites of various geological ages create the specific forms of the relief and phenomena of the Karst. For the local markedly subalpine climate are particularly significant the low air temperatures and temperature inversions, the high relative humidity and cloudiness, strong and frequent winds, large amount and height of snow and a longlasting snow cover. In the area of the Gardens and of the Reserve are described 6 different soil types from a neutral to a strongly acid reaction.

The vegetation in the Botanical Gardens and Reserve belongs to the subalpine zone, which latter is characterized by two clinal plant communities: Mountain Pine elfin-wood formation (*Pineum mughii croaticum*) and subalpine Beech forest (*Fagnum croaticum subalpinum*). Among the 13 defined paraclimax communities — forests, meadows and others — the most widespread are the following: the various types of Spruce forests (*Piceetum croaticum subalpinum*, *Calamagrostio-Piceetum dinaricum*), Prickly Fescue-grass community (*Festucetum pungentis*), subalpine Mat-grass community (*Nardetum subalpinum*), subalpine Tussock-grass meadow (*Deschampsietum subalpinum*), and fragmentary vegetation of rocks and gullies.

The autochthonous vegetation in the phytocoenoses, aforementioned and others, represents the basis of the vegetational fund in the Gardens. The Velebit plants, which are not found there now, are being collected, transferred and planted into the corresponding natural environments of the Gardens. All plants have been designated with Croatian and Latin botanical names. Out of a total of ca. 900 plants, under consideration for the planned plant inventory, over one-half of them have been marked so far in the Botanical Gardens. Among them are especially conspicuous certain endemic and rare Velebit plants such as *Degenia velebitica*, *Sibiraea croatica*, *Saxifraga*

velebitica, *Leontopodium alpinum* var. *krassense*, *Dianthus bebius*, *Seseli malyi*, *Aubrietia croatica*, *Arabis croatica*, *Edraranthus croaticus*, *Campanula waldsteiniana*, *Campanula fenestratella*, etc.

The planting and marking of plants in the Botanical Gardens and Reserve are performed according to an well-established plan, a list and card index of the total plant inventory. The plants are being permanently collected and determined on the spot, a herbarium is being compiled, and temporarily a collection of seeds of the Velebit plants is being prepared. Established was a reference library of the most important publications, and a collection of photographs and slides relating to the Botanical Gardens and Reserve. For carrying out all the works in the Gardens and Reserve there exist no full-time personnel, nor has it been contemplated, but all the field and laboratory works are continually performed by the corresponding teams of investigators and specialists.

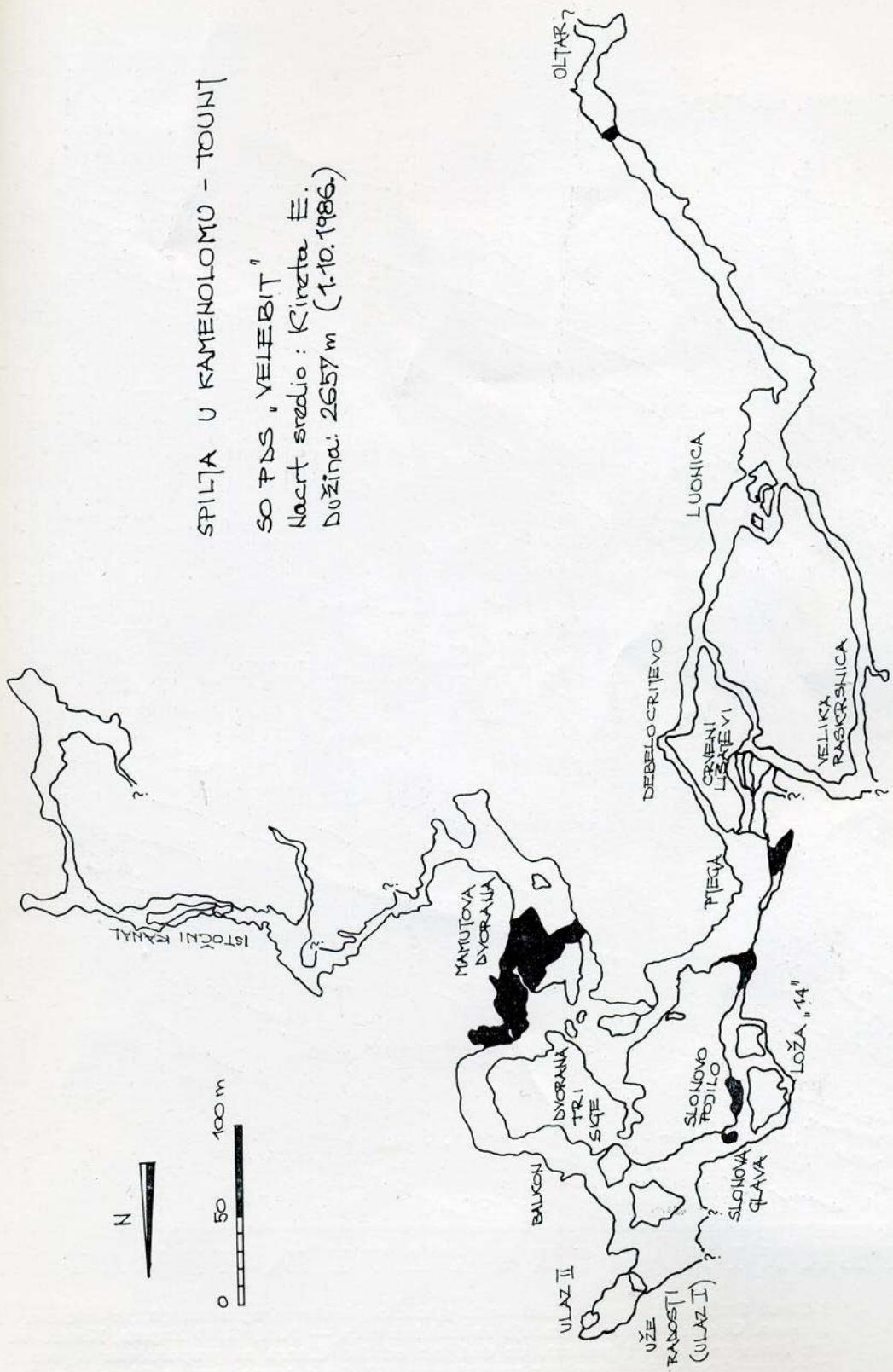
For the accommodation of the teams, for the carrying out of the works and the realization of the functions and purposes of the Gardens and Reserve there were built at Modrić Dolac a house with a small botanical station; a network of paths was constructed; wooden propaganda posters, inscriptions, sign-posts and benches were set up; the respective equipment and tools were purchased.

In the Velebit massif have existed already for some time the strict Natural Reserve »Hajdučki and Rožanski Kukovi«, the National Park »Paklenica«, the Forest Vegetation Reserve »Štirovača«, and the Geomorphological Reserve »Tulove grede«, but protected or under the process of protection are also other reserves and monuments of nature. One among them is the Velebit Botanical Gardens and Reserve, which are specially protected on the basis of the Law for Nature Protection.

The main part of financing the expenses of the Botanical Gardens is borne by the Republican Self-management Interest Community in the Cultural Domain of the SR Croatia. The territorial forest institutions, i.e. the Forest Enterprise Senj and the Forest District Krasno, are jointly financing the works, partly in funds, but more frequently through engaging their experts, workers and various materials. The whole programme and performance of works and functions of the Botanical Gardens are the care of a specially selected commission of scientists and experts.

In accordance with the essential aims of the Botanical Gardens and Reserve, particular attention is paid to the popularization and propaganda of this natural area. In addition to expert guidance in the summer, to the visitors are accessible leaflets, picture postcards and exhibits on two propaganda posters. Published was a significant technical guide-book to the Gardens and Reserve. About the Gardens, their closer environs and the Velebit massif many scientific and special-popular publications have been issued. Made were a propaganda stamp and a beautiful collection of badges with a motif of the endemic plant *Degenia velebitica*, which was selected as a symbol of the Gardens.

The Velebit Botanical Gardens and Reserve have become a frequent and interesting area for scientific excursions and consultations, lectures, and particularly a target of numerous alpinists and lovers of nature from Croatia, the neighbouring regions and frequently from other countries. Judging by it all, the Botanical Gardens with Reserve will remain a valuable and attractive natural-scientific area and a locality of tourist interest in the Velebit massif — the highest and most beautiful of Croatian mountains.

planinarska pjesmarica

PLANINARSKI SAVEZ HRVATSKE

NOVO! Sadrži 40 stranica izabranih pjesama planinarskog sadržaja, sa tekstom i notama. Cijena 700 din. Naručuje se kod izdavača — PSH, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22. Može se dobiti i poštom, uz dodatak od 200 dinara za preporučenu otpremu. Kao narudžba vrijedi novčana uputnica na 900 din s naznakom: za Pjesmaricu. Za više od 5 primjeraka odobrava se rabat od 20%.